

МИКОЛА ПОНЕДІЛОК

ДИВО В РЕШЕТІ

ДИВО В РЕШЕТИ

Вельмишановими і горючими
Латві і 9-роби Романові Сму-
дан із шурою приязно горює
що вкисну-
Юрій Коштовий - Стефанек,
і редактор.
Евронмон, 24 номеру 78.

MYKOLA PONEDILOK

Marvel in the Sieve

STORIES

ISSN 0384-6075

UKRAINIAN CANADIAN WRITERS' ASSOCIATION "SLOVO"

Edmonton

—

1977

—

Toronto

МИКОЛА ПОНЕДІЛОК

Диво в решеті

ОПОВІДАННЯ — НАРИСИ — ПРОМОВИ

Редакція і передмова: Юрій Клиновий
Обкладинка та ілюстрації: Галина Мазепа

diasporiana.org.ua

ОБ'ЄДНАННЯ УКРАЇНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ "СЛОВО"
В КАНАДІ

Едмонтон

—

1977

—

Торонто

Copyright 1971 by
the Ukrainian Canadian Writers' Association "Slovo"

All rights reserved by
the Ukrainian Canadian Writers' Association "Slovo"

Printed by:
Kiev Printers Ltd., 860 Richmond St. W., Toronto, Ont. M6J 1C9, Canada

Munoz Bonifacio

**ДЕЩО ПРО ЖИТТЯ І «ЗОРЕПАДНУ»
ТВОРЧИСТЬ МИКОЛИ ПОНЕДІЛКА***

Коли 13 листопада 1971 року 86 Відділ СУА в Ньюарку влаштував везір на пошану Василя Стефаника, на ньому виголосив доповідь недавно померлий поет Богдан Кравців. Його доповідь, надрукована пізніше в літературному додатку Свободи за грудень 1971 року, носила назву «Василь Стефаник і його сини — рідні і прибрані». До прибраних синів цього письменника Богдан Кравців зарахував Миколу Понеділка, Григорія Косинку і Юрія Морагевського. Про живого і тоді присутнього на везорі Миколу Понеділка Кравців сказав ось що:

«Ще випала нам радість сьогодні вітати між нами одного із прибраних духових синів Василя Стефаника по письменницькій лінії, добрих і щирих послідовників Стефаникового слова — Миколу Понеділка. Він, як і Семен, і Кирило, і Юрій, також Васильовиз, хоз і народжений не в Русові, а на далекій Херсонщині, в колишніх козацьких володіннях, що з них вийшли, мабуть, і Стефаникові прапрадіди про що і згадує і підкреслює у своїх есеях Юрій Стефаник. Про творчість Миколи Понеділка можна б говорити широко і багато, як і багата вона своїми жанрами і сюжетами. Немає, здається, нікого між нами, хто б не захоплювався

* Передрук із місячника "Сучасність" за червень 1976 р. стор. 33-37.

виступами, хто б не зачитувався в таких його збірках, як сповнені щирим українським гумором Соборний борщ і Смішні сльозини, чи у пройнятих глибоким ліризмом, тугою і сантиментом до рідної землі розповідях Говорить лише поле і Зорепад. Здається мені, що коли б жив Василь Стефаник, то він сприйняв би зорепадну творчість Миколи Понеділка з таким же зворушенням, з такою ж радістю і благовінням, як сприйняв новелі так жорстоко знищеного Григорія Консинки ('ущасливив мене своїми творами', — писав Стефаник про Консинку, і визнав би, як і його, своїм прибраним сином»).

Коли я подав таку довгу цитату з доповіді Богдана Кравцева, то не тільки тому, що слово недавно померлого поета звугить із повною силою правди, а сьогодні ще й маєстатом, опроміненим живим боєм по його втраті, але й тому, що він ствердив духову спорідненість Миколи Понеділка із Василем Стефаніком. Коли ж цей письменник був прибраним батьком Миколи, то він, додумуючи справу до кінця, був моїм прибраним братом. Тут хожу ствердити, що інтуїція Богдана Кравцева навіть у цьому посередньому висновку його не підвела.

Приязнь, побратимство і довіра зродилися в нас давно, ще одної пам'ятної суботи, 12 травня 1962 року, коли Микола Васильович уперше виступив із своїм авторським везором у залі УНО в Едмонтоні. Він загарував тоді мене майстерним гитанням своїх прегарних гуморесок, а й наша едмонтонська публіка була в тій же самій мірі загарована і не хотіла пустити письменника із сцени. Сказав я, — і ті мої слова згадували ми не раз у наших пізніших розмовах: «Миколо Васильовику, я ніколи не повірив би, що одна людина може цілий везір три-

мати повну залю людей у такій напрузі. Ви — український Боб Говн, тільки що Говн гитає те, що йому напишуть, а ви гитаєте свої власні регі».

Повернувшись додому, Микола Васильович прислав мені свої дві книжки гуморесок, що до того часу появилися друком, а у збірці Вітаміни він захоплено написав дедикацію, датовану 19 травнем того ж року:

«Коли б мені, скажімо, двадцять років тому хтось сказав, що я колись рідного сина нашого Стефаніка як приятеля знатиму — я землю гриз би і не вірив би. От дива зі мною бувають на цьому світі».

Від першої хвилини нашого знайомства ми залишилися найкращими друзями, між якими ніколи не було непорозумінь, і тільки дуже рідко були різниці в поглядах на справи особистого чи громадського характеру. Зате була абсолютна щирість і відданість, велике бажання полежити і вгинити один одному приємнішим наше не завжди легке життя на гужині. Від 1962 року Микола Васильович приїжджав до Едмонтону гастенько, завжди був гостем моєї дружини і моїм, він великий гародій, завжди переміняв будні на велике свято не лише для нас обох, але й для наших синів. А й в останніх днях свого перебування на білому світі, коли його життя стало одним нестерпним пасмом страждань, коли невиліковна недуга цілком розтрощила його і фізично і психічно, він не хотів завдати мені болю і не дозволив побазити себе у страхотливому стані. Коли я телефонував до нього в п'ятницю 23 січня, за два дні перед його тяжкою смертю, і наполягав на тому, що приїду його відвідати, він із сльозами в голосі благав мене: «Не їдь до мене, Ю, — він називав мене так, як мене

кликали в Русові, — прошу тебе, благаю, не їдь, прийдеш, як я буду в лікарні Бетесда у Вашингтоні». Але до лікарні, де експериментують з невиліковно хворими на пістряка, покійний уже, слава Богу, не встиг поїхати.

Приязнь моєї сім'ї і моя записана в багатющому листуванні Миколи Васильовича до нас, в яких 1000 листах, насправді часто прегарних картинах і оповіданнях. Ще й сьогодні, коли вибираю листи з поштової скриньки, я підсвідомо, за старою звичкою, шукаю огима листа від Миколи Васильовича. Але могилки, навіть могилки в знаменитому Бавнд-Бруку, листів не пишуть.

Коли крізь призму недавньої смерті дивитися на прегарне і прегисте життя Миколи Понеділка, улюбленця муз і найширших кіл української діаспори, не можна не звернути уваги на одну його прикмету, на його надзвичайну працьовитість. Письменник постійно заробляв на прожиток, на що витрачав кожного дня бодай десять годин. Кожного другого-третього «вікенду» він виїжджав до ближчих і дальших українських громад, виступавши перед ними із авторськими виступами, гитавши їм свої гуморески і, нерідко, гудові ліричні новели і карти. Він подорожував також у далеко віддалені частини північноамериканського континенту, був у Ванкувері, був у Лос-Анджелесі, аж п'ять разів відвідав Едмонтон, раз у товаристві свого близького приятеля Ікера (Івана Керницького), щоб і там розважити своїх земляків, принести їм евшан-зілля рідної мови. Яка велика шкода, що Микола Васильович не залишив записок із своїх численних подорожів, вони переконливо доповнили б перелік його заслуг перед нашою спільнотою. Правда, багато його вражень із тих подорожів залишилося у його

творох, наприклад, для едмонтонських Українських вістей він написав 23 нариси-фрейлетони, більшість з них на канадсько-українські теми, не менше половини з них прегарні поезії в прозі, вони й інші недруковані в збірках гуморески, нариси і спогади вийдуть окремим посмертним виданням. В одному реценні підсумок життя і творчости письменника такий: три оригінальні п'єси, багато перекладів, сім книжок оповідань і повістей, щоденна праця на хліб насущний і врешті зисленні поїздки з Нью-Йорку з рецитаціями своїх творів — цих останніх напевне багато десятків, як не сотень.

Проте зисленні гитання своїх творів аж ніяк не правили Миколі Понеділкові самоціллю, не гитав він їх тільки для прослави власного імени. Вони, ті гитання, передусім ширили любов до української мови, возвелизували її непорогню красу, дбали про її зистоту, вони, і це зовсім не маловажне, засипали прірву, яку ворогами накинута кордонн викопали між українцями Центральної України і їх братами із західних областей нашої землі. Немає сумніву, що Микола Понеділок був великим соборником не тільки тому, що в своїй знаменитій гуморесці Соборний борщ пропагував соборність та її заголовок ежив для назви одной із своїх збірок, але й тому, що у своїх творах постійно висміював і применшував різниці між ними, наділяючи однаковою любов'ю і тих і тих, можливо, схилиючись трохи в бік «меншого» брата. Саме тому він був ги не найбільшим соборником у нашій літературі, не меншим своїм впливом і знагненням, а може, й більшим, ніж деякі наші професійні політики.

Колись, у передмові до повісти Миколи Понеділка Рятуйте мою душу, я ствердив, що збірка оповідань і повістей Зорепад є «найвищим досягнен-

ням ліричної прози» письменника. Сьогодні доводиться доповнити і змінити моє твердження: не тільки Зорепад є найвищим досягненням ліричної прози Понеділка, ця, єдина в українській літературі своєю глибинною ліричністю збірка є взагалі вершиком літературної творчості письменника. У передмові до цієї збірки я написав, — тут зацитую два уступи:

«Немає сумніву, що найтяжчою темою для кожного письменника, будь він прозаїком, поетом чи драматургом, є його батьківщина. Воно й не дивно, бо батьківщина — постійне поле дії і словесного оформлення не лише політиків та журналістів, але й істориків, соціологів, економістів. Вони, і взені, і журналісти, і політики, до такої міри розбивають патріотичні шляхи, що для пересічного літературного таланту, — байдуже, яким міцним не було б його бажання служити своєму народові, — залишається тільки курява, яку він звизайно висловлює графоманськими вправами. Це зокрема стосується до наших еміграційних письменників, бож тут, із зрозумілих причин, патріотична курява найгустіша. А в Україні кожне слово патріота-письменника, яким глухим і в'ялим воно не було б, набирає інших вимірів, якогось майже героїчного звучання, бо за нього треба покутувати переслідуваннями, втратою кар'єри і навіть засланням у мордовські концтабори.

«Зорепад — книжка великої любові до рідного краю. В ній немає на порох стертих слів, навіть не згадується найдорожчого імені України в іменниковій чи прикметниковій формах. В ній навіть українська мова не 'українська', а 'баштанська', гим підкреслено не тільки її поетичність, але й безправне становище в теперішньому московському царстві. Ще треба сказати, що всі твори, які вхо-

дять до цієї збірки, мають дві площини: поетизму і реалістизму. Проте навіть такий поетизмний твір, як «Любисток на рани» цупко тримається землі. Він, як і деякі інші, оповідання, ніби намет, що верхів'ям впирається у зоряне небо, а своїми стовпами глибоко вкопаний у землю, у химерну Понеділкову дійсність».

Не від режі буде сказати децю про стиль письменника. Його проза, ефемерно прозора, співуга і ясна, зроста, без сумніву, на ґрунті української народної літератури, отже в першу чергу на ґрунті козацьких дум, а також української казки, оповідання, анекдоти, що ось-ось мали виллятися у віршованій формі, але не встигли і зупинилися на півдорозі. Саме внутрішній ритм його творів, їх музична тональність, їх метафорика, такі близькі народній творчості, і творять оригінальну рису його таланту. Тому, обговорюючи творчість Понеділка, треба з найбільшою силою підкреслювати її залежність від повноводих криниць української народної поезії. Саме в цій залежності, не тільки в його акторському таланті, треба шукати причин його незвичайної популярності.

А втім, тема споріднення прози Понеділка з українською народною творчістю — надзвичайно широка. Тут не тільки внутрішній ритм цієї прози, і не тільки образність, така близька народній, тут передовсім повновугна ліричність його таланту. Ми не маємо ні трох сумніву, що Микола Понеділок, як і багато його попередників, зростав і за учителя мав український народ і його божественно величезну музу. Бо народна мати-поезія, в більший чи менший мірі, на своїх колінах тримала і своїм молоком годувала майже кожного українського поета і письменника, годувала вона і Миколу Понеділка і в цьо-

му зназненні він — типово український письменник, невідлужна гаспка нашого національного «я», оте яблугко з розквітлої української яблуні, як і годиться, рясно покритої еранішньою росого.

Нагородою Миколі Понеділкові були не тільки оплески багатотисязних наших громад на північно-американському континенті, посмертною нагородою був і велизавий похорон, Богослужби і панахиди, угасть у яких, серед прегарних співів найкращих українських хорів і солістів, взяли і священники, і єпископи, і архієпископи, і митрополити обидвох українських церков. Молилися і плакали за покійним сотні українських жінок і головіків, а до могили, на цвинтарі в Бавнд-Бруку, понесли дороге тіло найближчі друзі покійного. Прийшов бо гас, коли розступилася перед ним, як море, гужа земля, щоб узяти його у свої візні обійми.

Юрій Клиновий

АВТОБІОГРАФІЯ

I

Родився 24 вересня 1922 року в селі-містечку Новомиргороді, що сперш, як я ще був карапузом, належало до Херсонської губернії, потім до Одеської області, а як я вже був юнаком — його записали до Кіровоградської області. Це було (а може, й досі ним, дай Боже, є) типове степове село, отожене широкими-широкими полями, через які шляхи тяглися такі довгі, що їх кінець можна було помітити лише в небі. Батько мій — Василь Іванович Понеділок, все своє життя був селянином і дожив до глибокої старости і вмер, здається, не від якогось недуг, а тому, що влада відібрала йому його життя — його хату, землю, і вислала аж до Сибіру.

Мати — Дарія Ксенофонтівна Панасенко вже наге й не любила землю, вона якби в неї вросла, була застиною її. Коли батько, окрім землі, ще любив книжки, засописи, товариство — для матері нічого, окрім городу й поля, не існувало. Я навіть їй пригадати в хаті неспроможний. Ось і зараз наге багу схилену, худеньку, що за гимсь видивляється в кінці нашої садиби. І доля до матері була лагідніша, бо не судилося неньці мандрувати до Сибіру, а вона, в молодому віці скошена сухотами, спогила в рідному ґрунті.

Кінзив я семиріжку в своєму селі. Школа була від моєї хати досить далеко, аж на протилежному

кінці села, і я, оскільки пригадую, завжди з великою радістю міряв декілька кілометрів туди й додому. Ці роки вважаю за найяснішу сторінку в моєму житті — хата моя майже на вигоні, школа майже серед поля, а поміж ними стежки в споришах і бур'янах — і мені більше нічого не було й потрібно. Хоз у цей час ця моя найяскравіша сторінка водночас покрилася темною, пелехатим сумом. Саме в цій семирізці я, моя родина і все моє село пережили страшний голод. Сам я тоді ходив щось із рік худіший від своєї власної тіні, а про моїх батьків і зотирьох сестер нічого й казати. Вони були, дослівно, як із хреста зняті. Але доля нас помилувала, а половину ж нашого села не спроможна була захистити-помилувати — і та моя рідна половина на цвинтарі у спільних могилах опинилася.

Десятирізку кінзав я у містезку, яке, правду кажучи, тяжко було відділити від нашого села. Ця, вже середня школа більше обдарувала мене пегалями, як радостями. Я вже був юнаком — і моя селянська одежина тут у клясах декого вражала. Дехто зизував на моє «одіння», а я в свою зергу косився на декого з «генурунів», що мали все на собі «з блиском» та ще й до того ценькали незвичною для мене «панською» мовою. А найтяжче було, що мені самому та незвичла мова, яку я вже мусів старанно вивзати, давалася досить тяжко, і я нею розмовляв з досить шаленою моєю селянською вимовою. І цим самим накликав такі єхидні кпни й підсміхи частини моїх «міських» товаришів — здебільшого ці товариші — сини й дожки партійних місцевих «бонзів».

І саме в цій десятирізці найбільоژیше терня вп'ялося мені в серце, і його й донині витягти з

**Батьки Миноли Понеділна: мати Дарія з Панасеннів
і батько Василь Понеділок.**

нутра я ніяк не годен. У 9-ій клясі нашу вчительку української мови, яку ми всі любили, під час лекцій арештували, арештували за те, що вона, плянувала цілою нашою клясою відвідати Шевченкове село Моринці, яке від нас віддалене заледве тридцятьма кілометрами.

У 1939 році кінзаю середню школу і вступаю в Одеський університет, філологічний факультет, який пізньої весни 1941 року мусів залишити, бо покликали несподівано мене до війська. Армію я ненавидів, і вона також ненавиділа мене. Я до неї просто не хотів звикати — і тому в ній я був, без перебільшення, своєрідним Швейком — хіба до більше нікуди худючим і коцавим. Єдине, що любив у армії — кидати гранати й бігати, і це виключно тому, що в дитинстві я вдосталь находився до школи і накидався на вулиці грудками. І тренінг з далеких років пригодився мені, коли на мене натягнули мундур сірявий.

Війна звільнила мене з армії. Не був я ні в полоні, ані в підпіллі — просто сталося це якось «безпляново». З погатком війни советські війська стали розбігатись — і я без великого бою, полону, тяжких мук у таборах для «полонеників» отинився на волі.

У 1943 році війна занесла мене в Німегзину, а до Америки прийшов в 1949. Спозатку мив посуд у ресторані, трішки пізніше морозиво продавав і від цієї праці мозолі на руках носив щось із півроку. Працював також у м'ясара, фермера. Біля трьох років навіть розкошував у «Голосі Америки», коли він ще перебував у Нью-Йорку. А з 1955 року до сьогоднішнього дня працюю в одній з найбільших американських книгарень у Нью-Йорку, в її слов'янському та німецькому відділах. У Німегзи-

Пам'ятник на могилі Миколи Понеділка в Бавнд-Бруну за проектом інж. Августа Сумина, голова письменника роботи Сергія Литвиненка.

Фото Осипа П. Старостяна.

ні майже весь час жив у Мюнхені, в Америці —
лиш у новітньому Вавилоні, який згасом навіть
зумів полюбити. А все таки тут на зужині лише
одна четвертину мого ества перебуває, решта ж ме-
не лежить у моему селі, десь там біля моєї хати,
з якої, може, вже й слідів за бур'янами не візнати.

II

Доповнюю дещо з моєї біографії.

Родився на самій півніжній стороні Херсонщини, саме там, де річка Велика Вись відділяла цей південний степовий край від серця земель наших — Київщини.

Дебют мій на літературному полі відбувся в 1947 році. В Німецькій, в Новому Ульмі, в літературному додатку до часопису «Українські Вісті» появилася моя новеля «Чорна хустина», що отісля увійшла до збірки «Говорить лише поле».

Микола Понеділок

ДИВО В РЕШЕТІ

НАДХОДЯТЬ СВЯТА...

Бо таки надходять! Ось уже й не за горами час, коли усім нам треба таки буде святочні картки у руки брати і всюди-всюди розсилати.

Отож хотів би я щиросердечно дати читачам поради, як найкраще своїх краяннів, приятелів, напівприятелів і просто принагідно знайомих з нагоди свят поздоровляти. Як у ці великі празники ви можете найліпше уприємнити якійсь людині чи родині одну годину, днину, а, можливо, й цілий тиждень.

А можете, слово вам даю, можете уприємнити, урадувати когось у цю святочну пору — і той щасливець вас довгенько забути не наважиться. А як? Тож...

Тож візьмемося до діла. Дамо тут декільна порад.

По-перше: Як картку посилаєте із поздоровленнями — ніколи в світі не давайте на коверті зворотну свою адресу. Хай той, що вашу картку прочитає — хай він сам собі і вашу адресу відшукає. Хай він сперш подивиться у свій адресар, і коли вашого прізвища там нема — біди великої не буде. А навіщо телефон люди змайстрували? І хай той, кого ви поздоровили, подзвонить до трьох-п'яти знайомих — і хай таки вашу адресу відшукає. Коли ж і знайомі не знають і не відають, де ви живете — танож горя мало. Можна написати до двох газет — і звідти довідатись, в якому місті чи селі щасливо ви перебуваєте.

І отак, бачите, не подали зворотної адреси — і ось на день, а може, й на цілий тиждень комусь радість принесли. Бо хтось же цілий тиждень вас не забував і вас всюди шунав. І вже, вклянуся, та людина цілий круглий рік вас у серці і печінках триматиме і пам'ятатиме.

По-друге: Як шлете комусь картку без своєї адреси — то ще й на додачу підпишіться під вітанням так, щоб ніхто ніколи вашого підпису не розторопав. Отак протягніть на папері лінію, а потім два крючки і два хвостики — і все це обмалюйте, як два маленькі бублики. От і вам удався підпис!! Хай розбирають, хай розметинують, хто умудрився такими гієрогліфами людину тішити.

Звичайно, ваш підпис будуть розгадувати. Розгадуватимуть всією сім'єю, сюди і бабусю і дідуся, ясна річ, включаючи.

Одні казатимуть: "Що? Цей підпис? Гниленко, ні, Свербенко, Хлюйченко, Драньченко".

А інші ваше "чистописання" ще й так витлумачувати спробують: "Хто ж це? Пуп, Дуб, Клюб, Зруб".

А ще інші ну бо й собі голови ламати: "Це? Цибулинський, Драглинський, Цуцинський"...

І так таких прізвищ наговорять, що опісля й самі себе соромитися будуть.

От, бачте, як ви своїм письмом розрухаєте всі уми у чийсь хаті. І та хата, яку ви привітали своїм підписом, уже не рік, а довгі роки вас не забуватиме і міцно на язиці і на зубах триматиме.

По-третє: Старайтеся вітати когось не просто отак собі, а хорошим віршиком чи вершиком. Той вершик, запевняю час, комусь таки гарним цвяшком в тім'я угніздиться. І люди знатимуть майже з покоління в покоління. А який вершик? Та хоч би, для прикладу, оцей, бо він майже некепський:

Всім “Галло!” кажу й вітаю
І здоров'я відбираю.
Усім вам і вашим внукам,
Щоб стрибали всі когуютом!

Як перед Новим роком хтось таке одержить — тоді вся вулиця від настрою за боки буде братися. У цьому вже, будь ласка, не сумнівайтесь.

Ну й по-четверте: Посилайте комусь картку. А так: А тоді у коверту до картки долучить десять фотографій (ваші, ваших дітей, сватів, братів і тому подібне). Тоді ще подумайтеся в коверту втиснути дві газети, в яких повідомляється про шкільні успіхи ваших внучат. І все це охайнесенько, обережнесенько заклейте, а на коверті марку на шість центів ще й додайте. І той, кому ви таку важненьку радість перешлете, теж вас із пам'яті не згубить. О ні, він вас пам'ятатиме і вам гострі слова у віддяку даруватиме. Бо той хтось за ваш лист доплатить ще тридцять центів. І доплатить таки на пошті, бо пошта покличе сірому, щоб від нього додаткові гроші взяти, а опісля вашого листа йому віддати.

Здається, тут можна сказати — й досить. Є, правда, ще й інші способи, якими під час свят можна людей звеселяти — та чи варто всі способи наводити?! Досить і цих чотирьох, про які тут я розповів, — і ці чотири, якщо ви ними скористаетесь, можуть кожному хату під цю гарячу пору від запалу вверх дном перевернути.

Не вірите — попробуйте...

НА НАШІЙ ФАРМІ

Під кінець минулого літа мені дуже й дуже поталанило — я мав щасливу нагоду вирватись на цілий місяць з Нью-Йорку. І як вирвався — так у Канаді і опинився. І за цей місяць відвідав чудові, просторі канадські західні провінції — Манітобу, Саскачеван, Альберту і Бритійську Колюмбію. І, повірте, з цих відвідин, з цих мандрів, у мене назбиралось стільки хороших вражень, що я ще й досьогодні ними живу та добезміри тішуся. І ось мені кортить, ой як кортить, тепер про найцікавіші моменти мого гостювання у цих найкращих і найбільш українських провінціях Королівської Канади читачам розповісти.

**
*

Запитують мене друзі у Ріджайні:

— Що ви, Миколо, хочете у нас побачити? Є у нас гарні ресторани, а один серед них — просто люксовий. Там дають таку волову печеню, що ви її два дні їстимете, а з'їсте, ще й опісля зі смаком пальчики оближете...

— Не хочу ні печені їсти, ні пальчики облизувати. Завезіть мене до фарми.

— До якої?

— Як то до якої? Не до словацької, не до німецької, а до нашої, від кости й крові рідної...

Ну, друзі розпромінилися. Кажуть — це зовсім не тяжко мене у фарму закинути, ось заведуть автомашину — і лише — фіть! — і фуркнемо у наше найближче рідне господарство.

На нашій фермі

— Не журися, Миколо, — кажуть, — за півгодини ти, як той перелесник, на нашій фармі об'явишся.

І правда, невдовзі я вже й походжаю по широкому подвір'ю. Роздивляюся. Видно, що вправні, хазяйські руки тут всюди пораються, бо скрізь чисто, причепурено, складено... І навіть два десятки нурей яюсь гордо, набундючено по обстриженій травиці походжають, а та травиця зелена-зелена, ну, їй-бо, як полтавська плахта.

Виходить господня. У хустці, у широкій спідниці, а фартухом старанно руки обтирає.

Поздоровкались.

— Пані, — кажу їй, — а ви, справді, вдягаєтесь, як вдома. У хустці, а не в капелюсі...

— А на якого лиха капелюхом мені горобців лякати. То он моя донечка Марійка, це їй і вісімнадцяти немає, а вже капелюхів накупила стільки, що в мене аж у очах рябіє. Та ще й до кожного капелюха інше мальовило собі на лице нашаровує. Он і тепер у хаті перед люстром стоїть і чорне під очі і жовте на ніс все накладає...

— А де ж ваші всі? — цікавлюся, — порожнє подвір'я...

— Всі з машинами на поле вибралися. А нас коло хати лише чотири Божі душі лишилися. Я, Марійка, малий Петрусь і наша Рябенька.

— Рябенька, пані, це ваша, мабуть, служниця?

— Яка, синку, служниця. Наша корова. Тож ото нас чвірна коло хати й крутиться. Я аж тоді запримітив біля огорожі рогатеньку.

— То це ваша Рябенька?

— Моя. Старенька вже. І молока вже не дає, але я її для краси тримаю. І як нема нікого вдома

— то я з нею розмовляю. Так інколи з нею смачно наговорюся, що аж на серці легшає.

Я здивувався.

— А як же, пані, ви з корівчиною говорите?

— Як? По-нашому. Я вже сім років до неї по-нашому говорю — і вона вже нашу мову краще розуміє, як мої два сини, що їздять до школи українознавства.

І тут господиня підступила до Рябенької — і я диву дивуюся.

— Ну, Рябесеньна, любесеньна, гарнесеньна, — почала майже приспівувати господиня, — як тобі, голубоньно, стоїться. Дрімаєш на сонечку і хвостиком мухи одганяєш. Чи, може, тобі жарко — то я тебе у холодочок заведу. А-а, дивишся на мене, любиш мене. І я тебе люблю, Рябенька. Ану, відступися і піднеси ліву ратичку. Отак, розумниця. Спасибі, що піднесла ратичку. А тепер поцілуй пані в руку. Поцілуй. Та ти же кожний день пані в руку цілуєш, а тут ось, як гість прийшов з Нью-Йорку, заґедзґалась, не хочеш цілувати.

Корова лизнула господині руку. А господиня з радощів ще ну бо просити рогатеньку.

— Ану ще раз поцілуй.

Корова послухалась — і ще раз язиком доторкнулась до долоні господині.

Я від здивування хотів вереснути, та з хати випурхнула Марійка і прожогом до нас — і, кинувши нам “Галло,” — погладила корівку. А корівка своїм шорстким язиком Марійку відразу ж поміж пофарбованим носом “полоскотала”.

Марійка в сльози.

— Ну, бачите, мамо, мене ваша корова язиком ось запаскудила.

А мама тут не на жарти на доню нагримала.

— Чого кричиш, Марійко?! Де вона тебе запа-
скудила? Вона язиком з лиця тобі фарбу лише зли-
зала. То вона, Рябенька, свого язика твоєю фарбою
замазала — і, бач, вона мовчить, не гнівається, що
свою мордочку об тебе побруднила.

Марійка пішла. А господиня глянула їй вслід і
лагідно посміхнулася.

— Хороша в мене Марійна — хоч трішки зади-
ривата. І також мене слухає. Гарна дитина. А як
по-нашому гарно говорить!

— Дуже добре, — кажу я.

— А то все, пане з Нью-Йорку, сталося через ко-
рову. Я дочці раз сказала: “Марійко, чого ж це ти
до мене, до своєї матері, так погано по-рідному го-
вориш?! Та навіть наша Рябенька краще мене розу-
міє, як ти, дитино. Ти як до мене, дочко, говориш
по-українському — то наче каміння з піском жуєш.
І їй, доньці, соромно стало, і вона за два роки так
взялася за наші книжки, що прямо гей. І тепер як
говорить, то наче рідна пісня з уст у неї рветься. Аж
любо слухати таку хорошу мову. Любо слухати і ме-
ні старенькій і старесенькій нашій корові.

Я з фарми вийшов з щасливою, розпроміненою
душею. Мені хотілось від щастя у жменю взяти
увесь світ і міцно-міцно до серця пригорнути.

ПРОГУЛЯНКА З ПРИГОДАМИ

Отак я відразу ж і запитаю: “Чи можна відвідати Альберту без того, щоб, як у нас кажуть, за одним рипом не налюбуватися маєстатичними, до обожнення прекрасними горами Бритійської Колюмбії?”. Ні, ні і тричі ні! Прибув до Едмонтону, надивився на чепурне, чисте місто, а тоді пакуй свою валізу — і гайда! — у Джеспер, де гори такі величні, такі могутні, що в ніякій казці таких не зустріти.

Отож як мене запитали в Едмонтоні, чи хочу я на гори подивитись, я ж аж запищав із задоволення. Хочу, прагну, бажаю, жадаю...

І всілось нас п'ятеро в авто — і пошвидкували до Бритійської Колюмбії.

Ось і вони... Але ж стрімкі, але ж обривчасті, шпичасті, але ж скелясті...

І люди стоять перед ними — і ті люди перед таким чудом природи видаються манюцюпкими комашками. І коли б бодай одна гора, здається, розкрила свої кам'яні уста й на комашню подула — то та дрібнота, мабуть, аж десь під місяць навперекидьки завіялась би.

От гори!

Отож стою, як внопаний, як зачаклований. А біля мене мої приятелі. А коло тих приятелів ще якісь приятелі позадирали голови і очима “Добрий день!” горам з любов'ю кажуть.

Коли десь за півгодини ще до нас з десять авт прибилося. І вже нас гурт чималенький назбирався.

— Чи це все українці з Едмонтону? — запитую приятеля.

— Та майже всі наші з Едмонтону. Он то лише збоку купка українців із Вінніпегу. То закукурічені українці. Комуністи.

— А хіба, — кажу, — у вас є і українські комуністи.

— Та трішки того зілля розплодилось. Є їх там якоїсь півтори каліки. І он то збоку кучка їх стоїть.

Мені не віриться. Що в тієї кучки на лобі написано, що вони, вибачте на слові, комуністи.

— Ти, — кажу приятелеві, — помиляєшся. Вони теє...

— Вони, Миноло, такі, як я тобі кажу. Вони за Москву, за московський Кремль пупи собі порвуть.

Е, думаю, щось мій приятель на цей гурт нападається. Чому б цим людям за дідько-зна-ного пупи собі надривати.

Е, не вірю.

Стоїмо ми. І та купка збоку витягнула шиї вгору...

Коли — сонце прострілило крізь хмару — і ми всі відразу охнули. Охнули і заплескали в долоні. Недалеко від нас, на стрімке підгір'я вийшло стадо кіз. Попереду ступав гордо рогатий козел, за ним два менші цаписька, а ще ззаду коза, а за нею вже весь козячий дріб'язок десь так у нільності десять голів на місці тупцювався.

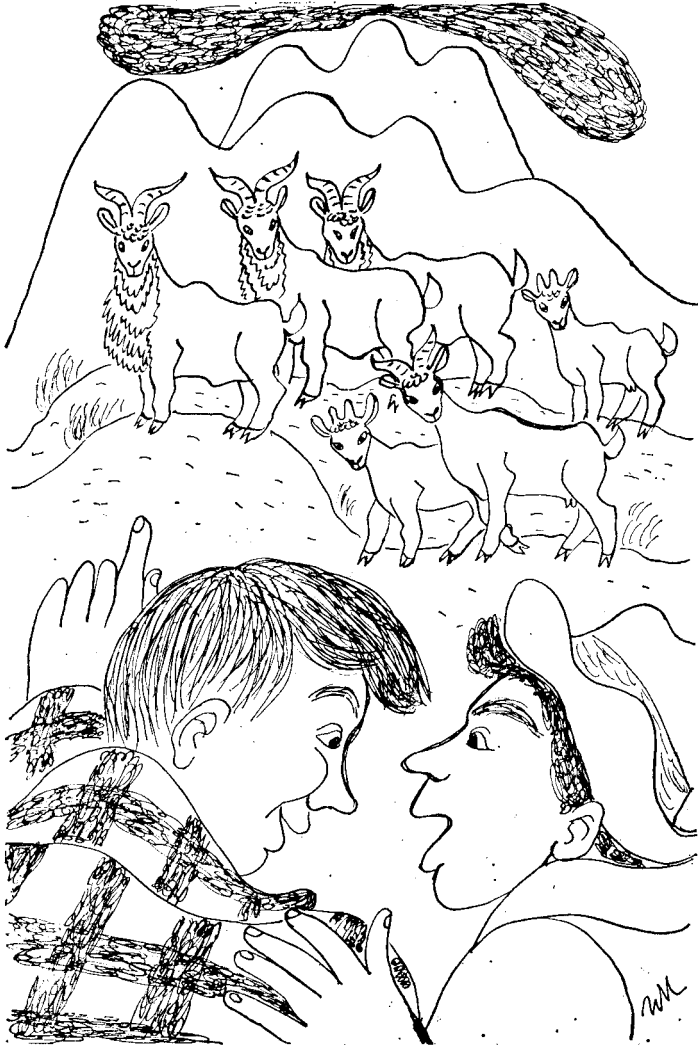
— Козел, ой козел.

— Два цапики!

— Мама коза!

І тут мій приятель так гаркнув, що аж луна вдарилась об гори.

— Дивіться, дивіться, он отара вийшла. Бачите, попереду йде Брежнев, за ним Косигін і Подгорний,

Прогулянка з пригодами

а ззаду мадам Фурцева, а потім уже і все московське політбюро хвостиком і собі тягнеться.

При цих словах купка українців з Вінніпеґу зашамоталася.

Я чую, як з їхнього гуртка хтось крикнув:

— Це ті самостійники так сміються!

— І їм не соромно!

— Та це чи образа! І як порівнюють?!

Я підійшов до купки моїх братів по крові, яні, як тепер з усього видно, червоним прапором і серпом та молотом запаморочені.

— Добрий день, — нажу їм. — Ви, бачу, обурені. І я обурений.

Червоні патріоти на мене насторожились.

— Ви також обурені? — вони до мене.

— Безмежно обурений. Як можна так прирівнювати...

— Так, — перебили вони мене, — так, любий друже, — це ж образа, це безчинство прирівнювати товариша Леоніда Брежньова і Катерину Фурцеву до цапа і кози. Згоджуєтесь?

— Згоджуюсь, — нажу, — це образа сильна. І ані цап, ані коза на тану образі зовсім не заслужили.

Червоні патріоти сперш виочились на мене, а потім тьхукнули на землю, посідали в авта і відразу ж від нас погуркотіли.

ЗУСТРІЧ НА ДОРОЗІ

Я зі своїм приятелем із Саскатуну, отцем У., їхали автом до Едмонтону.

— Оце кінчається наша славна провінція Саскачеван, — і отець вказав мені на поперечну дорогу, що прошмигнула повз наше авто і завіялась аж ген-ген поміж пшеницями у безвість. — А звідси вже починається не менше славна напівукраїнська Альберта.

Я видивлююсь у віконечко — і щось під серцем у мене по-рідному тельнякає. Отак тельня-тельня, а потім гоп! — і чомусь від усього цього я уста закушую, а очі мої ранньою рососою засіваються.

Саскачеван, Альберта... Якісь наче чужі наймення, а які ж вони чимсь до болю теплим, близьким обзиваються до мене. Тут безбережні ці простори називають преріями, і на цих преріях, похрещених стежками-дорогами, розкошує на сотки миль туди й сюди пшениця. Розкошує й уже підстиглими своїми голівками похитує — то так вона господарів до себе вже припрошує. Припрошує, приспівує:

Ой, людоньки, не баріться
Та на мене подивіться;
В мене зерно таке гоже,
Беріть мене на все Боже!

Це тут так, у цій стороні...

Але й у мене вдома, на моїй материзні, яка під блакитним-блакитним небом неосяжним чорноземним океаном стелеться — там також прерії добром людським прихорошені, закосичені. Лише там прерії звуться степами. А на тих степах також пшениці та жи-

та, за боки взявшись, похитуються. Похитуються й співають гуртової, степової і довгої, такої довгої, що нею можна двічі-тричі всю землю од кінця до краю обмотати.

Та ще й голосної — такої, що аж у вухах лящить:

Ой, господарю хороший
Збіжжя з степу тебе просить:
Бери косу та нас скошуй
Та в золоті копи зношуй...

І так голосно пшениця у нас на чорноземлі витягує, що інколи вже навіть аж святий Петро з неба обізветься:

— Та притишся, молодице добра. Ще усіх янголів на небі порозбурнеш.

Я мовчки на все дивлюсь...

— Чого, Миноло, замислився, наче дівка на виданні, — пожартував отець. — Ідемо, навкруги так хороше, а ти думками туманиш собі очі...

— Я отче, задумався, бо бачу... Скільки крізь ці канадські провінції нашого рідного, українського проглядає. Навіть на дорозі грудки такі, як в мене вдома.

Отець на мої мелянхолійні розважання напевно б щось сказав — та раптом! — нізвідси і нізвідти вгорі блиснуло, заторохтіло — і крізь сонячні проміння, що розпанахували хмари, на землю шугнули з неба срібні сльози. Міріяди сльозин. Напевно, святий Петро з радості, що мені так на серці погідно-легко-гоже, в своїх хоромах занебесних розридався. Мене вдарила думка. Дитяча, халамидницька....

— Отче дорогий, зупиніть авто.

Я вискочив на шлях. У розтебнутій сорочці. Без напелюха. І затанцював. І моя занущена чуприна розтріпалася, звисла мені на очі — і з неї мені на обличчя струмки з дощу стінають...

Зустріч на дорозі

Іди, іди, дощину,
Зварю тобі борщину.
Та й поставлю в кутину
На червонім прутину.
І їж собі, наїдайся
Та все сили набирайся!

Я як співав — і вмовк. Бо позаду нашої автома-
шини зупинилось чуже авто. І з нього, розкриваючи
аж дві парасолі, вихопились люди. Вони вчепились
очима в мене — і на їх обличчях виднівся острах,
прямо жах — так ніби вони спозирали не на мене,
а на якогось виродна, потвору не з світа цього...

Окаменіло на мене глипали очима старший чо-
ловік, літня жінка і дитина.

Врешті чоловік розкрив рота і вже навіть йому
прорвалось “А-а-а” — та в цю ж мить щось скоїлось,
що йому зовсім замурувало мову. Саме в цей час
миша шмигнула через дорогу — і хлопець, не дов-
го думаючи, підхопив грудну і за нею погнався.

— Не чіпай миші! — зіпнув я. — Облиш!

— Що? — вже визвірівся на мене чоловік.

— Хай лишить мишку в спокої! Що вона йому
дорогу перегороджує чи життя йому збавляє?!

— Миша — то шкідник, — нарешті подала голос
жінка. — Шкідник!

— Пані, — кажу, — більші шкідники по світі
ходять, ще й на двох ногах, і ми не то що їх не чіп-
немо — та де бо, ні! — а навпаки, ми перед ними
дугою звиваємось, їм уклоняємось, у них ласки за-
побігаємо, їх геніями називаємо...

Чоловік, жінка й хлопець ще більше не виходять
з дива. Без сумніву, вони гадали, що зустріли в пре-
ріяx дивовижу, якій напевно місце не тут, а десь
за ґратами у цирку або у зоопарку.

— А чого ви на дощі танцюєте? — жінка зизувато глянула на мене й запитала. — Чого?

— Бо мені так танцювати хочеться... Тут так просторо, чисто, свіжо. А повітря таке чисте, що аж дзвенить. Як я вертатимусь в Нью-Йорк, обов'язково візьму повну валізу цього вашого повітря... Та цьому повітрю ціни нема. Воно, їй-богу, вартує мільйони та мільйони!!

— Повітря коштує мільйони?? Дивно. Їдьте на нашу ферму — я вам продам повітря по два центи за валізу. Тільки Привезіть з собою валіз із тисячу...

— Та ні, пане, ви мене не зрозуміли?..

— Зрозумів. А у вас хіба там у Нью-Йорку бракує повітря?

— Та не бракує. Але у хмародерах повітря із бензиною...

— Ну то й добре! Тепер бензини мало, і вона тепер ой же дорога — тому й радійте. У вашому нью-йоркському повітрі повно грошей. Ви щасливий, а ви, замість радіти, ще й своє повітря гудите.

Тепер мені заціпило. Тепер я вже думав, що переді мною з'явилися люди з іншої планети.

Аж так чоловік звернувся до отця:

— Ви, отче, цього хлопця (тобто, мене) куди відвозите? Тут поблизу того шпиталю нема. Такий шпиталь є лише в Едмонтоні.

— Ні, пане, — сухо відповів отець, — це мій приятель. І я і він їдемо у гості до наших спільних друзів. А ви, часом, пане не шукаєте якогось шпиталю?

Чоловік чортихнувся. І вони всі не сіли, а увірвались в авто — і, об'їхавши нас, погазували далі...

ВИПАДОК НА ЛІТАКУ

Гостював та празникував я цього літа в Едмонтоні. І під кінець мого гостювання, коли в мене вже душа щастям була налята по вінця, мені ще закортіло побачити Ванкувер.

Закортіло — нічого не зроблю, бо відчуваю, що моя душа мені спідтишка все підшіптує й підшіптує: “Миколо, сідай в літак — і оглянь Ванкувер таним півнем дженджуристим, бадьористим. І тоді вже щастям будеш обкутаний з ніг до голови, ще й трішки щастя на запас залишиться”.

Що ж — послухався підшептів. Приятелі повезли мене на летовище. За десять хвилин мій літак відлітає до Ванкуверу. Ми обнімаємося, прощаємося... Один одному на шию кидаємося, поцілунками обсипаємося.

Чую, як хтось мене обійняв і щось мені причепив до сорочки. Але нема часу дивитися, що на сорочці висить — вже в літак треба поспішати.

Я побіг з малесенькою валізою... Літак здоровенний, їй-бо, ціле моє село з Херсонщини можна в нього всадити — і ще б місця досить лишилося.

Я вже в середині цього повітряного велетня. Біля дверей, біля самісіньких дверей літака, стоять дві стюардеси — і обидві такі молоденькі, такі вродливенькі, що з радости хоч калавур кричи. Ну такі дівчатка, як купані огірочки.

І ось вони, цей цвіт вишневий, ці купані огірочки, поздоровналися до мене, а тоді на мою сорочку — глип!! — і як заплещуть у долоні.

Випадок у літану

— Ой, ой, ой, зомлію! — проназала-проспівала одна стюардеса. — Ви українець?

Я зиркнув на сорочку. І зрозумів усе. Мій приятель на лєтовищі причепив мені на груди блакитну етикетку, на якій жовтими літерами було виведено: “Цілуйте мене — я українець.”

Я остовпенів. Оце жарти — мені вже поза п'ятдесят років, а в мене на грудях “цілуйте й перецілуйте” видніється.

— Авжеж ви українець?

— Так, — кажу стюардесам. — А ви?

— Ми танож. Я з Вінніпегу, а моя товаришна з Калгарі. І ми б вас, пане, поцілували таки зараз — та багато людей. Як ось ми розсадовимо всіх пасажирів — тоді обов'язково вас поцілуємо.

Я зніяковів.

— Та, — кажу, — яна вам охота цілувати старого.

— А ми вас, — цокотить вища стюардеса, — ми вас поцілуємо не як “бой-френда”, а як тата чи дідуся.

Ми так розговорилися — і саме стоїмо в дверях, а за нами черга пасажирів збилася.

— Чому це в літак не пускають? — чую позаду мене.

— Там двері забльоквані. Там у дверях українці зустрілися — і святкують перемогу.

— Яку перемогу?

— Радіють, що їх в Альберті так багато.

Аж тут чую, янась жінка ззаду вже прямо свариться.

— Пропускайте, ради Бога. Ну, подумайте, ці українці тут в літаку роблять таку сієсту, як французи в Монреалі. Пропускайте, бо я спішу до Голнолюю.

Я висідав у Ванкувері.

Як виходив (а я виходив останній) — то мої рідні стюардеси знову до мене защебетали.

— А ми вас, пане, таки поцілували...

— Еге, ви спали, а ми поцілували.

А пілот літака, підсміхнувшись до мене, сназав досить таки голосно.

— Відсьогодні і я тану етикетку на грудях носитиму — тоді мої стюардеси, може, й мене вже цілуватимуть.

Я покинув літак — і вже аж опісля пошкодував. Як жаль, що я не дізнався прізвищ тих рідних стюардес, що мене сонним, як свого дідуся, цілували...

ОЦЕ ТАК ГОСТИННІСТЬ

На початку вересня цього року у Вінніпезі відбувався з'їзд однієї нашої організації. І організації, до речі, досить корисної, гарної. Правда, я на всіх нарадах з'їзду не висиджувався, усіх привітів не вислухував, бо їх, нема ж бо де гріха таїти, таки вислухати й переслувати не завжди і можна.

Та не про це вестимесь мова. А про щось зовсім інше.

Так трапилось, що в суботу вечором мені пощасливилось: я випадково на з'їзді знайшов денільна своїх знайомих, з якими вже довгі роки не бачився. А як побачився, то в кімнаті всі як всілися — і ну бо про все згадувати. І згадували, і зітхали, і сміялися, а інколи і сльозу з очей збивали. І так слово за словом, балу-балу — і бачимо, що наші слова стрілку годинника вже аж до одинадцятої вечора дотягнули. Спихватилися — біда! — люди вже спати вкладатися збираються, а ми ж вечерю прогавили. А ми ж голодні — голоднісінькі. Дременули до кухні, а в кухні вже й світло згашено, лише з вікна чорний кіт на нас очима виблискує. Куди ж тепер? Ми в готелі, на краю міста — і нас у північ ніхто тут не нагодує. А тут же їсти хочеться, аж у порожньому животикові булькає і голова вже навіть трішки баламутиться.

— Ідемо на голодний шлунок спати, — пропонує приятель.

— Ніколи в світі, — перечу я. — Я як голодний ляжу спати — то тоді цілу ніч мені сниться, що я їм, їм і все ніяк бо не наїмся.

Оце так гостинність

Сидимо. Я слинку новтаю, а слинка пече і все хліба і чогось до хліба просить. Я тоді з нишені витягнув таблетку аспірини і став її розглядати: чи можна щось поживного з цієї таблетки вимудрувати? Анічогісінько. Гірка, кисла — і хоч би до неї трохи соли — може б тоді її можна якось піддобрити й проковтнути..

Аж тут мій приятель:

— Хлопці, мені в голову стрельнула ідея!

— Ідею я не буду їсти.

— Хлопці, — знову мій приятель, — я знайшов харчі!

— Де? — всі ми вовнами кинулись до нього.
— Де?

— Хлопці, у нашому готелі, на другому поверсі є ледівничка. І я бачив сам, як у ту ледівничку сьогодні професор із Саскатуну клав новбасу й вареники.

— Я чуже добро красти не буду! — відрубав я. — Не буду.

— Ми не крастимемо. Ми позичимо, а опісля професорові віддамо.

Ми переглянулись. Совість нам підназувала не йти до ледівнички, а кишки на гвалт кричали, у бубни просто вибивали й штовхали нас, щоб ми вареники і ковбасу забрали і свій голод вгамували.

Нарешті мені терпець урвався. Я розхоробрився. Я вирішив себе і свою братію таки порятувати.

Пішов. Забрав вареники і новбасу, а в ледівничці лишив малесеньку записку, в якій професорові повідомлялось, що я такий ось і такий забрав його харчі, а завтра я їх назад віддам та ще й з процентами і дивідендами.

Наїлися ми всі. Хоч вареники були холоднючі, зледенілі, але ми їх, як найкращу делікатесу, похрумтіли. І полягали спати.

А ранком — рух! До мене біжать знайомі й незнайомі...

— Ти, Миколо, забрав у професора харчі?

— Погано. Професор за це відбере тобі життя. Ти ліпше не показуйся йому на очі, бо він з ножем за тобою поженеться. А він спортовець — так цибає, що авто обганяє. Отож наздожене тебе і з тебе ножем шницель зробить.

Отож попався, думаю. А я ж ще завтра думаю вирушати в Саскатун.

— Миколо, у Саскатун і носа не потикай, бо там професор напевно тебе вколошкає. Присягаюсь, він там на той світ тебе відправить.

Я страшенно переполошився, але в Саскатун таки поїхав, бо обіцяв людям там обов'язково бути.

**

У Саскатуні, після Служби Божої, я стояв біля церкви, серед людей. Зненацька люди розступаються і до мене підходить церковний староста.

— Ви той пан Микола?..

— Я, — не сказав, а пропищав я, бо став передчувати, що насувається на мене щось нещодадне. — Я Микола. А що?

— Там за вами скрізь розглядається професор. Бігає і вас усе шукає.

— Бігає з ножем?

— Та наче... Та он він уже до вас летить... Бачите, рукою до вас махає.

Я — ноги на плечі — і щодоуху лечу вулицею. Лечу — аж краватка в мене полощиться і мені очі закриває. Аж чую — за мною вже хенає професор.

Ось він мене вже за рукав поцупив.

Я винуватим цуциком дивлюсь на нього.

— Вибачте, — лише й прорвалося у мене! І мені зо страху заціпило. — Вибачте...

— То ви мені вибачте, пане Миколо. Вибачте, що ви їли мої мерзлі вареники. А оце мене жінка послала, щоб я вас до хати в гості запросив. Ідїть до нас у гості. І поїсте вареників з картоплею, напусткою й шкварками. Не мерзлі, а гаряченькі вареники — там так парують, так пахнуть, що слина котиться. І ковбаски присмаженої вам приготували. Ходімо, бо жінка там з усім вареним і печеним вже годину вас, гостя, виглядає.

Ішов я і думав: "Диво-дивне, чи ж думалося мені, чи гадалося, що на мене в Саснатуні не ніж, а таке гостинне добро чекає".

ЗЛОДІЙ

Пані Пампушна ходила сама не своя. Всі погані новини чомусь їй якраз на сьогодні зготовано. Он сусідна роздзвонила по всій вулиці, що вона, Пампушиха, цілу ніч, аж до світання, все біля телевізора вилежується і що вона вже аж на боках мозолі собі надбала, бо ж на підлозі з боку на бік безперервно перевертається, щоб жадний фільм з телевізора не пропустити.

Та ще й та клята сусідка на додачу у живі очі з неї, Пампушни, глузує, на сміх її здимає.

— Пані Пампушко, — сьогодні та сусідка ехидно просичала, — а чому це у вас очі червоні, такі червоні, що приклади до них сірник — і сірник запалиться. Мабуть, цибулею ви ті очі промивали.

Це, бач, так насміхається, що її Пампушиху, від телевізора й за вуха не можна відтягнути.

То хіба це приємно вислуховувати?! А ще до того сьогодні пані Пампушка дізналася, що на їхній вулиці злодії когось ограбували. І це кепсько. А окрім всього цього ще й рідний чоловік оце недавно подзвонив, бо хотів сказати, що цього вечора він прителіпається додому пізно.

То з чого ж тут так сильно радіти? Тут би варто заплакати — та пані Пампушка знає, що сльози старіють жіноче личко — і тому вона ради вічної молодости ніколи не зарюмсає.

Тому пані крокувала по кімнаті, кусала собі нігті, аж так, втопившись, знову біля екрану телевізора на подушках пишно розтяглася.

Чоловік прийшов о десятій вечора. Саме тоді, як на сьомому каналі фільм "Проколені серця" передавали.

— Параско, — гукнув він Пампушисі, — подай щось їсти.

— Та ж, бачиш, додивляюсь фільм. Бери там щось із столу і мені не перешкоджай.

— А борщу зварила?

— Не говори до мене, бо тут у телевізорі княгиня умирає.

— А молоко прокисло...

Пампушиха, клянучи свою нещасну долю, яна їй білий світ із таким клятим чоловіком зіпсувала, нарешті на ноги підвелася...

**

Наступного дня Пампушиха наказувала мужу, щоб він по вулицях допізна не тинявся, бо вона сама боїться вдома лишатись. Злодії на їхньому кварталі об'явилися — і треба якось хату від цього нещастя рятувати.

— Купи у хату револьвер. Ти ж був у війську — і вмієш ціляти. І візьми дозвіл у поліції на зброю. А я по всій вулиці порозповідаю, щоб до нас у хату жадне сміття не наважувалось залізати, бо хто залізе — погано тому буде. Ти з револьвера — бах! — і злодій зразу духа спустить.

Чоловік відмовлявся, відбивався від Парасчиних нараєнь — але Параска кожний день пиляла своє: "Револьвер купи, бо я злодія боюся. Купи!" — і, звісно, настирилася так, що досягла свого.

Чоловік придбав для святого спокою Парасці зброю — і із зброєю навіть частенько лягав спати. А Параска тим часом на підлозі очі у телевізор до пізньої ночі видивляла і фільми рахувала.

Злодій

Але таки прийшло нещастя... Десь за тиждень.
Чоловік спав. Та він крізь сон чув, як його хтось
за плечі шарпав. Торсав.

— Старий, старий, вставай!!

— Що, — і чоловік спросоння нічого не вто-
ропав.

— Чого? Що? Куди вставати??

— Іди пошвидше в ту кімнату! Та хуткіше! Бі-
жи, спіши!

Він схопив револьвер і, підтримуючи рукою під-
штанці, убіг із спальні у вітальню.

— Де? Де? — і він з револьвером шарив очима
скрізь, вишукуючи злодія. — Де той паразит?

— Он де, дивись, сюди. Дивись у телевізор. Ди-
вись, он дочка прем'єр-міністра з Конго вінчається
Дивись, он як вінчається!

Він занімів. Тоді, зціпивши зуби, вистрілив у те-
левізор, і, обхопивши руками голову, став у якомусь
страшному запоморченні хитатись...

МИТНА КОНТРОЛЯ

Я сидів у літаку, і як він уже загудів ошаленіло і затрявся — і зірвався і шаснув у хмари над хмародерами — я тоді подумав: “Далеченько ж це з Нью-Йорку до Едмонтону добиратися. Треба майже чотири години в літаку висиджуватись”.

Але це ще півбіди. По дорозі, під час лету, dadуть два рази міцно попоїсти — отже вже й на дурничку гарно собі кишечки добірною стравою попестиш, а до страви ще й горілочки добрих десять наперстків відміряють — отож і трішки нахмелишся. І горя мало.

Непереливки інколи тільки трапляються, як перелетиш кордон — і з Нью-Йорку американського опинишся в Торонті королівському й канадському.

І тоді вже душа частенько забігає в п'яти. Бо в Торонті треба хоч-не-хоч іти через митну контролю. А хто контролю любить? Ніхто. Бо всяка перевірка — це додаткова морока, маруда на твою голову та зайве смикання твоїх і так не дуже міцних нервів.

Але треба йти. Он уже митний урядовець на тебе глипає... І ти вже знервувався. І всі кишені перешарюєш, всі документи вишунуєш. І з поспіхом у голові риєшся. Як треба урядовцеві на запитання відповідати. А тих же запитань може на тебе пошипатись, як із бездонної торби. “І чого летиш до Канади?”, “Чи гуляти, чи гроші заробляти, чи вчитися, чи женитися?” “А може, в північних провінціях на полярних медведів летиш дивитися?” І треба хут-

но ворухити мізком, треба добре усвідомлювати, добре думати, що варто відповідати. Бо як бовкнеш щось невпопад — то той урядовець вже тоді може й півгодини випитувати — і тебе вже з тих випитів і циганський піт може проїняти.

Отож — це один урядовець випитуванням і твоїми паперами буде займатися. Але тобі ще прийдеться й до другого урядовця вклонятися. Цей другий — твої дві валізки перериватиме. Тож мусиш валізи розкривати і все, що в них заховано-запаковано, наверх викладати. І тут зродиться також запитань невідь стільки. “І що везеш у валізах до Канади?” “Може, літературу, макулятуру?” “Чи, може, янусь картину?” “А яка картина — пристійна, клясична чи порнографічна?” “Ага, а оце стільки сорочок везеш?”

І тут уже з сорочками клопіт. Як брудні сорочки — то зараз же урядник запитає, чому зайвий бруд несеш в чистеньку Альберту чи Бритійську Колюмбію. А як сорочок нових у валізі повно — то пощо їх везеш — носити чи продавати і грошиками собі нишені набивати. І на все це треба примудратися влучно відповідати...

Коротко — митна контроля буває інколи хвилинною, легенькою, а деколи на тій контролі так тебе “здезинфекують,” так тебе “прочистять,” що ти опісля йдеш і лише піт з чола долонею згортаєш.

Отож — приземлився літак у Торонті. І всі пасажери гусячою черідкою до дверей. А на дверях: “Митний Уряд Королівської Канади”.

Я третій від дверей.

Підходжу. Хусточкою обтираюся, щоб краще виглядати.

Ще підходжу. А урядовець переді мною — як нова копійка, виблискує. Черевики виглянцувані, гудзики на уніформі блищать, білі накрохмалені ру-

кавички шелескотять. І так гарно виголений, що на обличчі аж кров'яні жилки крізь шкіру проглядають.

— Де родився?

А в мене в ногах смик! — о, горе, ноги підносяться. Оцього це бракувало! Ще зомлію і брязнуть тут і розпластають на всю підлогу.

— Не чуєш, — вже голосніше урядовець до мене, — де родився?

— В Україні, — пролебенів я.

— А кого хочеш відвідувати в Канаді?

— Українців.

— Де?

— В українському Едмонтоні.

— А там що — твої родичі?

— Ні, там мої приятелі. Там цієї неділі з'їзд українців з нагоди річниці української Канади.

Він стрельнув на мене очима — тоді взяв якийсь зелений папірець — і гримнув на ньому печаткою. І вже папірець у мене у руках.

— Тепер, — каже він до мене, — іди до того крайнього! Він танож українець. Він твої валізи передивиться. Можливо, й у твоїх валізнах нічого він більше не знайде — лише одне твоє українство.

Я підступаю до другого митного контролера. А він до мене усміхається.

— То ти українець?

— Та так, — тихесенько йому відказав. Думаю — ліпше лихо-тихо, щоб тут серед англіканів і французів своєю мовою зайвої уваги на себе не накликали, — я українець.

А він, урядовець, до мене грімним голосом:

— А чого це ти шепотом, бубонінням мені відповідаєш?! Говори голосно по-нашому, по-рідному! Чого боїшся по-своєму щось мені сказати?! Он там француз стоїть, такий урядовець, як і я, а як він

по-французькому горлянну рве, так кричить, що в мене вже аж у вухах хрускає. А он той англієць як басує — аж вікна здригаються. А ми що гірші від них. Що ми від мачухи?! І ми голосно говорімо — хай знають, що і ми тут є! Хай знають, що не лише вони, а й ми тут в Канаді Богові угодні. А звідки ти родом з України?

— Я з Херсонщини.

— З Херсону. У Канаді і Київ є, і Одеса є, здається, і Полтава є. А от Херсону ще немає.

— А ви звідки родом? — поспитав я урядовця.

— З Дрогобича.

— З Галичини, виходить.

— Де з Галичини?! З Канади.

— В Канаді нема Дрогобича.

— Як нема?! Мій тато мав ферму. Йї назвав її Дрогобичівкою. І я у тій фермі й народився.

Він поверхово проглянув мої валізи, сказав мені по-рідному і голосно-голосно “Щасливої дороги” — і моя контроля і скінчилася.

І скінчилося зовсім не марудно. А так хутко і так, на несподіванку, щасливо...

ШЛЯХИ-ДОРОГИ — ЗДОРОВІ НОГИ

Хоч мій побут у Ріджайні був коротким — та проте я його триматиму в пам'яті довгенько.

Там все мені чомусь щастило, все мені йшло якось гладко, легко, плинно... Там притрапилось мені немало погідних, хороших пригод — одні були смішні, одні зворушливо-сердечні — вони мені і досьгодні серце якоюсь особливою теплінню розігривають. А один комічний випадок заледве чи й з роками зітреться з пам'яті...

Два дні в Ріджайні я розкошував в одному готелі. Такому затишному — ну, прямо тобі незгірше від гніздечка ластівчиного. На околиці міста. Так що як у готелі в одно вікно зирнеш — очі милують широкі чисті вулиці і ряд чепурних високих будівель. А вже як в інше вікно поглянеш — леле ти моє! — бачиш поле, покрите широчезним блакитним небом.

І ось я вранці пішов у іншу сторону. Подалі від міста. Проїшов із півгодини — і неосяжні простори взяли мене в полон чарівний.

Все навколо таке розлоге — як я йду, а ця розлогість ще більше шириться, розповсюджується, і вже її і оком годі осягнути.

І рівне-рівне все — і здається — покоти по цій рівнині нулю — то вона закотиться у саму безвість.

І поле переполовинене дорогою, обтиканою з обох боків телеграфними стовпами. І я повільно ступаю, і близькі стовпи у всій своїй величині наче до мене здоровнаються, а ті дальші, мабуть, мене зля-

налися, бо відходять, відходять, а потім як дремнуть дорогою і аж он ген-ген, захекавшись, підстрибнули в небо і в якусь хмарку шубовснулись. І звідти вже маленькими цятками до мене визирають.

Іду. І щось щемить мені, рунтує душу... І щось сіпає мені повіки. І я розкліпався. І від туману росяного протираю очі..

Кортить бігти. Перебіг із сто кроків. Раптом за-кортіло заспівати. Але такої української і такої протяжної-протяжної, щоб вона дотяглася аж ген до тих стовпів, що з хмар до мене виблискують темними очима-зіньками.

І я дав горлянці волю. Як затагнув:

Понад садом-садом

Пшениченка л-а-а-а-аном...

І так розтягнув, що початок пісні ще коло мене крутиться, а кінець вже аж за обрій чіпляється.

Але розтягував, розтягував — і закашлявся. Та що з того — ніде навколо ні душі живої — можна і закашляться.

Коли що це? Як ні душі живої?! А он душа жива-живісінька попереду мене. Польовий ховрах зіп'явся на задні ніжки і з усіх своїх ховрашиних сил мене з ніг до голови зміряє.

— Добрий день, ховраше!

А він швидкун хвостиком — хвіть-хвіть! — і так до побачення своє мені прудко виявив.

Знову іду. Проспівав одну, другу, третю пісні. Зустрів ще дві живі чотирилапі ховрашині душі. І я до них словом-привітом, а вони до мене помахом хвоста — і так ми й розздоровнались...

Аж на тобі — цього мені ще бракувало! —вглядаюся — ну там: по дорозі вже мертва душа до мене сунеться. Забовваніло вантажне авто... Ще,

Шляхи дороги — здорові ноги

ще блинче... Газолінує, димить, грімкотить і, сопучи, до мене зближається.

І нараз заснреготало, заторохкотіло — зупинилося.

З мертвого залізничця вилазить замурзаний і мазутою обляпаний шофер.

— Куди йдеш? — він до мене. — Чи, може, з нічого робити, хочеш всі телеграфні стовпи аж до полярного кола перелічити?

— Та я, — кажу йому, — трішки прогулююсь. А тепер вже і назад піду.

— Назад пішки також збираєшся іти?! Та ж ти вже від міста відійшов майже цілу милю. Не труди задурно ноги. Сідай в машину — за десять хвилин машина дотрусить тебе до самого центру нашої Ріджайни.

— Красеньно дякую, але я не хочу труситися в машині.

— Не хочеш! Бо машина вантажна, брудна, забризкана болотом?

— Та не тому, — відказую йому, — зовсім не тому. Крий, Боже, щоб я таке й подумав.

— Бреши, варнянай, — вже гнівається він, — знаємо таких. То коли б тут зупинився шевролет або каделяк — ти тоді без надуми в середину на м'які подушки так би і гулькнув. А, бач, у вантажне авто тобі гидно. Бридишся вантажного. Руки об поруччя замараєш...

— Та ви не гарячкуйте! — заспокоюю його. — Я вашої машини не бриднуся. А коли б тут зараз і шевролет і каделяк стояв — я і в ті люксусні авта не захотів би сісти.

— Не захотів би в каделяк?

— Побий мене грім — не захотів би !

Шофер на мене зизуватим антипком позирає.

— І ти і в каделяна не захотів би вмотитися? То ти, чоловіче, з глузду зсунувся.

— Ні, — твердо заперечую йому, — ні, глузд у мене є. І глузд у мене ще не ізсувався. А я таки хочу і назад до міста із годинку пішки прогулятися.

— У тебе, чоловіче, не всі дома. Годину пішки мучитимеш ноги.

— Я їх ходьбою не мучитиму, а лише оздоровлю. Знаєте, я завжди їду, їду і ще їду. Їду автом, автобусом, пізземкою, трамваем, поїздом. У будинку їду ліфтом. Ще носять мене по світі й літани. Ні, я вже хочу хоч тут трішки походити.

Шофер засміявся. Йому забракло слів, бо він, певне, таку химерну, дивовижну личину вперше в своєму житті бачить.

— То, кажеш, ти по цій дорозі лише ходитимеш? Ну й ходи до другого потопу! Ти, виходить, по ній ні за які гроші не поїхав би?

— Ні, — кажу, — по цій довгій й довгій степовій дорозі я б також і проїхався.

— Як? Чим би проїхався, як авто ганджуєш?

— Поїхав би по цій чудовій степовій дорозі простим хорошим возом із нашою рідною коняною.

— Возом?.. З коняною?

— Так! Бо до цих стовпів, до цієї дороги, до цих хмар, неба, до цих ховрахів так лицює бодай один віз і одна коняна.

Він чортихнувся.

— Ну що ж, — насмішливо нинув він, — йди ще цією дорогою. Там десь так за півмилі пасеться одна твоя рідна, стара шкапина. Але без воза. Вчепися тій шкапині за хвоста — і хай вона тебе до міста так дотягне.

І він нулаком спересердя вдарив колесо машини — і ще хвиля — і вантажне авто, онутавши мене бензиновим чадом, пошвидкувало в місто.

А я далі продовжував насолоджуватись простором і оздоровлювати ходьбою свої ноги...

З ДОБРОМ, ІЗ ЩАСТЯМ, ІЗ СНІГОМ!

Я влючив радіоприймач — і з ляку ледве з ліжка не скотився. Горе тяжкее! І сам собі уже не радий, що я живу в цьому нью-йоркському світі. Напасть! Біда на гладкій дорозі! Як те радіо гвалтує!

“Нью-Йорк і околиця! Увага! Пересторога! Усім, усім, усім! Метеорологічна станція усіх остерігає. Становище погане, загрозливе. **Сніг п-о-ч-и-н-а-є падати!!!** І треба сподіватися, на наше нещастя, не менше чотирьох “інчів” снігу! Все місто вже заалармоване. І сотки-сотки працівників санітарного департаменту вже вийшли з машинами, з лопатами, із залізними мітлами на працю проти снігу. А на додаток ще й добрих двісті осіб кинув міський уряд на боротьбу з небезпекою. Сотні мішків із сіллю, з піском наладовуються у вантажні авта, щоб посипати вулиці. Ще раз увага — всі воюймо з настиглою бідою!”

Я зриваюся з ліжка — і в думці дідьнаюся, прокльони засилаю таким немудрим, химерним вісткам. Подумайте — гвалт зчинили! Калавур, пробі, спасайте, рятуйте!! Ну, просто тобі кінець світу наступає.

Сніг! Та це ж радість велика! Чисті, як душі ангелів, сніжинки застелять сяйним, променистим простирадлом усі двори, вулиці, парки — і тоді й людині, пропахченій бензиною, мазутою, порохом, і тоді їй на серці хорошіє, а у очах у неї приємні цятки виграють, а у вухах від чистоти аж дзеньнає.

І ось на цей дар Божий вже наготовують тисячі пудів солі, піску, шутру, згромаджують лопати, зшиновують машини — і ось лише забринить ранок — і вся ця змеханізована маруда вирушить, щоб цей гожий, лілейний покрив у болотяне месиво перетоптати.

Ні! І тричі ні! Ще заки ця нечестива санітарна армія обезчестить сніг — я ще по ньому нахожуся, насковзаюся і його сяйного кольору повними жменями собі в очі нахватаю. І ним, рідним, безбактерійним снігом, ще й вволю надихаюся.

І я гайда з хати. Фур! — наспіх зодягнувся — і вже надворі.

О, радосте моя незміренна! Сили хороші, небесні! Мати моя рідна! Вже надворі не тоненьке простираadlo, а біла-білюсінька товстесенька перина простилається навкруг.

Я як збезумився. Вереснув і викинув руки вгору. А господар цього будинку, де я живу, очима — луплуп! — на мене. А тоді ще сильніше став сипати сіль на сніг, а опісля відром гарячої води плюснув перед порогом.

— Добрий день! — кажу йому розпромінено.

— Який там у дідьна добрий день?! Паскудний день! Ой, хвороба на мою голову! Сказитись можна!

— Та, — кажу, — пане господарю, — почекайте назитися. І як маєте хвору голову — у шпиталь ідіть. У шпиталях тепер уміють швидко голови ремонтувати

— Та чого ти мудрагелиш? — він на мене гарикнув. — Кажу, що сказитися од цього снігу можна. Треба його зчищати, змивати. Це погибель — не сніг!

— Це щастя Боже, а не погибель, пане господарю.

З добром, із щастям, із снігом...

Він скривився од моїх слів і спересердя grimнув порожнім відром об землю...

А я уже біжу... І кричу, верещу та навіть попоросячому кувікаю з радісної нестямности. А тоді — хвать! — нагріб у жменю снігу і — жбур! — у горобця клубочок запустив.

А ще за хвилю в жменю снігу ще набрав — і нубо ним обличчя шурувати. Натираю снігом щоки, чоло, вуха...

А збоку дві пані втопили в мене очі. І не кліпнуть — так у мене вп'ялися.

— Що ви, — одна пані до мене, — що ви ще не вмивалися?

— Ні, пані, так я ще минулого року лише вмивався.

— Дивно, — друга пані протягує, — дивно, цілий рік ходив невмиваним, а ще й не таким брудним виглядає.

— Нічого дивного, — перша до другої, — з нього бруд, мабуть, шматками спадав — тому він і виглядає не таким вже шмаровидлом.

Я ще натираю обличчя.

— Та кинь той сніг, — перша пані, — кинь! У ньому повно зарази.

— Ні, пані, в снігу повно здоров'я — то в бензині, у поросі зараза ховається.

І я знову лечу вулицею — аж у вухах лящить. О, а он і дерева вже білі, і вони вже, бач, від порохняви освіжилися.

А он горобці в парну на білому квадратику своїми ніжками такі мережива плетуть, такі мистецькі мережива, що їх хоч бери і на святочних рушниках так і вишивай.

Ще женуся з радости. А ось дівча з городця маленькою лопатою сніг згортає.

— Панночко, — нажу, — що ти робиш? Це ж твій малесенький город?

— Мій! Тут улітку квіти ростуть.

— То ж не згортай снігу з квітника. Кинь лопатку. Не працюй намарно. Лиши на квітнику сніг. Сніг теплить землю. Побачиш — цей сніг так розтеплить ґрунт, що наступного літа квіти будуть ще буйніші. Не згортай!

Аж тут, як з-під землі, на ганочку виросла де-бела жінка.

— Чого він, доню, цей червононосий, до тебе пристає?

— Він, мамо, відраджує мені... Каже, щоб я не працювала, не відгортала...

— О, так. Він хоче, щоб ти кинула відгортати і з ним нудись ішла. Люди добрі. У білий день старий розпусник заманює підлітка... Ідіот, маніяк! Іди, харцизе, бо поліцію покличу. А ти, дочко, з маніяками не встрявай в розмову. Ти йому лопатою межі очі цілай! І працюй! Згортай оце паскудство, оцей сніг із квітника!

Я мовчки — ноги на плечі — і почав тікати...

**
*

Я прийшов до хати щасливо втомлений. Глянув у люстро — а у мене в очах снопи сніжних іскринок виблискують, а щони всі маковими пелюстками повкривалися. А в грудях свіжо — наче хто ті груди розкрив навстіж і добре попровітрював. І кінчики вух червоні-червоні — здавалося — приклади до тих вух сірника — і сірник зразу ж загориться.

А ось і пошту я маю. Ось лист з Канади. Отець Григорій з Саскатуну пише: "А у нас тут гори, нучугури снігу..." Читаю я і думаю: "Щасливі всі на-

надці. Снігу маєте подосталь — то маєте подосталь чистоти і в душі, і в очах, і в серці...

А в нашому рідному краю назвали: “Сніги віють — землю гріють.” “Сніг лапатий — врожай буде багатий!”

То ж, канадці — з добром, із щастям, із лапатим снігом. Здоровесенькі були!!

СВІЙ ДО СВОГО ТЯГНЕТЬСЯ...

З Ріджайни я добирався до Саскатуну автобусом. Іду собі. Автобус просторненький, величенький, а людей у нього щось із двадцяттеро всілося.

Я спереду вмовстився, а он навпроти мене, збоку, дві “мисис” у крісла плюхнулися. З одягу (легкі плащі у сірих квадратах), а особливо з капелюхів (білі-білі з чорненькими крапками) видно, що ці жіночки або шотландочки або дорідні англійочки, а якщо ні — то вони обоє напевно належать до якоїсь подібної англо-саксонської добірної породи.

Отож нас спереду троє. Я — тут, а он рукою подати ті “мисис” із капелюхами на пофарбованім пишнім-пишнім волоссі.

І їдемо. Автобус швидкує. А я на сидженні — гоп-гоп!, а “мисис” — геґ-геґ-гоп!!

І так собі приємненько.

А позаду нас, аж десь іззаду, умовстився гурт із п'ятнадцяти осіб. І красна половина цього гурту вся в хустках — і то яких хустках — широких, картатих, із квітами, із бланитно-рожевими полосками, а френзлів на тих хустках — аж любо глянути. А до хусток пані ще зодягли і кохтиночки, і спіднични або платтячка — і все це розмальовано або в листочок, або у вишеньку, або просто у якусь рисочку — і все це на тих панях лежить так чепурненько і виказує їхній таний погідний смак і тану скромність. І дивлячись на такий одяг — мимовільно думаєш, що й душі тих пань, певне, так само погідні й скромні. А чоловічий рід із того гурту також роз-

чепурений, але те чепурування теж помірковане, без найостаннішого крику моди: сорочки в муштин нові-новенькі, але на сорочках не “наштамповано” ні змії, ні драконів, ні гадюк, ні тигрів чи іншого якогось зоологічного поріддя. І у кого з муштин гарний, простий нашкет, а у кого добра шапка, яка, їй-бо, не посоромить навіть і сенатора чи міністра або й самого блакитно-кровоного принца.

Коротко — ззаду, видно, “отаборилася” чесна, скромна, гарна “кумпанія.” І, мабуть, святочна. Бо зодягнені всі так янось по-празниковогому...

Вже поле... Автобус нас піднідає, підгоцує...

Аж тут дві “мисис,” шотляндки, занудилися. І почали язики собі розрухувати...

Перша “мисис”:

— То ззаду бачите?

— Що?

— То там українська Канада гніздо собі звилла.

— А куди ж ті українці їдуть?

— Не куди, а звідки. Їдуть з весілля. У Ріджайні пухирі собі на ногах натанцювали, а тепер відсапуються і дають ногам спочинок. Я їх, як облуплених, всіх знаю. Он та, дивіться, та, що в зеленій хустці, а з хустки френзлі на груди спадають, то та з Едмонтону. Марія. А прізвище в неї довге. Луценно Марія. Я їй раз сказала: “Пані, укоротіть себе, бо вимовлять тяжко. Назвіть себе не Марія Луценко, а Мері Лак. Укоротіть себе!” А вона, біда, мені цвікнула, щоб я свого язика собі наполовину вкоротила. То та Марія з Едмонтону оженила сина. Взяла собі невісточку Софійку, з Ріджайни. А за тією убивалися — один німак, один словак, один якийсь перемішаний, здається, піванглікана і півфранцуза, один циган і ще хтось надодачу — і вона всіх порозганяла, а собі українця з Едмонтону спіймала.

О, та Софійка — вередливе зілля. Німець — парубок за нею умлівав, дарунками її обсилав, а вона до нього — пхі-пхі! — і все на нього зизом дивилася. Питають люди її “Софійко! А чи німак, що за тобою пропадає, гарний?”, а вона: “Гарний, але лише наполовину. І в церкві хреститься так швидко, наче від себе мухи відганяє. І на коліна в церкві ніколи не впаде, бо боїться штани пом’яти. І дивний той німак якийсь. Я йому дала вишивану хустиночку, а він її не на грудях носить, а нею носа витирає.” Отак та Софійка німака обманювала та й покинула. І словака вона прогнала. Людям казала, що той словак раз на танцях так її схопив, наче хотів її переламати. А як чхне словак, казала, то й забуде даму перепросити. І все, казала, той словак чуває потилицю, коли говоре про любов. І так позбулася й другого залицяльника...

— А що вона зробила з тим перемішаним, з тим півфранцузом?

— Також покинула. Та ще і осміяла. Він за неї на десять років старшим був — так вона йому усе співала:

Кавалер іде,
Кавалерська ноша,
А із того кавалера —
Сипеться пороша.....

І той півфранцуз відступив від неї. А з циганом то Софійка раз пішла на забаву, а він хотів у неї гроші позичити, щоб квитки вступу для неї і для себе купити. І вона його відразу й забранувала.

— Як забранувала.

— Просто. Сказала — тьху! — межі очі — і пішла від нього. Бо, справлі, нащо їй циган з подертими кишенями, без жодного при душі centa. Я б і сама такому тьхукнула. Голий, як бубон, а хоче

залицялись. Отож та Софійна всіх відкинула, осміяла, обпатрала... А як раз була у Едмонтоні та побачила в церкві українця, такого чубастого Івана — він басом на крилосі співав — то як його укмітила — то й розтеплилася. А Іван загорівся і став не лише до Софійки упадати, а й до Софійчиних батьків солов'єм співати. Той Іван знав, як обходитися з людьми, щоб свого добитися. Він до Софійчиної мами: “Матусенько! Дай, Боже, вам здоров'я, а красу ви і так маєте,” а до Софійчиного батька: “Пане господарю, а я вам оце шапку на Різдво дарую,” а до самої Софійки: “А ти любесенька, гарнесенька, чепурнесенька. Ти пташенятко, щебетенятко, соловійчатко!” І обоє отак по-українському зацвірінькались. І він, Іван, Софійці обручку, а Софійка Іванові серце — і оце цієї неділі у Ріджайні їм у церкві руки і серця навечно зав'язали. І оце з того весільного зав'язування ото ззаду нас їде півавтобуса рідні й гостей. Бачите, у цій Канаді українець до українки тягнеться, як хліб до сала. Бачите, він з Едмонтону, а вона з Ріджайни — і за сотки миль один одного серцем почули.

І “мисис” умовкла. І друга ні гу-гу.

Я зиркаю на них. А вони моє зиркання і запримітили.

— А це хто біля нас? — це вони про мене. — Хто це на нас так витріщає очі?

— Та це, мабуть, їхній. Бачите — у шапці. Мабуть, теж з весілля. Хіба, може, більше хильнув — і тепер на похмілля голова болить — і він від них відділився.

Я посміхнувся. А тоді встав і сів іззаду, з весільними гістьми, щоб разом з ними спільне щастя розділяти... Свій, звичайно, завжди до свого тягнеться...

ЯБЛУКА ЦІННІШІ ВІД ЗОЛОТА

Попереднього разу я розповідав, яка комічно-лірична приклучка притрапилась мені в канадському митному уряді. Та щоб справедливим бодай трішки бути, мушу також дещо оповісти й про митну контролю “нашу,” американську, бо вона мало чим відрізняється від королівської, канадської.

Десь у добрій половині вересня гостював я аж два дні у чистому-пречистому Ванкувері. І вже з Ванкуверу приготовлявся відлітати додому, до Нью-Йорку. Тобто з сяйва, блиску, охайности, чепурности треба було вертатися у клубоччя пилуги, бензини, диму та інших “приємностей,” що муляють до сліз очі і надривають душу й тіло.

Але мушу вертатися.

Хоч скажу вам чесно, серце стискалося від думки, що приходиться кидати Ванкувер, де все залляте сонцем, обкучерявлене деревами, насичене прозорістю, свіжістю. Та ж у цьому місті можна жити, як у Бога за пазухою. Нічого тут тобі не забракне. Вгорі повнісіньке небо щедрою, яскристого сонця, а навколо сонця такі золотисті хмари, які аж просяться, щоб люди на них дивилися та ними очищали й озолочували свої земські, грішненькі душі. А внизу — вулиці широкі, якісь дзеркальні, — і та дзеркальність в’ється згори вниз, а тоді з розгону розгалужується на всі протилежні чотири сторони. І всю цю неземну красу оберігають хоч і висоні, але лагідні, як материна долоня, гори...

І з такого оце раю та летіти в хмародери! А в тих же хмародерах гудків, сирен, брязкоту, ляско-

ту — аж вуха від втоми в'януть. А бруду, а всілякого непотребу по хідниках — так і дивися, щоб за щось не зачепитись і ноги собі не поломати. Або щоб десь не посковзнутись і на цемент у весь ріст не хляпнути і синців собі під очима не набити, і шию не звихнути.

Подумайте — їдеш у Нью-Йорк — а тут он консервні баньки, а там купиця перечитаних, ізжужлених газет, а ось там два стільці з перетрощеними ніжками і випаленими сидженнями. А аж он там валяється розпорений, засмальцьований матрац — і з нього вительбушується й сотається по вулиці перетрухлявіле, ватяне клоччя. Та від такого виду чубінколи дротиться і голова обертом ходить.

І оце саме з цієї причини мені не особливо хочеться Ванкувер облишати і в Нью-Йорк ступати.

Але в Нью-Йорку живу — і він мене до себе закликає.

Прощаюся з Ванкувером. Тяжкенько востанне ним любитися і з ним прощатися.

А ще тяжче розставатися з приятелями, яких Господь напоумив у такому хорошому місті на сталий побут поселитися. Та рано чи пізно, а розставатися тани мушу...

Ось вже й пообідали, і почаркувалися, а тоді — гайда! — прощатися. І почалося... Пані господиня обіймає і — цмок! — гарячий поцілунок мені на чоло "саджає." А пан господар дружньо плече мене долонею по плечах, а хтось уже трясє мені руку, а хтось обіймає і краватку мені поправляє. А ось молодичка — гарна перепеличка вже у мою валізу пиріжечки втискує, бо боїться голубонька, щоб я в літаку не виголоднівся і не прибув у Нью-Йорк легшим аж на п'ять фунтів.

Аж так, після обнімання, обцілювання і обдарування, всі йдемо в подвір'я. А на подвір'ї квітів-квітів — всі різнокольоровими вогнями палахнуть. А посеред квітів — дерево, та ще яке дерево — пишне, розгільчасте, крилате — і все обсіпане яблунами. Оце так яблуна!!! Здається, вона аж до землі зігнулася і стогне від тягару червонобокого, дорогоцінного.

Дивлюся я — а з-під листя яблука також на мене визирають — такі ваговиті, краснолиці — їй-бо, не яблука, а справжні тобі личенька вродливих немовляток.

Ой, ті яблука так і просяться, щоб їх зірвати і покуштувати. У мене вже аж слинка покотилася — ото, думаю, смаковиті — а пахнуть як, як пахнуть! Та від цих пахошів зневагомитися, оп'яніти можна.

І вже нехотячи простягаю руку — отак ось одне зірву і так цілесеньке і проковтну.

Та зразу ж і оговтую себе від такого захланного бажання. “Стривай, стривай, — урівноважую сам себе, — не осоромляйся при людях. Не простягай рук на чуже добро. А потім — те величеньке яблуко і сам верблюд цілесеньким не проковтне. А ти і поготів. Стривай!”

— Вам подобаються наші яблука, — господиня до мене.

— Еге, подобаються? — Ще й як подобаються. Я їх оце тепер очима всі зриваю й їм.

— Нащо вам їх очима їсти. Я ось вам їх назриваю і в торби і валізи вам навпишаю. І ви у літаку ними трішки похрумкотите, а потім ще й в Нью-Йорну ними з місяць розношувати будете. Ну, нарвати вам?

Ну як я можу від такого добра та відмовлятися.

— Та дайте, — нажу, мені з десять, коли ласка ваша.

— Та беріть двадцять.

— Торба, пані, розлізеться, репне, від двадцяти.

І господиня нубо мені яблука зривати, обтирати та в торбу складати. Та ще й, складаючи, все приговорює:

— Це золото — не яблука. Свіжі, соковиті, а вже на смак якні — то й не описати. І я їх не оббризувала прерізною трутизною, а лише чистою водицею. І ґрунт під деревом не заливала хемікаліями — тому й дерево здорове, і яблука на славу. Тому то й яблука завбільшки у два нулаки он вигналися, а всередину їм сама природа напхала повно всіляких вітамінів...

Нарешті вирвався з гостинної хати. Валізи мені несуть, а я тримаю торбу з яблуками. А та торба та на важенна, що аж руки обриває...

І так із торбою в літак увісся. І лише всівся, як на мене люди з посміхом дивляться, очима до мене прямо пестяться та пригортаються.

— Парфуму везете?

— Ні, яблука.

І вже пах яблук на половину літака розпросторився. І пасажери вже навіть до мене підступають і мене з яблуками поздоровляють. І я вже навіть з щастя почав роздаровувати добро — вже роздав з шість — і аж тоді я схаменувся. А що ж привезу додому?!

І роздаровування припинив.

І вже я в літану й придбав для себе назвисько. Вже майже всі мене титулюють "пан з яблуками." Інших називають "містер," "сер," "мосьє," "сень-

Яблуна цінніші від золота

йор,” “набальєро,” а до мене звертаються найдос-
тойніше: “Високошановний пан з яблуками.”

Прибуваю до Нью-Йорку. Схожу з літака. Йду до митної контролі. Аж, бачу, митний урядовець побачив мою торбу — і втягує повітря в ніздрі, внюхується...

— Яблука везеш?

— Везу. Подарунок із Канади, з Ванкуверу.

— Яблук перевозити через кордон не можна. З ними ти можеш завезти в Нью-Йорк якісь бактерії.

— Та, — кажу, — Нью-Йорк кишить сам від бактерій. З Нью-Йорку можна бактерій розвезити по світі — і то всіх з-поза хмародерів не розвезеш. Я везу чистоту, добро...

— Не пропущу тебе з яблуками. Облиши яблука тут на контролі, ми їх викинемо, а ти сам іди додому.

— Яблука викинете?!

— А що ж, — урядовець дивується, — ці яблука коштують якогось доляра.

— Цим яблукам ціни нема! Вони цінніші для мене від золота. Я їх вам не віддам, щоб ви їх у смітник жбурляли.

— А що ж ти з ними зробиш? Я тебе з яблуками не пропущу.

І мені стрельнула думка...

— То я всі ці яблука отут перед вами зараз поїм! Усі поїм!!!

Я схрумтів одне, друге... Третє... А, бачу, в урядовця вже від здивування очі на лоба лізуть... Ще в торбі лишилось з дев'ятдесят...

Хватаю вже четверте в руки... А урядовець бере з моєї руки яблуко і кидає в торбу...

— Іди, іди, — наже він, — іди додому з яблунами. Бо ти як всі переді мною поїси — то й переді мною тріснеш, гиннеш. Забирай їх і зникай з-перед моїх очей!

І в мене яблуна з Ванкуверу майже ще з місяць в хаті пахли — і на той пах щодня до мене мої сусіди сходились, щоб освіжитися, а при цьому й зі мною наговоритися... І позітхати, і український Ванкувер добрим словом згадати...

ДИВАЦТВО НА НАРОДНІ ЦІЛІ

Десь так у будній день я спіткнувся з приятелем на вулиці. І той приятель відразу мене — без “гало,” без “добридень” — і засипав словами:

— Микольцю, у цю неділю, о другій дня, обов'язково появився в концертній залі. Буде великий там обід. Треба б зібрати на той обід людей із трис-та. Бо гроші з всієї цієї паради підуть на народні цілі. На будову нової нашої школи. Тож ти цієї не-ділі причимчикуй. І не лише сам прийди, а й приведи ще й своїх знайомих.

Мене, знаєте, його слова трішки таки розізлили. Ну, хай уже мене тягне на той обід — але цього йому мало! Ще й вчепився, щоб я з собою цілу компанію друзів припровадив.

— Голубе, — нажу йому дещо набурмосено, — я прийду. Я зовсім не проти, щоб при обіді дати на народні цілі якусь десятку. Але своїх приятелів тягнути з собою мені совість не дозволяє. Візьму їх, а вони опісля мене й почнуть проклинати. “Бачиш, скажуть, запросив, щоб за мискою зупи і за порцією вареників нам з кишені гроші випомповувати.”

— Микольцю, — і вже приятель своєю долонею по моєму плечі плеще, — Микольцю, ніхто за обід платити не буде. Будете всі і об'їдатися і обпиватися безкоштовно. Задаремне. Їй-бо, задаремнесенько. І ніяких збірок чи інших шантажів, побий мене грім, не буде.

Я отетерів. Не вийду ніяк з дива. І в душі в мене завовтузилося підозріння. А може, він п'яний.

Ні, очі не каламутні, ніс не набульбашений і не червоний. І говорить він плинно, не загинуючись. І стоїть гарно. На рівному місці, стоячи, не спотинається. Ні, не п'яний. А може, щось у голові перемішалось...

Тепер в Нью-Йорку майже кожний десятий по вулиці або сам з собою дискусію веде, або до стіни співає, або у смітярський кіш голову всуває...

— То кажеш, брате, що на тому обіді в концертній залі все буде задармо.

— Задармо. Але мало цього! Ще під час обіду співатиме хор, а в хорі буде аж п'ять солістів...

— Слухай, — і я з дива стинаю плечима, — слухай... Коли ми їстимемо задармо, коли не даватимемо під час обіду зламаного цента — то що ж зберете ви на народні цілі?!

— Зберемо. Приходь і приводь побільше людей наших...

Пішов він. А я ще стою приголомшений. Ніяк не можу оговтатись від його слів. Аж врешті спробола похилитавсь до хати...

**
*

Я цікавості своєї ніяк не годен був угамувати. І та цікавість тани мене привела в неділю до концертної залі.

Та ще й не один я появився, а з двома товаришами.

І як лише ми поріг переступили — до нас кинулися молодички. Капелюхи від нас забрали, з плащів нас позвільняли. За стіл нас з припросинами посаджали.

— Є борщ з сметаною, є яринова зупа з курячими хрящинами, є вареники з м'ясом, з сиром, з бараболею, з капустою. Чи, може, хочете голубців? І м'ясо є. Шницлі, вепровий котлет, баранина...

— А скільки коштує? — пробельнотів я.

— Ви ані цента не будете платити. І є напої. Чиста православна! Є також горілочка канадська. Є польська зубрівка. Є французький коньячок...

— І також ані цента?..

— Ані півцента від вас не візьмемо.

Розглядаюся. Столів із десять розставлено. І за столами повмощувалось щонайменше сто голодних шлунків. І оцю сотню наповнити — на це треба витягнути звіднись гріш немаленький. І на тобі — всю цю сотню надаремно їжею й питтям задовольнятимуть.

Не може бути! Якщо від нас гроші за них не братимуть — то, може, у нас гроші просто таки крастимуть. Яких див у цьому лукавому світі не трапляється! На всякий випадок багато хмільного не вживатиму, а краще нишені пильнуватиму...

Носили борщ... І зупу... І вареники. І шницлі. І в шклянках бульянала сода. І іскрилося міцнесеньке в чарчинках череватих.

А коли всі їли й пили — справді хор з підвищення — з багатьма солістами!! — помагав дари споживати веселими піснями. Співали "Соловейна," "Удовицю я любив," "Ой, нум до нуми залицявся." А накінець ще й був дует з фортепіяном...

А десь так за дві години, коли в залі було вже надмірно й гамірно і весело, до мене підступив статечний чолові'яга, видно було зразу, що переді мною стояв відповідальний за ввесь цей бенкет бучний.

— Пане, — сназав статечний до мене, — коли ваша ласна, я б попросив вас у бічну кімнату, на засідання...

І в мене — скік-верть! — душа затіпалась...

**
*

У кімнаті вже сиділо п'ятеро.

Почав статечний...

— Ви, — і показав на нас статечний, — Ви — представники народу. І ми вам скажемо, у який доляр нам вбився оцей обід пишнний. Їжа і пиття для одної особи коштувало нам кругло-круглесенько сорок долярів. Сто п'ятдесят осіб було — отож — шість тисяч долярів. Хор наш — сорок людей — за спів мусить взяти найменше тисячу долярів. А солістам — а вони ж, не забудьте, професіонали — варто дати за їхнє чудове мистецтво принаймі три маленькі сотні кожному. Отже солісти коштують нам півтори тисячі зелених. А оркестра, обслуга, зала і інші дрібні витрати та туалети забирають нам решту грошей — отже, забирають ще півтори тисячі. І разом обід вдався нам на славу — вдався на повних-повнісіньких десять тисяч долярів!! До чого ми усіма силами і прагнули...

**
*

Пан добродій Н., який не мав ні роду, ні родини, півроку тому відійшов від нас навіки. І в банку лишив десять тисяч долярів. І тестамент приблизно такого змісту:

“Як мене не буде, за мої гроші хай мої люди з часом зроблять обід, де б всі мої друзі-знайомі, вдоволь і наїлися і напилися. І щоб під час обіду була пісня й музика. І щоб тоді було всім весело...”

І отож і обід був. І всі — і музика, і хор, і працівники, і кельнери, і куховари — коротко всі, всі, що вкладали свій труд у гостину, від грошей відмовились. І гроші, які їм статечний попризначував, з доброго серця свого віддали на народні цілі.

Снажете — дивна подія. Дивний тестамент.
Правда, дивний. А бувають і дивніші. Я чув, що одна
пані з Америки чи Канади лишила мільйон не на
обід людям, а на сніданок кицьці і двом кріликам.

Отож — дивацтвам людським кінця нема...

А в нас, бачте, було дивацтво на народні цілі...

НЕЩАСТЯ ТРАПИЛОСЬ

А хіба скрізь тільки гоже трапляється? Еге, говоріть собі, балакайте. Ви й не знаєте, що в Канаді, а особливо в Америці, майже в кожную третю хату пелехате горе забирається. А коли вже забереється — то тоді хоч калавур кричи — воно, гаспидське, все в сім'ї догори дном поперевертає. Тоді вже біди не обберешся. Чухатиме тоді потилицю від лихої напасти й господар, охкатиме і заломлюватиме руки і господина, а діти малі й дорослі впадуть в таку розпуку, яку хіба що іноді одна лише кока-кола може притишити. Ось послушайте...

Все завихрилося у моїх сусідів вранці. Господиня тільки-но збиралася біля люстра чепурити зачіску, як з бічної кімнати вереснув десятилітній синочок:

— Мамо! Два яйця нам'яненко зварені, велика склянка помідорового соку з льодом, білий хліб без того гидкого масла...

— А мармеляди, синку. У мармеляді, я чула з телевізора, є повно протеїнів, є деякі нові вітаміни. І є, синку, залізо... А від заліза, ти ж знаєш, міцніють в голові нерви й мозок, і від нього на руках наслідують товсті м'язи...

— То намажте, мамо, мармелядою дві кромки хліба.

Мама перед люстром ледве встигла запримітити погано зафарбований "віхтичок" попелястого волосся, як з іншої кімнати різко пропискотів голосочок єдиної їхньої доці:

— Ма! Мені склянку “худого” молока, а із зварених яєць для мене, як завжди, жовтки тільки залиш! І хліба не давай, а приготуй ті дієтичні сухарі без солі...

Діти щоранку так з кімнат вигукували — хоч в цьому не було великої потреби. Бо мама знала напам'ять, що хто споживає, хто що зі столу відсуває, або й просто хто яну страву, отак при всіх на чому світ стоїть, лає-проклинає.

Особливо ж доньчині страви мама вивчила, як то кажуть, від крапки до крапки. Бо донечка все те майже їсть, чим і мамусі житися годиться.

“Худеньке” молоко і доня й мама споживають, бо від нього завжди талія стягається і все тіло “піснішає” — і то “піснішає” до такої міри, що навіть інколи крізь ріденьку блюзку можна постороннім помітити, як повище талії з худого тіла реберця видніються.

Ну, а жовтки з курячих яєць, хтось казав, надають личкові вигляд напівстиглого, зарожевілого помідора. А білки з яєць треба викидати, бо десь мама розвідала, що хто їсть надмірно білків — в того настрої завжди паскудніє і усмішна кислішає, а що найголовніше — від білків шкіра на підборідді вдовжується і морщиться.

Господиня ще трішки себе попестила перед люстром — і пішла до холодильника. Розчинила — і її морозом обдало. І її лице перекосив жах!

У холодильнику, вона відразу запримітила, було напхано всього того, що їй покищо ніяк не треба. Там було повно всього того, на що майже всі кислим оном позирають. Умерти можна! Он жирне молоко, он масло, он хліб житній, від якого на животі фунти желатини набухають. Он осоружний холодець, варена курна, ковбаса, дві плитки марґарини... Он на

тобі! Повно барахла в холодильнику назбиралося, а того, чим живеш і дихаєш — нема.

— Майк! — зіпнула мама, — Де тато?

— У кумів ваших.

— Автом поїхав?

— Авжеж. Тепер хіба лише дурний по вулиці пішки ходить. А може...

Господиня не дослухала. Вона рвонулася до телефону. Схопила так слухавку, що аж шнур замотилявся...

— Галло! — і коли хвильку ніхто в слухавці не відіззався, вона в неї так розлючено бликнула, наче хотіла з неї того когось видобути і за мовчанку на нусники пошматувати. — Галло, щоб вас громи побили!! Що, пан Кузявка? А чого це вам ліньки писок до телефону розтулити?! Якого дідька ви відмовчуєтесь?! В мене вже руки стомились до вас видзвонювати? Що? А, не вимудровуйте мені, не говоріть про сон рябої кобили? Знаю, що кривите душею. Всі чейже знають, що ви як не брехнете — той не дихнете! Що? Не присягайтеся, бо вам присягати, як песинові хвостом махати! Мовчіть! Ось слухайте. Нещастя в нас! Що, пожежа? Гірше! Чи хто пограбував мене? Хай вас грабують — від ваших грошей у банках сейфи тріскають, а у мене у банку сама тисячна мізерія! Що? Та хай вам заціпить — слухайте краще даму! Тепер жінкам першенство не лише на кухні, а й при телефоні. У нас у хаті нещастя. Не гураган, а гірше. У дітей моїх — а вже десята година ранку — і ріски в устах ще не було. Що? Нерозумний вас батько народив! Діти ріски в устоньках не мали — тобто, голоднісінькі. Такі серденятка голоднісінькі, що вже й пиццати не мають сили. Що? Привезіть мені до хати помідорового соку дві баньки, дві баньки мармеляди, три дозени яєць, але не

горобиних, які можна, як пігулки, проковтувати, а гарних курячих яєць, в яких жовтки великі. Що? Ви не знаєте, які в яйцях жовтки? То навчіться яйця розпізнавати — дивіться телевізiю, канал тринадцять — на ньому все про жовтки і пудру для зіпрілих немовлят розповідають. Що? Чи це все? Звичайно, не все! Ще привезіть мені “худого”молона три кварта. Яного “худого” молона?! Ви що, пане Кузявно, щойно звалились на землю з місяця?! Не знаєте про молоко “худе”?! То таке молоко, що із нього жир видобули, а замість жиру дали трішки перевареної води із сахариною. Таке молоко, знайте, гарно ошліфовує фігуру і посилює зір у тих, що мають хоч маленьку катаракту.

І тут вже господиня задихалась — і їй затамувало мову. Та не надовго. За хвилину вона вже знову тортувала слухавку...

— Що? Ще що? Привезіть дві дієтичні хлібини — без солі і без смаку. Що? Гаразд. А коли привезете? Чи ви, пане Кузявно, з розуму звихнулися?! Привезете аж під вечір! Та ж ми сидимо голодні! Що? Я не можу до вашої крамниці приїхати, бо мій заклятий муж авто до знайомого забрав.

Вона ще чортихнулась і жбурнула слухавку. І в розпачі кусала нігті. Діти також з горя похмарніли. Бо горе не було маленьке. Ні, це не горе, а просто нещастя навістило хату! Дієтичних харчів нема. І авта, щоб поїхати до крамниці за тими харчами, також нема. А пішки... Пішки ж до крамниці треба йти **аж чотири квартали**. А це ж забере **довгих десять хвилин**...

І ось маєте — для шлунку й для ніг трапилось таке нещастя...

БОДАЙ ЖМЕНЬКУ ГЛУЗДУ Й СОВІСТИ...

Ми збирались на свято для вшанування нашого Пророка.

Мій товариш зодягався. А я зміряв його з голови до ніг — і з прикрости віддував нижню губу.

Товариш розумів, що мене щось нервувало, щось мені до серця не лягало...

— То ти, Василю, —кисло я процідив крізь зуби, — ти це куди збираєшся?

— Як куди?! — сторопів він, — Чи ти ще зо сну якслід не прочумався?! Та ж ідемо на свято Шевченка!

— О, так? А я думав, що ти, Василю, передумав і йдеш ярмаркувати. Та не бликай так на мене. Ідеш на Шевченківське свято? А поглянь у люстро, як ти виглядаєш. Сорочка розстебнута, і ковнір на сорочці далеко не свіженький. І чому натягнув на себе якусь засмальцьовану шкірянку, а не новесеньке пальто?! І чому вскочив у штани з полоснами?! Та ти ж не зебра, а людина. І черевики твої щітки не бачили ще від Йорданських морозів. Вклонитися Шевченкові ідеш — іди ж вклонитись Йому гідно.

Він страшенно засоромився. Я бачив, як вогонь кинувся йому у лиця. Але що робити? Я мав рацію. І він, товариш, затамувавши якомсь свою ніяковість, розгубленість, став з поспіхом перебиратися. І не пройшло й чверти години, як він стояв переді мною цілковито ззовні “перероджений”: і капелюх гарний, і пальто новеньке, і костюм темний і випрасуваний так, що далі прасувати його було б уже й

гріховно. А черевички в товариша були вже так наглянсовані, що в них можна було заглядати, як у дзеркало, а при тому ще й, заглядаючи, зачісуватись.

— Отепер ти, Василю, новесенький, як новенька копійчина. Отепер ходімо й Кобзареві в чистоті й любові чоло схилимо.

Приходимо. Заля битком набита. Мабуть, тисячна прийшла, щоб Йому устами й серцем невимовну, невисловлену дяку бодай частково висловити.

Настрій урочистий, погідний. Сцена відслонена. Посеред сцени портрет Його, такий самий портрет, як і в кожній нашій хаті...

І радісно. І хороше. І святочно...

Аж на тобі. Щось хороше вже надщерблюється. А, так. Бо он із-за лаштунків героїчно, з піднесеною головою до небес, викотився доповідач. І пройшов прямо до переду, до столу — і важливо віднашлявся, а тоді зволив ковтнути з склянки разів три водиці. А потім, витягши з кишені хусточку, ще й грімко хусточкою собі носика обчепури.

Аж, врешті, ретельно розгладивши собі бороду й брови, став говорити. Говорив коротко, може, всього п'ятнадцять хвилин — але напрочуд вишунано й модно-мудро.

Згадав теперішній час, космос, кібернетику, історіософію, трішки філософію, паралелізми, катаклізми, аж так перейшов до рефлексивності і релятивності, тоді до протонів, електронів і йонів. І ще і ще говорив так або так подібне. І навіть не просто й закінчив. А закінчив ось як:

— І в космосі палахкотітиме метеорит. А на метеориті — Тарас і Пегас. І летітимуть вони обоє орбітами від плянети до плянети. І так... “ет цетера” — і без кінця!

І тут доповідач вклонився.

Заля німувала. Зі сцени так по-штудернацьки було все виявлено, що все те оплесками схвалювати було б таки простим безголов'ям.

Ми з товаришем від спантеличення перезирнулися — та так і словом не обмовились, бо після доповідача пишнотілою лебідкою виплила на сцену співачка. Та ще яка співачка! На голові в неї срібна діядема, а на вухах кульчики, також сріблесті, досягали майже шиї. А сукня на співачці — така гарна, що на вулиці парубок, глянувши на неї, напевно б засвистав. І так би засвистав, що аж у вухах затріскало б. Ото сукня. Чорна. Без рунавів. А декольте тане широке і глибоке, що просто тобі гей! І довга сукня, а з обох бонів розпірки розрізані такі, через які інколи всі панчохи на всю величину можна було запримітити.

Та це ще не все. На голих руках дзіліньчали різнокольорові обручі, а навколо декольте і розпірок наклеєно було повно золотавих зірочок, які при світлі з рами виблискували і сяйвом глядачам в очі стріляли...

А на пальцях перснів — майже чверть повних фунта...

— Ой одна я, одна,
Як билиночка в полі...

Еге, глядачі не збиралися пісню слухати. Вони жаданим одягом і оздобами співачки були заскочені.

Чую:

— Не буде одна, як билиночка. Декольте, як Азовське море — то за таким декольте парубки гурмою бігатимуть.

— А диви, як зірочки на ногах виблискують.

— А руки жирні. І обручі на руках циганські.

— Та це не співачна, а крамниця ювелірна!

— А чи вона одружена?

— Вдова. А це на сцені закликає якогось молодця на друге весілля...

Після декольте появився співак. І появився по-своєрідному. Йшов по сцені, як танго танцював. А як вклонявся залі — то так низенько, що чуб розсувався і сцену підмітав.

І тут люди також співу не чули. Все говорили:

— А що то в нього на шиї? То така краватка.

— Та ні. То він червону запаску, замість краватки, до шиї приштукував.

— А навіщо ті кінські підкови він на фрак почіплював?

— Для щастя. На порогах же вішають підкови — то чому на фрак три підкови причепити не можна...

— А чи він коли стригся? Та з того прядива на голові можна сплести десять светрів...

Потім вийшов скрипаль і піяніст, і вони обоє десять хвилин настроювали інструменти, а опісля один стирав порошок з фортепіяну, а один глянсував шматкою скрипки.

І ось кінець-кінцем вони “вдарили” разом “Циганську рапсодію” і танець сексу з опери “Кармен”...

Аж так був непередбачений номер. На сцену вийшов упорядник залі і поправив портрет Шевченка, який від скрипки і фортепіяну трішки перекосився.

І вкінці на сцені прямо зацвіло, гарнесенько і чепурнесенько зодягнене восьмирічне дівчатко з школи українознавства. І почало деклямувати Шевченкову “Катерину” :

— Кохайтеся, чорнобриві,
Та не з москалями,
Бо москалі — чужі люди,
Роблять лихо з вами.

Бідне дитя, після “чорнобривих” зашарілося і зійшло зі сцени. А глядачі обурювались — але не на дівчатко, а на вчителів зі школи, що восьмирічних вчать декламувати “Наймичку,” “Катерину,” коли дівтора ще лише знає, що всіх маленьких Катерин приносять лелени до хати з чарівних полонин Гуцульщини...

Ішов я з товаришем додому й снував гірку думу. Я просив, бачте, товариша, коли він збирався йти вклонитися Шевченкові, почистити черевики. А, їй-богу, не завадило б тим, що влаштовують свято Кобзареві, і тим, що для Його шани на сцену зважуються ступати — не завадило б їм всім свої думки і свою совість почистити. І скромности в душу, в серце, в очі і на самих себе побільше взяти.

Бо Кобзар благородну скромність так любив — і ми мусимо не розцяцькованістю, а бодай жменькою здорового глузду, совісти і скромности Йому у глибокій шані схилитися...

РОЗПАЧ

Молоде подружжя, Христина та Іван, майже вже п'ять місяців як перебралися з села, із фарми в місто.

І ось тобі! — сталося, ще й півроку не пройшло, як з сільських молодят помалу-малу повилуплювались на світ Божий аж ген які якщо не пани, то принаймні підпанки. "Селюхівство" з них цілком відлущилося і вони ззовні, зсередини, від душі і аж до серця, від маківки аж до самих п'яток всім новим, міським просочились.

Іван вже носив плюшеві чорні штани з білими нишеннями — одна нишення з червоним гудзином іззаду, якраз отам, де сидячий нерв часто людям докучає, а одна нишення з трьома зеленими гудзиками — аж-аж спереду, біля самого зипера, на якому також великий гудзик, як срібна медала, на диво людям пишніється. А пояс до штанів Іван вишукав такий широкий, що з нього можна було б без вагання для шістьох пар черевиків підшови викраяти — та ще й, окрім підшов, шкіри й на п'ятицалеві закаблуки вистачило б. А сорочка в Івана, навпаки, була без гудзиків, на вовняний шнурок зашморгувалась — і з довгими рукавами, хоч під пахвами роззяпувались широкі вирізки для тілесної вентиляції.

Та й жіночка Христиночка не пасла задніх. І вона заходилась поспішно собі раду давати. Одяг зміняла двічі денно — ранком парубоцькі штани і дівочьку кохту, а вечером хлопчачу сорочку і спідничку таку нуценьку, яку можна б було легко використати і як коротесеньку косинну.

А на голові в Христини вже не зачісна, а ми-стецьке чудо: просто тобі не голова, а закучерявлені чорні пишні півкулі, посередині яких сива смуга пробивається. А коралі які Христина має? І скільки! А на деякі глянеш — відразу й охнеш. Одні коралі з правдивих зубів кролячих, вишліфуваних до неможливого вже блиску. Але найбільше Христинці припало до вподоби намисто з засушених хрящиків ящірки японської — ті хрящики, нанизані на нитці, дзеленько-тілі і хоч-не-хоч звертали увагу зустрічних на широко-полий викрій біля шиї господині. А ще господиня ма-ла гарний пояс із золотих, дрібних монет, а спереду, посередині, між монети вклинцьовувався великий золотий американський доляр, на якому вирізьблено тризуб з колоском пшениці.

І хата Івана та Христини обновилася. Телевізор, машини для прання, для миття посуду, для сушення й одержі й посуду, машини для чищення, машини для глянсування й відсвіження підлоги... А радіо, а елек-трична зубомийка, а годинник електричний, що кож-ної години нукуріка. А для восьмирічної донечки роз-шукали механічну ляльку, яка ногами дригає і плаче, а як плаче — то з очей у неї сльози, як бульки, чвиркають...

І як все вже в Івана і Христини аж кричало, аж лихоманило від нового життя, вони запросили го-стей до себе...

**
*

Гості прийшли — і подаруночки з собою не за-були прихопити. І спершу, націлувавшись і наобні-мавшись вдосталь, гості давали подарунки, а окрім подарунків давали ще й поради...

— Це, Христинно, знаєш, що ми внесли в хату? Колиску. Ось шнур. Ось штепсель. Включиш і колис-

на сама колишеться. Не треба тобі рук уже трудити. Електрична колиска сама гойдається. А це маленький патефон. Біля коліски. Включаєш — грає пластинка — і заколисує твою дитину. Отож тобі не прийдеться вже горло трудити, як і не варто вже коліскові вірші творити. І ти тепер можеш до немовляти й годину не заглядати... Й дві години до нього тепер ти носа не показуй!

— А як синочок замочиться?

— Христинко, у колісці, насподі, є ковдра з синтетичного паперу. І як дитя.. теє — то тоді папір все те вбирає і фіялковий пах пускає...

— А це електрична щітка. Вона масажує крижі й спину. Отож тобі, Христинко, вже не треба біля Івана морочитись. Хай він сам собі спину оздоровляє. А то, я знаю, ти йому спину натираєш — аж хенаєш.

— А це тобі стілець. Теж електричний. Ти на нього ставиш ноги — і ноги трясуться й відсвіжуються. Отож Іванові вже не треба додому поспішати, гарячнувати, не треба твоїх ніг чіпати...

— А це ось двадцять пластикових ковнірців. Для Івана. Не будеш же йому завжди сорочки прасувати. Хай начепить штучний ковнірець — і хай собі чистотою хизується. А замазюкається ковнірець — хай його бензиною обчистить і знову хай ним користується. Та цих ковнірів йому вистачить до другого поту! Та чужих людей від цих ковнірців завидки хвататимуть.

— І, Христинко, у вас одне ліжко. Збожеволіти можна! Та ж ви можете собі дозволити два окремі ліжка. Його отут, а твоє — отут, а поміж вами — колиска з патефоном. І вам буде зручно. Він слухає радіо, ти приохотишся до телевізора.

**
*

Розпач

Пройшов тиждень.

Якраз Христина прийшла із закупів.

Іван лежав на своєму ліжку і слухав радіо. І притому масажував собі щітною спину. А неподалік нього, на столику — виднілася згорнена сорочка й вилискували денільна нейлонових ковнірців...

Щось у Христини скорботно всередині шарпнулося... Вона не відривала очей від Іванових широких пліч, міцних, мускулястих рук, по яких оце змеханізоване нещастя з шипінням гуляє. Як їй занортіло тепер, як колись на фермі, приторкнутися до свого мужа, потерти йому плечі, сказати з шепотливою пестливістю хороше слово... Але ні, щітка заміняє йому її руки, а через гундосливе радіо він не вчує її жаданних слів.

І від Івана вона повела очима почерез кімнату... Саме електричний годинник прокукуривав чотири рази.

А по середині кімнати хиталася колиска, а біля неї "співав колискову" патефон...

А ще наче недавно Христина брала в руки крихту свого серця — і йому приспівувала:

Спи, моє дитятко,
Спи, моє хлоп'ятко;
За маму тримайся,
Сили набирайся...

А тепер крихту електрична колиска доглядає. І з коліски продістається різкий пах фіялки.

Христина роззулася. Хотіла попросити Івана потерти їй ноги. Як колись він, блискаючи щасливо зубами, їй натирав. Але біля її ліжка на її ноги ченав механічний стілець. Стілець, замість Івана, тепер трястиме — натиратиме її пальці...

Христина болісно скривилася. Тоді тихо-тихо роздягнулася. І, трохи подумавши, підійшла до скрині, що її привезла із фарми. Взяла із скрині й надягла сільську чистеньку спідницю, кохтину з мереживом, тоді прикрила собі голову білою-білою полотяною хустиною — навznak як кинулась на ліжко і гірко-гірко ридма заридала...

СТОВІДСОТКОВИЙ... ГОСПОДАР

Я запросто не міг усвідомити, з якої речі майже всі мої знайомі, як на команду, найнялися: гудять господаря будинку, в якому я живу. Та вони того господаря інколи так словами обпатрують, що я прямо не знаю, куди з ніяковости діватися. І що робити? Боронити чоловіка не можу, бо, правду кажучи, жадних підстав для оборони я таки не маю. Але й ганити його мені не личить, бо він, мені здається, великих пакостей ще не встиг зробити.

— Еге, не встиг, — аж гримає на мене один приятель. — Бо ти вдома рідко-коли сидиш. Ранком, як вискочиш із хати — то лише аж у вечері, у добрі потемки, назад до ліжка причалапаєш. І тому ти свого, вибач на слові, господаря не знаєш. А я...

— Та чого ти, — перебиваю я товариша, — чого ти із злости аж синієш, чого гарячнуєш?

А він уже аж ногою тупає і кулаками вимахує. І ганьбить, паплюжить господаря на всі заставки. І нечесний він, і скупиндрияга, і що він згодиться за доляра голяком по вулиці годину драпцювати.

— Та він гаспид має п'ять сімповерхових будинків — і ті будинки вартують майже чверть мільйона — і не дивлячись на це, він ще й досі від досвіту до півночі згинці (бо ж сімдесятка ж йому грюкнула), згинці за доляром ганяється. І живе один, як пень гнилий. Бе зроду, без племені...

— Він, — втручається ще один приятель, — твій господар, примудрився п'ять років тому в однієї вдови десять тисяч позичити, позичити отак "на ві-

ру," без жадного документу — і не віддав досі грошей! І вдову з двома дітьми з торбами пустив по світі.

— Він, як з церкви ходили з кропилом, перед самим носом в отця й дяка захряснув двері. Бо пошкупився на кропило п'ять долярів дати.

— А як діти прийшли на Різдво до нього колядувати — він їм через поріг швирнув п'ять цукерок, а в кімнати не пустив, бо не хотів, щоб дитячі ніжки поплямили йому підлогу.

А як так вони вигovorилися, я їм усім спокій-несенько відназав:

— Хлопці, — кажу, — втихомиртеся! Видно, що ви на мого господаря отаненького гострющого зуба маєте. Хоч думаю, що без причини. Він мені, повторюю, покищо жадної підлоти не вчинив.

— Бо ти в нього ще лише три місяці мешкаєш. Поживеш довше в нього — він, побачиш, і тобі волю насолить.

Що вони, думаю, непритомні? Чи їх хтось наврочив, що вони хто-зна-що варнякають.

— Хлопці, — рішуче я їх спинив, — не варто людину так паплюжити. Він же українець.

— Він — українець?! Ой тримайте, бо я боки зо сміху порву. Він за доляра буде чим хочеш — українцем, циганом, індусом. Та за доляра він згодиться перекинутись в упира. Він — вовкулака. Он хто він!

— Хлопці, — і не кажу, а ріжу їм, — вовкулаки вже повимирали.

— Не всі повимирали. Ти, соколе, в одного руна-того, хапатога куркуля мешкаєш. Чуєш, у ного ти живеш! І чекай, він тобі при першій же нагоді з охочим серцем шпинделя у саму душу вткне. Чекай!

І розпрощалися ми холодно — отак собі розійшлися й один одному навіть на прощання бодай хоч для годиться ні одного доброго слова не сказали.

Я йшов додому й злився на себе. Ну й пощо мені було так завзято противитись? Що мені той мій господар — сват, брат чи якась рідня з третього коліна? І якого лиха я за нього так розпинався? Чого своїх приятелів утишував, укоськував — і цим лише їх всіх проти себе настовбурчив?! Е, не годиться мені скрізь ніби як старшувати та своїм ближнім свій розум насильно впихати.

Отак іду і бештаю сам себе — і так бештаю, що аж душа охає...

Проминуло днів із десять. Я про суперечку з приятелями почав призабувати, та й приятелі про неї мені серце не рунтували — і все гаразд.

Я із хлопцями гарно знову приятелюю, ну та й з господарем не ворогую... Та з господарем, правду кажучи, я й не маю часу ані приятелювати, ані ворогувати. Зустріну раз-два в тиждень, буркну йому у поспіху якийсь привіт, він до мене також чимось незрозумілим відбуркнеться — і квит! І все.

Аж якось у неділю ми знову на вулиці спітналися. Я буркнув, уже за звичкою, а він, господар мій, затримується біля мене.

— Ви, пане, — хирлявим голосом господар до мене озивається, — все кудись біжіте... А я давно хотів вас запитати... Властиво, попросити...

У мене душа з дива зафітькала. Вочевидь, це говоритиме про гроші. Це лебедітиме, винизуватиме гарнесенькі слова, щоб у мене грошей позичити. Не дам! Чверть мільйона має — і ще й ними не насититься.

— Ви хочете мене просити?

— Так, пане. Ви одержуєте українські газети...

— Так, — кажу, а душа вже в мене сминається від якоїсь непередбаченої радості. — Я передплачую аж п'ять українських часописів.

— Аж п'ять. То я просив би вас, як перечитаєте, мені їх віддати. Просто, пане, за тиждень все в пакуночок згорніть — і мені під двері, коли ласка ваша, киньте.

— Ви любите, — питаю його, а душа від щастя так стрепенулася, що ладна крізь груди продістатися назовні, — ви любите українські...

— Дуже...

— А я передплачую ще одну німецьку, польську і англійську.

— Ні, пане, красенько дякую. Я жадних інших мов не знаю. Лише українську... І ви мені українські під поріг кидайте...

Я йшов до своїх приятелів таким козиристом, бадьористим півнем. Бо тепер в мене є козирі, якими я їх буду шпиляти. Як ласкаво, як люб'язно я з них буду насміхатися. Ой, ой, ну та й наглузуюся я з приятелів досхочу. Що вони варнякали на мого господаря. І все те варнякання білими нитками зішито. Он що! Господар любить українські часописи! То нічого, що він, скупа личина, не хоче їх переплатити. Але ж хоч любить їхньою мудрістю впиватися. Любить їх читати!

Як я приятелям про таку предивну оказію переповів — вони всі як стояли, так всі разом, як причмелені, спроквола на лаву й посідали. І один тьхкнувся, один немилосердно шкріб собі потилицю, а один в задумі кудись до вікон відназав:

— А у мене, хлопці, у очах то розвидняється, то ночіє...

**
*

Три тижні я підкидав під поріг господареві українські часописи. А на четвертий забувся підкинути...

Одного вечора до мене в двері заторохотіли чийсь пальці.

Відчиняю. Він. Господар.

— Ви ще не лягали?..

— Ні, я вкладаюсь десь аж о пів до дванадцятої...

— То й добре. Даруйте, а українські газети за минулий тиждень.

— О, так, я забув підкинути. Ось вам вони усі. А ви вже нудилися? Вам не було вже що читати?

— Ні, пане, — нудно-солоденьким голоском прогундосив він, — ні, пане, я газети не читаю. Я слідкую за останніми сторінками. Там є об'яви. Люди будинки продають. І я слідкую, чи ціни на будинки підвищились, чи впали... У мене ж п'ять власних будинків — і я хочу їх продати — і ні centa не маю права продешевити.

Я рвучко зачинив за ним двері. А тоді подумав, що чисту правду мої приятелі в мене товкли, човпали. Це й мій господар за доляр перекинеться з українця не лише в араба, жида, індуса — він перекинеться і у вовкулану. Це чистої масти стовідсотковий глитай.

СТРАШНЕ ТРАПЛЯЄТЬСЯ

Розважальні вечори у нас, гріх скаржитись, користуються винятковою увагою. Та хіба коли на якихось танцульках, балях, карнавальних вечорницях залі соромили око пустою? Та ніколи в світі! На подібних веселих затіях майже завжди все битком забито — і як музики вдарять гарячий, ядерний танець — то аж крісла тріскають — так всі рвуться поскоріше дати своїм ніженькам роботу. І тоді як глянеш — і не віриш очам своїм — посередині сотки пар вже не танцюють, а лише один одному через тисняву спину обчовгують. А ще як приплющивши очі і спозирнеш упівока або і крайчиком очей — то тоді видається, що в середині залі раптом появився великий казан, в якому клекоче, рухається людська різнокольорова мамалига чи кулеша.

Отакий то чисельний успіх наших вечорів.

Тому й не диво, що уся сьогоднішня товариська розвага була крапелька в крапельку на інші такі подібна.

І тут хмарою найшло людей — і отож всі крісла жадний на утіху люд навперебій вже порозхоплював. А ті, кому забранло місце, стояли собі сумирненько і підпирали збону стіни. Вони щоправда у велику журу не кидалися, бо знали, що вистояватись їм довго не прийдеться — ось гримне танець — і стільці звільняться, і тоді вони стільці поцуплять і на них розсядуться, а ті, що після танців вернуться, хоч-не-хоч підуть їм на зміну під стіною “варту тримати.”

Та найбільше завізно було в кутку, де продавали не лише просте пиво і просту горілку, а й вишукані імпорتنі напої. Той куттик люди просто штурмували — тиснулися, тьхукалися, один на одного визвірялися і вперто літками до оп'яняючого чару прокладали собі дорогу.

Але вже трішки оддалік люди вільніше чулися. Це ті, що вже тримали пляшки, склянки, чарки і повільно перехиляли в себе хмільні рідини. Тут вже хто з анекдотів сміхом заливався, хто кихнав, а хто серйозно мудрував про космос, про який він зеленого поняття не мав, але мусів говорити, бо приневолював до цього міцний коняк. А ще хтось баляндрасив про те, який він мав успіх у жінок у першу світову війну, коли ще був козаком сорокалітнім...

І так ось розворушувалась собі забава...

І все усміхалося, віталось, пишалося. І очі прямо розбігалися — не знати було й куди дивитися...

Хоч, правду кажучи, найбільшу всіх увагу приковував стіл поруч мене. Тут, здавалось, найкращі сукні шелескотіли, найчорніші таксідо блистіли. А на столі — їй-бо, справжній празник для очей і живота — і шампанське і еспанське, і французьке, і біле стоградусне руське. І звідти лише й чути: “прошу,” “будь ласка,” “перепрошую,” а тоді звідтіть дзюркотить хміль у чарки — і дзілінь-дзілінь! — і люди не п'ють, а лише губоньки в чарки мачають. І говорять шепотом, і обіймаються, й цілуються без поспіху і з якимсь душевним настроєм. Е, видно вишуканість, витонченість звичок, смаку. Тут кидається в очі шляхетність не лише поведінки, одягу, тут приємно вражають і шляхетні лица. Це достеменні пани — і, либонь, багаті, товстуни. Але, так видно, не задиркуваті, не зазнайкуваті, а щирі. І неначе розсудливі, тямовиті. Що ж — і слава Богу, що в них тям і гро-

шки на світ білий пробиваються. Не завжди нам глупотою та злиднями збагачуватися — пора вже й статнами та розумом в міру хизуватися...

І ось... Заплескали мідними язиками тарілки на бубнах, засюрчали хрипло, грипозно срібні трубки, надсаджено завили тічкою вовкулачою покручені артритом саксофони, вереснув, як з немочі, на всі чорні й білі зуби давній пенсіонер-фортепіян — і залю переколошматив хаотичний танець. Молоді хвацько підплигували, підгоцували, згиналися, переломлювалися, шарпалися і стрясалися, а старші лише статечно човгалися, обережно оберталися, засапано згиналися, а найстарші одне лише й робили — тупцялися на місці і все під ритм музики повітря в рот хватили.

І одне диво. Стіл побіля мене — елегантний, з накрохмаленим одягом, із золотоустими словами, з всілякими напоями до танцю й не порушився. Вже заля, озвіріла у танці, геть чисто обплющилася тілесами, вже порохнява і цигарновий дим сивим саваном затьмарювали електрику, а цей стіл ніяк непосидючістю, вертливістю не переймався.

Що з цими елементами? — питаю у приятеля. — Коли ж вони поворушать свої ноги й талії? Та ж вже танцюють, не розбереш хто з ким? Танцюють і оптом і вроздріб. А вони?

— Вони чекають на виграші. Хіба ти не знав? Будуть вигравати три дорогі речі. І цей стіл купив на виграші майже п'ятдесят квітков.

Нарешті утомилися бубни і тарілки на них, позахриплювали ущент труби, вдосталь нагаринались саксофони — і все в знеможі занишкнуло.

Нарешті вуха від тиші блаженствують...

Коли це чую від елегантного стола:

— Мені хочеться третій виграш. Як він мені дістанеться — привселюдно губи свої до нього припечатую.

— Та й другий виграш некепський?

— Другий?! Та хай буде. Але першого я не хочу.

— Та перший виграш найкращий. Царівна!

— Навіжений! Постукай себе в чоло! Мабуть, там в голові в тебе повно січни, а не розуму. Царівна?! Яка? Паперова, солом'яна. Та такими царівнами оселедці треба загортати. Е, що не говори, а третій виграш — насолода, розкіш, чудо! У мене аж жижки трусяться — так хочу його дістати.

— А другий? Та чому скислився? Хіба ти й другим гребуєш?

— Е, другий мене не холодить і не гріє. То такий виграш: “На Тобі, Боже, що мені не гоже!” Ех, коли б мені перший в руку потрапив, я з радости тоді не стямився. Я б навіть на стіл виплигнув і в нестямі ногами задріботів, або ще й на своєму животі ось на цій підлозі козачка утяв би...

**
*

Перший виграш дістався пані Л. Пані з розпроміненим лицем тримала в руці повість Кобилянської “Царівна.”

Другий — полтавський рушник з півниками і квітами (не штемпельованими, а пучками жіночими обкладженими й вишитими) ущасливив якогось мушину з далекого від мене стола. А третій виграш — пляшку французького коньяку тридцятилітньої давности доля підсунула одній панноці з мого сусіднього, елегантного стола.

Мої сусіди шаленіли з надміру почуттів. Вони зараз же привели під руки до свого товариства пані Л., що мала першу нагороду, а через хвилину припро-

вадили й мушину з полтавським рушником — і з нагоди трьох вигравів, трьох нагород, почався гучний, хмільний, вітрогонний пир.

— Наперед першу премію зап'ємо! Та швидше рухайтесь. Підстеляйте рушник. А на рушник книжку. Для чого? Безмозкі ви! Як розкоркуємо пляшку — і коньяк роз'юшиться — то рушник же не замочиться. А лише обмочиться книжка. А як сильно замочеться — перевернемо на інший бік, хай інший бік "Царівни" дорогоцінний коньяк вбирає!

Пані Л., вчувши таке, вишарпнула з-під пляшки книжку, сперш смачно чортихнулась, а опісля почала бештати елегантів:

— А дзуськи! Псуватимете мою нагороду, мою річ! Я виграла — і я її додому понесу. І не вашу дурну пляшку на неї покладу, а свій гарний вазон з рожою! Вазон чистий і не протікає, і я свою книжку не замочу...

Я дивився на людей здивовано, бо ніхто хто це чув, не остовпів...

ЦІНА ЖИТТЯ ДЗЬБОБАТОГО

Я сиджу біля столу, нехотя перегортаю папери, верчу у руках ручку, йорзаюся на стільці, а при тому й позіхаю — це так починається моя робота. Тоді знуджено зирнаю у вікно — але поза вікном також нудота, також ні на чому око зачепити. Навкруги хмародери півколом захаращують світ сірою стіною — і лише вгорі, аж десь там під сьомим небом, видно, як блідаві оболони клубочаться і об шпилі хмародерів свої шати роздирають.

Опускаю очі вниз — і там нерадісно. Десь наче аж ген-ген, он у якійсь глибокій криниці, мотлошаться авта, снують муравлиними крапками люди і під-сліпувато блимають неонові реклями.

Тут я вже позіхаю прямо потужно. Ото, думаю, в цих хмародерах тисячі й тисячі таких нещасливців, як я, висиджуються від дев'ятої години ранку до п'ятої дня — і це висиджування, від якого мліється душа, ми звемо щоденною працею на хліб насушний.

Ще б так і далі білим світом нудився, та поза стіною, чую, спрожогу гецьнувся в крісло мій начальник і поцупив слухавку:

— Містер Рой, до мене!

О, голос начальника звучить подразнено, отож, видно, він Роя кличе до себе не на якісь скалозубні, розважальні побрехеньки.

Чую, завовтузилося в Роевому кабінеті, аж от пошвидкували крони коридором.

— Містер Рой, у вас на вікні кантус появился.

— Два кактуси, пане директоре. І один вже пустив бруньку. Розквітатиме.

— Хай розквітає, Рой, той кактус у вашій хаті або на смітнику. У нас тут інженерний відділ, а не ботанічний сад. Як всі працівники в себе на вікнах понаставляють вазонки, кактуси і всілякі бур'яни — то це буде чорт-батька що...

— Я поставив, бачте, бо в кабінеті сіро. У вікні сіро, стеля сіра, двері сірі... І лише на кактусові очі спочивають...

— До вечора я кактусів не хочу бачити!

Чую, вже кроки по коридорі мляво прошвенділи — і в Роевому кабінеті ані чичирк.

Згодом я прочиняю до нього двері. І пошепки:

— Рой, начальник бурмоситься, бо в його кабінеті такий розгардіяш, що й сам дідько, там ступивши, ноги собі зломить. То що, Рой, забереш кактуси?

— Не знаю.

— Мусиш забрати. Маєш платню двадцять тисяч доларів річно — і через ці кактуси ти можеш працю втратити. І тоді грошам твоїм каюк. А де іншу працю таку саму відшунаєш, коли скрізь і всюди безробіття. Без слова, Рой, послухайся. Ти ж знаєш, яким тепер наш начальник став собашником. Два тижні всього дістав посаду директора, а вже старшує на повну пару. Спочатку, як був простим інженером, підлещувався, словами медоточив до кожного, а тепер як розснаженівся. Вже кактуси йому очі муляють.

Наступного дня на вікні в Роевому кабінеті, замість кактусів, стояли дві бляшані попільнички, в які він скидував безчисленні недокурки.

Курив Рой безперестанку.

Аж так за тиждень він через стіну застунав до мене:

Я вхожу. Він, весь розпромінений зосереджено, цікаво втопив очі у вікно.

— Що, Рой, що таке?

— Он! — сказав він і через велику зосередженість свою і бровою не повів. Все його обличчя застигло у якійсь кам'яній, радісній щасливості.

— Що, Рой?!

Він не відповів. Але все я зрозумів. За ніч у кутику поза Роевим вікном виднілося кубелечко. В ньому вже порпались якісь дві малі пташини.

Рой з радости зашамкотів щось нерозбірне, а тоді форкнув, як кінь.

— Бачиш, пташки. А під ними два яєчка. Висиджуватимуть.

Вікно було трішки прочинене.

— Схилися, — він до мене, — чуєш, як шурхотить солома й листя у гнізді. Вони гніздо зручно вимощують.

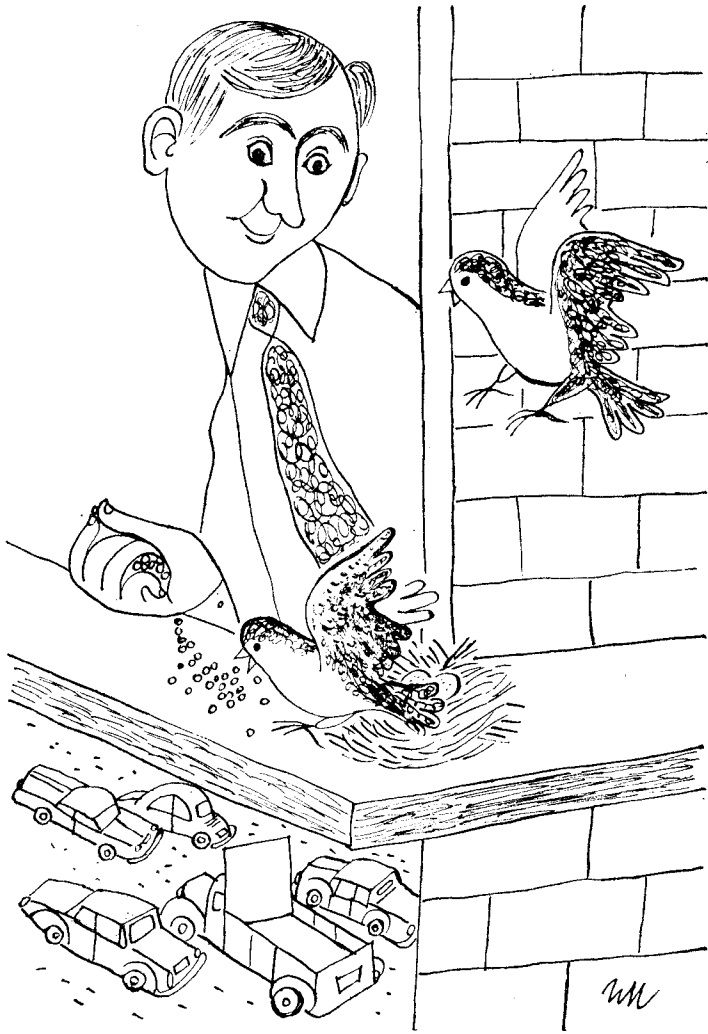
І поки я міг ще щось сказати, як Рой почав шарити в шухлядах стола. Відсовував, засовував, у чомусь рився, щось перегортав — аж врешті видобув десь аж із спідсподу кусник засохлого хліба — і той кусник у якомусь телячому захваті аж поцілував.

— Ось він! Пригодився, — і він став ретельно сухарик розтирати, а розтерши, повну жменю кришок посипав поза вікно...

А наступного дня вранці Рой, нашвидку поздоровившись з співпрацівниками, просто прожогом увігнався в свій кабінет. З кишені він видобув торбиночку з зернятками.

Я вже також опинився в його кабінеті...

— Рой, — кажу, — оце недавно вже директор отут тинявся — і все кислим оком на твоє вікно кидав.

Ціна життя дзобатого

— Хай його в гарячий піт день і ніч кидає! Як він, жорстокосердний довбень, причепиться ще до пташенят — я за себе не ручуся. Я тоді нестямлюся — і його можу з сказу вбити, на той світ можу звести.

— Ти, Рой, не гарячнуй і не плети дурниць...

Але він уже не звертав на мене жадної уваги. Він тонким шнурком висипував зернятка упродовж всього вікна. А як побачив, що пара пташенят заходилася розкльовувати здобич, усівся з бадьорим співом до праці.

А десь так за два-три тижні у гніздечку замість двох ячок запорпалися два пухкесенькі малесенькі клубочки. У тих клубочків лише добре виднівся жовтавий дзьоб і настовбурчене, ще зовсім необсохле пір'я...

Невдовзі Рой більше відчинив вікно і примостив гніздо на самому підвіконні, бо боявся, що жовтодзюбі ненароком викотяться з гнізда і скотяться з десятого поверху хмародера. А ще трішки пізніше гніздо зовсім обгородив широченьким дротяним колом.

І саме тоді, як Рой для пташат готував сніданок (вилущував з соняшникового насіння зерня і його роздрібнював), саме тоді виріс перед ним директор.

— Вікно очистити від тієї погані! До п'ятої години, містер Рой, щоб на вікні їх не було.

— Вони будуть! — і Рой вже просто знесамовитнів. — Вони будуть..!

— Як будуть — то, принаймі, не в цьому кабінеті. Знаєте що? Ви краще забирайте все те сміття геть — і відходьте звідси. І більше сюди з отим усим не повертайтеся. Вибирайте, що вам дорожче — пташня чи праця.

У Роя очі насичені кров'яними нитками й слізьми. І верхні зуби цупко затиснули нижню губу. І ру-

ни затиснені у кулачища. І так він стоїть перед директором.

— Ні, ти не директор, ти бездушна, мертва дровина! Так, ти просто-запросто дровина! І ті, що створили тебе на світі, прогрішили проти природи. Ти мусів би родитися худобиною, кам'яною брилою, та дідько тебе візьме — ти міг родитися чим хочеш, без душі і серця — лише не людиною! Хіба тобі з людьми говорити, ходити, жити?! Тобі в болоті краще личить з нечистими порохувати! Е, та що я кажу. Я йду, не з сміттям, а з життям іду звідсіль. Бо я і вони, оті дзьобаті, живемо й дихаємо. Чуєш, дихаємо!! А ти зоставайся тут навіки черствим, підлим, мертвим...

**
*

За три години Рой ніс клітку, в якій лежало гніздо з двома пухкими клубочками і двома пташками. Його співтовариші незрозуміло впивали в нього очі: Що він зробив?! Заради дурниці, заради тих двох клубочків, яких він виростить удома і згодом разом з батьками випустить на волю, він втратив при такому безробітті на двадцять тисяч доларів працю...

СТЕФАНИК ЗА ДРОТАМИ

Знаю, що читача відразу ж поцікавить, де це могло статися? Де віднайшлися люди, які великого сина землі покутської, який своїми новелями прославив українське ім'я не лише по всій Україні, а й по цілому світу слов'янському, та за дроти вмістили?! Невже це скоїлося в столиці нашої землі врожайної, чорноземної, в Києві? Чи, може, в Харкові чи Львові? А може, не доведи Господи, у самому Русові, де родився, де все життя жив і творив Василь Стефаник, цей надзвичайної краси співець всеукраїнської селянської скорботи?

Ні, Василя Стефаніка задротували саме там, де найменше можна було сподіватися.

Тяжко навіть подумати — заґратовані ворота поставили перед нашим письменником в Канаді, а ще ясніше — в столиці української Альберти, в самому Едмонтоні.

Та щоб вже швидше читачеві сказати про Едмонтон, про Василя Стефаніка і дроття, почну оповідати, як це мені притрапилось.

Минулого року, у гарну, свіжу і барвисту осінь вибрався я погостювати до Едмонтону. В цьому преґарному, затишному і чистому-чистому місті, де люди живуть, як у Бога за пазухою, я бував вже декілька разів. А це закортіло ще раз у ньому погуляти, свіжим повітрям ще раз свої легені прополоскати. Та й хотілося з своїми приятелями-друзями наново зустрітися і взаємними враженнями розділитися.

Ну, а основне, я вибирався в Едмонтон, бо дуже хотів побачити... Дуже мені кортіло підійти, подивитися — і тоді вклонитися...

Тому лише я прибув — зараз же й сказав приятелеві:

— Слухай, убий, а не сяду за стіл, бо їсти, їй-бо, не хочеться. Краще збирайся хутенько — і вези мене. Я хочу на погруддя-пам'ятник Стефаника поглянути. Так, так, на те погруддя, яке, як казали мені, радянський народ подарував прогресивним українцям у Канаді.

Приятель уволив мою волю. Довіз мене автом до рогу однієї вулиці — і висадив мене.

— Іди, — каже, — прямо. Он видніється будинок.

Іду. Назустріч мені дрібочить літня жінка. У хустці. Дивлюсь на неї. З очей, із уст, із посивілих ніс, чепурно зібраних під хустку, видно, що це з костирови або моя сусідка, або тітка, або сестра...

— Пані, — кажу, — ви напевно, так би мовити, моя рідня. Ви українка?

— Аякже, спасибі, вгадали. А ви хіба ні?

— І я, кажу, — з тієї породи. А що це, пані, за будинок?

— Це? Це будинок наших людей, прогресивних... Гарні люди. Але якісь не дуже... Все канадське чомусь лають, а советське вихваляють. Альбертську пшеницю їдять і наминають, а Москві чомусь "Галилуя" співають. Розумні, що аж закукурічені...

Подякував я жінці. Іду...

Проходжу повз будинок. Вдивляюся — чи вірити своїм очам! — у вузькій просіці, углибині щось таки видніється.

Зближаюся. Горе, досадо моя!! Просіка, як глибочезна яма. З обох боків нависають сірі цегляні стіни, без жадного віконечка. А ззаду цю просіку

загороджує третя, така сама похмура стіна. І з цього вузького, замуваного шматочка є лише вихід на вулицю. Але цей вихід заґратований з товстого дроту ворітьми. І на ворітках змією висить ланцюх. А на ланцюгу важенна колодна, схожа на в'язничну, красується...

І я вглядаюся крізь заґратовані ворота — і там у просіці, поміж трьох цегляних обруділих стін, там за ланцюгом, колодкою і ґратами дивиться на мене мудре бронзове лице того, хто так безмежно любив простір, сонце, світ і так виклинав усі пастки, усі багнетом чи ланцюгом споруджені неволі.

Заходжу в будинок. Проїшов кривим коридором — і ось я вже стою перед людиною, яка за столом виглядає навіть досить поважно. Виглядає таки на всю губу паном. Приємне обличчя, типово українське — лише в очах якісь незвичайні вже для мене гострі зірочки просвічують.

— Я, — кажу панові, — прилетів із Нью-Йорку, бо хочу подивитися на пам'ятник Стефаніка. Моє прізвище — Понеділок. Микола Понеділок.

Пана з-за стола наче хто виштовхнув — так він зірвався на рівні ноги.

— О, ви той Понеділок, той писака, що в своїх творах очорнюєте, компромітуєте Радянський Союз?

— Та, — відназую йому крижаною ввічливістю, — я, на жаль, Радянський Союз скомпромітувати так, як слід, не годен, бо той Союз завжди без моєї допомоги сам себе добре компромітує

— Я з вами, — бундючиться пан, — говорити далі не хочу!

— Та й я, — кажу, — не дуже велику охоту маю з вами розмовляти. Я прийшов, бо, повторюю, хочу поглянути на Василя Стефаніка.

І він, пан, уже на мене криком бухнає:

— Хочете дивитися — вибирайтесь звідси і дивіться на Стефаника!! Хто вам забороняє?!

Е, тут він мене за живе тупим ножем шкрябнув. Своїм криком він мене у саме серце вдарив. Ну, думаю, як ти так напівнючився — то й я не піддамся. І я тебе тепер словами не за серце, а під ребра і печінки кольну.

— Пане любезний, — ріжу йому з протягом, — ви так не зіпайте, бо горлянку надірвати можете. І від вашого горлання можуть ще підполярні білі медведі з Альбертської провінції поперелякуватись. Але я не з полохливих. Ви мене так легко не злякаєте. Але нехай. Я можу вибратися звідси. Тільки як мені надворі оглянути Стефаника, коли він у вас замурований і заґратований?!

— Як заґратований?

— А просто. З трьох боків ви пам'ятник цегляними стінами похмурили, а з вулиці його перегородили ґратованими ворітьми з ланцюгом і замком чотирифунтовим. То як дивитись порадите на Стефаника? Через замки і ґрати?

— Можете поглянути й крізь ґрати.

— Гарненько дякую! — шпурляю йому, як грудною. — Я попробую поглянути й крізь ґрати. Але чи можу знати, з ним я маю неприємність отут сваркою обмінюватись? Я вам відрекомендував себе, а ви бодай із чемности назвіть і своє прізвище.

— А навіщо вам моє прізвище здалося?!

— Пане, — вже не кажу а майже ціджу крізь зуби, — ваше прізвище мені прямо до зарізу треба. Як я вернуся до Нью-Йорку — то почну всім розназувати, як в Едмонтоні ви — і тут називатиму чітко ваше прізвище — дораджували мені на Стефаника через ланцюги і ґрати поглядати. За таку вашу раду

ваше прізвище спопуляризується — хоч калавур кричи.

Пан витріщився на мене, уста йому розтулились. — але звідти — ні слова. Йому замурувало мову. Він лише рвучко схопив ключі з стіни і війнувся на вулицю. Я назирці за ним.

Ось брязнула колодка, розчепився ланцюг — і дротяні, у ґратах ворота розчинилися...

Я стояв біля великого сина покутського, який своєю добезмежжя красивою і сильною душею, яку він виклав на папір і болями і зорями змережив, став сином дорогим, всеукраїнським.

Я дививсь на нього — і згори в просіну вдарило сонце — і мені привиділось, що в Стефаникових очах заблистіли крем'яні сльози...

Я відходив — і чув, як за мною клацав замок і по-невільницькому скреготав ланцюг і скрипіли вже знову зачинені, товсті, дротяні ворота...

ДИВО В РЕШЕТІ

Я сподівався гостей. Ось-ось до мене придуть люди, які зо мною в однім будинку мешкають.

Найперше — з'явиться доладна, круглесенька й свіженька, як щойно спечений пампушок, пані Марія Грицак. Хоч ми її нарекли "Півнем" — а за те дражнимо "Півнем," бо вона завжди зривається з постелі вдосвіта — і рипається, вибігаючи і забігаючи у хату, і все никає надворі або товчється в коридорі, шльопаючи пантофлями, як домовик шалений. А буває ще й стане своїм писклявим голосом спозаранкову тишу розрізувати — то вона годує бродячих котів — і ото їм для більшого апетиту щось пригороворює.

А з "Півнем" прийде ще й її чоловік. Дебелий, грудастий молодець. Пожежником працює. І так виспортувався по пожежних драбинах дряпатись, що тепер по них лазить незгірше мавпи. І його прозвали "Тарзаном огненным" — і йому, мабуть, це прозвисько до серця припадає.

Та ще навідається пані Ярина. Це жіночна-соломиночна: тоненька, зграбненька, веселенька. Як іде — навколо неї наче й наміння яснішає — таку чарівливу має вона усмішку. Вона не має жадної смішної прикладки — зате її міцніша половина, її Карпо, прозивається "Вантажником." Хоч він за фахом фельдшер, але "Вантажник" йому лицює якнайкраще. Бо він з Яриною як іде із закупів — на одній руці несе п'ятилітнього синка, на другій — трирічну донечку, а ще й до того умудрюється двигати на собі дві торби хар-

чів, які важать не менше фунтів з тридцять. І ото як сусіди побачать його, обвішаного малеччу й торбами, то й гупають вслід: “Тікайте люди з хіднина, «Вантажник» вертається з базару!”

Отож і «Вантажник» буде в мене.

І, врешті, загляне до мене старий парубок Степан. Його найбільше всі піддрочують. Рідко хто каже йому “Степан,” а все “Нудьга вічна.” Бо він все нарікає. Вічно чимсь незадоволений, все йому щось не до шмиги. І день тяжкий, і океан мілкий, і зорі нікудишні, і люди лишні. А часто, як прийде з гулянки, нагиндичиться і всім жаліється: “Оце обходив всі вулиці — і скрізь ані душі живої. Хоч би одну людину здибав. Де ж ті люди ділися? Самі мужчини лаять. А де ж, питаю, люди?”

Отже — і “Нудьга” невдовзі тупцятися буде в моїй хаті.

Ще, правда, в цьому будинку, наді мною, живе старий Андрій з Полтавщини. Цінавий дідуган. Вже давно йому минула сімдесятка, а він ще й досі до церкви пішки ходить. А як хто хоче його в авто у неділю взяти — він відразу ж відхрещується та відмовляється: “Що ви! Тридцять років живу в Америці — і ні разу не їздив молитися. Що я каліка, що ви мене будете під храм Божий завозити?” Отакій він. І живе один, а в ресторанах ніколи не поїсть. Все сам собі в хаті готує. І їсть не так, як всі в Америці. Любить лише житній, чорний хліб, і в нього завжди мішок картоплі і два кошики цибулі на всякий випадок у кутику заховані. Смакує йому дуже ще морква, редька, коротко — всіляка городина та ярина. І прийдеш до нього, а він сидить і гризе, хрумтить щось свіже, як справжній кріль. А раз я йому приніс пляшку кока-ноли і біди набрався. Дід на моїх очах виляв усе через вікно в подвір'я, а тоді

пляшку у сміття шпурнув. Цікавий, навіть чудернацький дід — але сьогодні його в мене не буде.

Я скрізь поприбирав. І став чекати “Півня,” “Тарзана,” “Соломиночку-Яриночку,” “Вантажника” і “Нудьгу вічну.”

**
*

Я всім дав каву — і першою обізвалася пані “Півень.” Та хто ж перед нею встигне уста розкрити.

— Завтра дідові Андрієві сповниться 78 років. І я вам скажу чесно — я від сорому згоріла б, коли б ми в цей день його забули. Він має затишне кубельце, має що їсти-пити, має сяке-таке здоров'я — але він один-одинець — і ми йому завтра спільним привітом додамо трішки родинного тепла, якого йому бракує. Наш “Медвідь,” (це я — “Медведем” мене наіменували, бо я мало появляюся на людях, а все висиджуюся чи вилежуюся, як кажуть сусіди, у своєму барлозі), ага, наш “Медвідь” купив дідові дарунок — полотняну сорочку, бо дід шовкових сорочок не зносить, каже, що від шовку у нього прищі на тілі виступають. Я приготую торт...

Тут я вмішався.

— Тортів дід ненавидить. Принесете, а він крикне, що ми зсунулися з розуму. Отрутою хочемо його передчасно на той світ спровадити. Він, як дитя, урадується, як ми дамо йому велику чорну хлібину так фунтів із десять, малосольних огірочків, кошочок моркви, часнику, цибулі. Можна ще дати два “вінки” ковбаси, добрий кусень вудженини.

— Я прихоплю дві пляшечки коньяку, — докинув “Нудота.”

— До коньяку й не пригубиться. Чомусь брідиться його пити. Прихопи краще білої, чистої. До білої в нього аж очі загоряються...

І ще обміркувавши, що хто купує, хто що готує — і кінчили в мене “гостювати.”

І порозходились...

**
*

До діда постукали. Ще й гукнули, що це ми, суди, — отож хай старий швидше нас всередину впускає.

Зайшли. Дійшли аж до середини хати — й стали. У мене в руках полотняна сорочка і величезна миска. А в мисці — все нарізно накладено: цибуля, часник, перець. “Нудота” з пляшками. Пані “Півень” з хлібом, огірками й свічкою. “Вантажник” щось тяжке, закрите рушниками, поставив на підлогу. “Тарзан” наструнчився з кастрюлею, з якої парував борщ із м’ясом і всілякими яриновими свіжими “додатками.” А Яринка-Соломинка мала в руках дві великі подушки, бо знала, що дідові подушки вже чисто побгались і здірявились.

Дід стоїть ні в сих, ні в тих. Очі в нього замрячилися вологими іскрами, і він щось губами плямнає, але голосу не чути...

І ми тут різноголоссям, кожний по-своєму, як проспівали “Многая літа” — і дід із розчулення так у м’яке крісло й плюхнувся. А вже як ми гримнули дружньо дідову улюблену полтавську “Ой, хмелю мій, хмелю” — дід рукавом став носа й очі витирати...

За столом підняли за діда раз, і друге, і втретє чарни — і побажали дідові до сто двадцяти п’яти років ще білим світом тішитись.

І допалися до страв. Дід найперше взяв скибку хліба і цілий продовгастий маринований оселедець...

І саме тут треба було халепі скоїтись. Дід смакував оселедцем — і нараз скривився. І кашлянув раз, вдруге, втретє...

Ми всі перезирнулися. Бо всі ми провинилися. Кісточка з риби застрягла старому в горлянці. Не добре ми повибирали кісточки із оселедця...

— Кашляніть діду ще!

— Бийте діда в спину — кістка сама вискочить!

Нуди битимете? Людині скоро вісімдесят, а ви його кулаком в спину збираєтесь гахнати!

Тут зірвався "Вантажник." Він же фельдшер — то йому сам Бог приказав прийти на поміч.

— Розкрийте діду рота! — скомандував "Вантажник" — Ширше, ширше розкривайте!

Я дивився. Дід вже більше не міг. З рота блистіли зверху й знизу штучні, білі-білі зуби.

— Діду, я вам вийму штучні щелепи — і мені буде видніше.

"Вантажник" став витягати — і ось дід крякнув і кулаком-стусаном так "Вантажника" почастував, що той з грюкотом на підлогу гуцнувся.

— Дід з'їхав з глузду! — і "Тарзан" підбіг і хотів діда усмирити — та в ту ж мить — дід його у груди — бах! — і "Тарзан" он уже носом оре також підлогу.

Тут вже "Нудота" і я зблизились до діда — і дід і нас одним махом на коліна позвалював.

— Чи ви здуріли!! — врешті крикнув дід. — Чого ви напосілися на мої зуби?! Які це штучні зуби? **Це мої власні зуби, а ви їх хочете живцем із м'ясом вирвати!**

Чудо в решеті! Ми всі — хто стояв, хто лежав, — та так і сторопіли...

КРАСА НАПРОВЕСНІ

Доброго здоров'я, дорогі канадські українці із широчезних західних провінцій — з майже полтавської Манітоби, з херсонського Саскатуну, з центральної, майже київської Альберти, і з подільсько-карпатської Бритійської Колюмбії! Як же ви там живете-маєте? Чи до вас уже весна бодай одним-однісінним оком підморгує? Бо до нас тут в Нью-Йорку ця пречарівна молодиця вже не лише обома карими очима пряде, а вже й гарненько посміхається — і від її всеважливого посміху нам на серці і душі тепліє і весніє.

А оце минулої неділі мені так завеснілося і в голові і в грудях — і я зважився покинути хмароде-ри — і за місто попрямувати.

І отож ранесенько зірвався на рівні ноги — і просто з кімнати побіг до підземки — і за півгодини я вже опинився на передмісті...

Роззираюся. Позаду мене лишилося оповите товстенним шаром диму й порохняви велетенське місто. А он попереду бовваніє темною цятною смужечка лісу.

Я вснакую до автобуса — і ще за якихось чверть години я вже біля самого лісу.

Заходжу в нього. Він ще оголений, безлистий, але від сонця влазливого, що обцілює кожну гільчину, і від землі, що вже удосталь наситилась теплом і вже із надміру тепла пару видихує — отож від всього цього він, цей ліс, я чую, вже ворушиться, брунькується і ось-ось скоро попросить в неба зе-

Краса на провесні

лений пензель, щоб ним себе із ніг до голови причепурити.

Іду. І дивлюсь вгору. А поміж гілками сонце заплуталось — і так розкішно на них собі розгойдується. А тоді з однієї гілки маленька, саяна скибна одірвалася і мені у вічі скочила. А з очей посковзнулася почерез шию, через груди і аж у ноги, у самі п'яти приємними, лагідними пучками мене залоскотала. Я аж нестямився від радості...

Ще йду. Аж ось гілки розступилися — і на мене впали аж три соняшні, широкі, іскристі стрічки. І вже обперезали мене, обвилися навколо шиї, рук — і навіть у чуб залізли — і я з радості аж йойкнув і ногами затупцював...

Ще прямую. Аж тут он лише дві деревини — і сонце поміж ними мене вже з повного, круглого цебра саявом облило...

Я щулю очі. Та де там! З цебра блиски сипляться, розскануються і крізь стулені повіки всередину до мене продістаються.

Я розплющуюся. А саяво з цебра залляло, затопило все — і в ньому і паруюча земля, і дерева, і кущі, і хмарки по шию хлюпощуються...

Я ще раз жмурюся і обтираюся — і бачу, що в мене вже й долоні сріблом розпромінюють...

Як довго я так ішов, як довго так на мене небо саяними цебрами жбухало і мене купало — вже не пам'ятаю. Знаю лише, що я в зачудованні спинився.

Я біля галявини. А побіч неї — шосейна дорога, на якій раз-по-разу шмигають туди й сюди, як сірі, бурі й чорні таргани, автомашини...

Я відриваю очі від тарганів... На галявині рядочком вишикувалось з десяток авт. І людей он у одному місці товпом товпиться.

Що? Нещастя з авто? Когось скалічено? Чи просто когось на гладкій дорозі занатруплено?!

Ні! Щастю моему немає вислову й нема простору!

Он посередині галявини стоїть матуся і синочок. І з неба доля не поскупилася, а просто їх обох не цебром, а рясним-ряснющим сйним дощем обхлюпує...

Мама з чудовою гривною, з одним білим копи-том, а хвіст розкішно-пишний, який міг би дуже гарно найчарівнішій голлівудській кіноантрисі за найращу перуку послужити.

А синок малесенький. Цибає непевно, а інколи ще й заточується-хилитається. А мама все до нього голову протягає й язиком своїм його все причепурює.

І на якусь мить все зникло. Дерев, люди, земля — наче не було ніде нікого. Були на галявині вони — і їм під ноги для зручності вмостилося у всій своїй просторості вселюбляче, всевладне сонце...

Нарешті пані з крилатим капелюхом, що стояла біля одного авта, розпорола тишу.

— А скільки місяців тому... тому... як його... тому джентлменові...

— То, пані, не джентлмен, а жеребчик. Йому всього тиждень минуло. А то його мама. А як вона, бачте, його любить. Вночі як синок поворухнеться, то мама вже й наструнчиться. Буває цілу ніч за ним слідує.

— Слідкує? То той жеребчик матері спати не дає. То дайте йому якихось насонних порошоків, щоб маму лишив в спокою!

Тут жеребчик підбіг — вдарив маму під живіт і став вовтузитись...

Жінка з капелюхом з певним жахом здивувалася.

— Диви, — вереснула вона, — таке мале й таке жорстоке?! Відженіть його!!

— Навіщо, пані. Жеребчик просить їсти. Він до цицьочки, до молока, маленький, добирається.

Пані обернулася так круто, що аж капелюх у неї навскоси похилився. І аж тоді викрикнула:

— То дайте йому транквилайзеру, щоб він маму так не тероризував. А потім заберіть із-під дороги обох їх. І не говоріть людям такі брудні речі просто межі очі. Подумайте — каже й не соромиться. “До цицьочки маленький добирається,” “молока маленький хоче...” От що робиться на світі — де не повернися — скрізь розпуста розцвітає. Де не поглянь — там тобі і порнографія!!!

Вона пішла...

А для мене і дерева, і паруюча земля, і чотиринопита мама, і жеребчик-молокосос, і небо, і сонце виявляли і випромінювали невисказану красу, таку красу, яку й сам Бог благословить...

ОПОВІДАННЯ, ГУМОРЕСКИ, СПОГАДИ

ЧОРНІ ПРОМЕНІ

(Спогад)

І ось я нарешті тут — на цій стороні. Проходять дні, роки... і часто я думкою вертаюся туди, в мій рідний край, де панує шалений терор, де жахливі промені конституції печуть її, мою країну єдину, як і десять-двадцять літ тому.

Мені тепер двадцять п'ять років. Я виріс в країні, яка має складне і страшне ім'я.

Я виріс під променями душегубної конституції. Я, як і мільйони таких самих юнаків, завжди відчував смертельну дію цих променів.

І цього я ніколи не забуду.

**
*

Березень 1930 року. Всією родиною стояли ми біля хати і чекали. Чекали чогось неймовірного, жахливого, що вже носилося там, на інших вулицях. До нас долітали розпачливі крики жінок, плач дітей, рев худоби. Жінки, оточені маленькими дітьми, істерично кричали і голосили, мов над покійником...

Забирали в колгосп худобу. Прийшла страшна черга й на нас. Дві почервонілі пики, одна витягнена, в окулярах, друга трохи нижча, попрямували до хліва. І раптом моя старенька хвора мама, випрямившись, стала, розкинувши руки у дверях. Вся її постать дишала повною ненависти рішучістю. Маленьке пасмо

сивого волосся упало на її очі, що сипали блискавками огню і призи́рством до цих "товаришів" у червоних кашкетах. Мама тремтіла, мов у лихоманці. Яюсь дивно скрививши рота, простогнала:

— Не грабуйте корови, хри́стопродавці!

Один схопив її за руку і повалив на землю. Принусивши вуста, розкривши широко очі, сухою рукою хапаючись за землю, мама хотіла підвестись. Ось вона вже сперлася на коліно і кричала:

— Не дам! Убийте — не дам! Дітки мої!..

Я підбіг до неї.

І раптом кременезний чобіт з залізною підковою ввалився тяжко мамі в груди.

— Мамо! Мамо!

Мама тихо застогнала і, сплеснувши руками, повалилася на землю. Я опустився біля неї і вдивлявся в її обличчя.

Ріденькі пасма волосся впали на її чоло. Обличчя біле-біле. Очі відкриті. На них застигли капельки сліз.

З лівого кутка уст тягнулась аж до сухорлявої шиї темна смужечка крові. Мама лежала на купі гною і дивилась десь далеко-далеко в небо. Широко розкриті очі, прощаючись зі світом, вдивлялись в синю, невідому безодню.

Через три дні ми всі — я, сестра і тато, стояли перед свіжо насипаною могилою. Я безтямно хлипав. Сестра опустила на коліна і у вимережану хустинку взяла жменю свіжого чорнозему. Тоді і тато заплакав.

Потім, як крізь сон, проходять каторжні роки погоні і темпів. Вони забрали в нас усе: майно, худобу, весь наш одяг. Хата темніла пусткою. Скоро ми втратили і батька. Це було 1937 року. Вечір. Сестра поставила печену картоплю на стіл. Несподіва-

ний гурніт звернув нашу увагу. Двері розчинилися, і в них виростили три чоловічі постаті. Не віталися.

І вмить темноту прорізав промінь кишенькового ліхтаря. Не вірячи своїм очам, я дивився на невимовно страшну уніформу.

— Ви Іван Радченко?

— Я!

— Збирайтесь, підете з нами!

— Батечку рідненький! Батечку! Не беріть його дядечку! У нас нема мами! Ми — одиноки! Благаю вас! Татуню, не йдіть!

Сестра упала на підлогу й обняла батькові ноги.

— Геть, стерво! — крикнув один і відштовхнув сестру ногою.

— Таточку, а ми ж як?

Але батько вже у дверях. Лиш нинув нам на прощання останній погляд.

Загуло авто, і все затихло. Я стояв біля печі. На підлозі лежала сестра, біля неї п'ять карбованців, які батько кинув нам зі своєї кишені.

**
*

Часто ходили ми на могилу матері і завжди згадували батька. Може, він спить також — десь далеко-далеко від нас, в холодній непривітній пустелі.

А коли вже проїждали останні кілометри рідної землі, прямуючи в світ-мандри, сестра розгорнула мережану хусточку з жменею материнського ґрунту.

Починалася чужина.

БІЛІ АЙСТРИ

1942 рік кінчався шалено і несамовито. Зима танцювала скаженим холодним танок. Вітер — хватав з свистом і реготом море сніжної куряви, піднімав її високо вгору, жбурляв з скреготом в землю, раптом кидав на дерева — чіплявся на гілки, гнув і ламав їх осатанілою білою силою.

Пошарпані дерева, розпатлавши своє гілля, тріщали. Вони чорніли похмурно гострими верхівіттями в сивому мареві зимового хаосу. Маленькі хатки, згорбившись, тулились одна до одної, ніби боялись впустити до себе божевільно-розгнуданий вітер. А він то плакав, то ревів... хватався за землю, свистів по вулицях і скиглив під хатами. Нема перешкод цьому буревію. Він лютував в ярах, котив стоголосою лавою по полю, загортав холодним покривалом село.

Невеличке село. Воно нахнюпилося. Хати настожено вслухувались димарями в далекі гуркоти заліза, в ледь-ледь чутні дзвони смерти.

Порізьблені морозом вікна дивились пришикло і тривожно. Село очікувало невмолимого і кривавого, смертельного і залізного фронту.

**

*

Його звали Василь. Для нас був просто Вася. Кучерявий, голубі, як літнє небо, очі, тепла усмішна, — веселий наш одноклясник. Тепер ми всі були наготові. Хвилини відбивали холодно болючу, останню годину дома. Вася стояв біля матері: високий, кучерявий, гнучкий. Він сумно посміхнувся до неї і

вагався, що їй сказати, чим потішити. Потім взяв за руку і майже пошепки:

— Не плач, мамо. Не всіх і убивають на фронті.
— Раптом прояснішав:

— Восени, мамо, коли розцвітуть мої білі айстри, буду вже дома. Тоді знову ранком будеш будити мене. Не плач, моя дорогенька мамо, не плач. Адже ж бачиш, я сміюся. А тепер прощай, — проговорив, здавлюючи сльози.

Мати взяла сина за кучеряву голову, поцілувала в чоло і уста. Опустила руки, відступила два кроки, пильно глянула в його обличчя і промовила:

— Дай, синочку, я поцілую тебе в очі, щоб ти мене довго-довго згадував...

Ми вийшли з хати. Вітер ущух. Море білого снігу сліпило в очі. Ми рушили в страшне невідоме. На порозі стояла мати, хусткою витираючи очі.. Вийшли за село. Попереду Вася. Ступав широко, твердо — по-молодецькому. В руках тримав шапку. Враз блиснуло сонце і озолотило безліч кристалів снігу. Кристали мерехтіли неймовірним сяйвом і збиралися вгору в наших очах. Повівав легенький вітрець. Вася приємно відчув, як вітрець грався в його кучерах, по-материнському куйовдив їх і злегка кидав на чоло. Йшли мовчки... Ми дивились на сніг, — Вася, — прижмуривши очі, підставляв обличчя прямо під промені сонця. Скинувши торбу на плечі, він заспівав:

В моїм садочку

Айстри білі,

Схилили голову в журбі...

Сумно лилася пісня і брєніла по полю. "...В моему серці гаснуть мрії..." Враз перервав пісню і вслухувався:

— Хлопці, чуєте!

Всі стали. В селі гавнали собаки, нунурікали півні.

— Чуєте, літаки гудуть?

Як по команді, глянули вгору і оніміли. Просто на нас, розкинувши широко крила, грізно посувалися літаки. Сильніше доносився могильний спів моторів. Наближались швидко. Жах огорнув нас. Вася побіг в сторону. Ми за ним... А в спину вже дихав виразний гуркіт моторів. Ми бігли... Гуркіт сильнішав. Вже... вже чорні крилаті тіні біжать по снігу і ось-ось наздогонять нас. Ми впали на сніг. Вася глянув вгору: — “Хлопці, це наші!” — крикнув він. Ми машинально підвели голови. Літаки пливли над нами. На широких крилах виднілись червоні зірки. Ми полегшено зітхнули. Але ось один літак різко повернувся, заревів і пролетів над нами. Ми лежали. Вася відбіг і впав, кроків з двадцять від нас... Дивились вгору. Паща літана розкрилась і з неї посипались крапки... смерть... бомби. В наших очах червона зірка більшилась і більшилась, раптом зробилась кривава. Ще хвилинка і... вогнева блискавка, чорна земля, жовтий сніг, тріск, залізо, свист змішалися до купи... Безліч червоних зірок у очах. Шалений вітер вдарив нас і засипав чимсь важким, холодним і мокрим. Хтось крикнув. Я розкрив очі... Друзі лежали біля мене. Васі не видно. Повернулися... крилата кривава зірка поверталась... — Свист... Вдарило в голову... тисячі потворних кров'яних вогників врзалися в очі, війнуло в лице жаром, сіркою і повалило мене обличчям у мокрий сніг. Я ворухнувся. Голова горіла від болю. Шматки жовтої глини обліпили обличчя. Піднялись хлопці. Ми стояли і дивились один на одного. Я крикнув:

— Вася! — Тихо. Побігли до нього. Лежить. Сніг червоніє від теплої крові. В руках тримав шапку... Залізний кусок впився глибоко в бік. Від неймовірних мук розкрились уста, видно було ряд білих-білих

перлів, промочених в липку кров. В голубих очах блищала незмірна туга за молодим життям і велитенська боротьба зі смертю. А смерть все ближче підступала, тьмарила погляд, палила губи, по-хижому підкрадалась крижаною прохолодою у кров. Голубі очі благали рятунку. Вони чіплялись за хвилинки життя, шукаючи сумним поглядом рідну хату, неньку і... білі зажурені айстри.

Вася скреготав зубами. Хрипів. Жадоба життя була в нього. Розкривав уста, жадібно хватав холодне терпке повітря. Обличчя темнішало. Погляд впився в нас. Груди піднялись, і з рани побігла густа, червоно-темна кров. Простогнав, ледве розкриваючи криваві уста: "Матері привіт! Поховайте в саду і... білі айстри." Застигли скривлені від болю уста. Юнацьке обличчя схилилось набік і дивилось таємничо в землю. Вітер тихо цілував обличчя Васі, грався в його чорних кучерях, то розплітав, то збирав їх донупи. Капала кров. Здалека доносився шум відлетівших літанів.

**
*

Вересень. Садок. Зелені яблуні втрачають поволі свіжість. Стоять, закутані в сивий туман і дримають. Осінній вітер шепочє щось таємне листям. Він подихнув дужче і де-не-де падає пожовклий лист. Ось відірвався від гілля, крутиться рожево-жовтий і сідає на зелену траву. Тихо. Пташка сіла, крильцем зачепила лист... — і знову тихо. Яблуні, розкинувши гілля, беруть таємницю саду, безшумно плачуть, і сльози — пожовклі листя пливуть і лягають на землю. В саду могила. Сонце заходить за обрій; воно золотить садок, освічує рожевим світлом могилу. В головах хрест з написом: "Вася Бойчук — по-звірськи забитий в 17 літ." Рипнули в хаті двері. Вийшла

похмура мати. Йде повільно в садок. Шелестить трава. Стала на коліна, схилила зажурену голову на могилу. Тихо. З розпуки рветься серце матері, від горя потемніли очі і поволі котяться на білі айстри сльози. Темніло. Виплив заплаканий місяць і освітив постать схиленої жінки, могилу... і на могилі білі зажурені айстри. Була місячна зоряна ніч.

МАТЕРИНСЬКЕ БЛАГОСЛОВЕННЯ

(З розповіді мого приятеля)

Батька я не пам'ятаю. Мати казала, що він працював у лікарні і вмер від тифу ще тоді, як мені було неповних два роки. Його місце в лікарні замінила мати. Працювала як медсестра. Я був єдиним сином, єдиною дитиною в матері і вона мене дуже любила. Все казала, що я вилитий батько, маю його очі, його уста, ба, навіть його кучері. Як прийде, бувало, мати з лікарні, бере мене малого на коліна, цілує в уста, в голову і співає годинами українські пісні. Пригадую, майже щодня співала мені пісню-думу про Україну... Ще донині в моїх вухах брешуть сумне закінчення:

А тепер все пройшло, все минуло,
Чорна хмара кругом залягла —
І на горі синам України
Злая доля у гості прийшла...

Бувало, мати проспівала цю пісню і сказав мені:

— Ти ж пам'ятаєш, синку, що її не можна співати на вулиці чи в школі... Ти розумієш?

Я любив свою матір безмірно... І в тринадцять років я її втратив... Назавжди. Згадую день — двадцятого вересня... Я прийшов зі школи, — ходив до шостої класу, — поробив домашні завдання і побіг у садок назбирати жовтих листків для книжок. Рипнула фіртка... З праці поверталася мати. Я побіг їй назустріч... Бачу, мати зажурена. В хаті взяла мою голову в свої руки, дивиться на мене.. і мовчить... Тільки сльози в очах пробиваються... Я запитав її, чого вона плаче.

— Я не плачу, синку. Просто сумно. Минулої ночі нашого головного лікаря арештували. Йди спати, хлопче... Ти ще малий сумувати...

І вона янось гірко-гірко посміхнулася.

Я ліг у ліжко. Мати перехрестила мене, поцілувала... і я заснув. Прокидаюся ранком — перед моїм ліжком стоїть заплакана тітка Катерина. Я глянув по кімнаті... Матері нема... Не готує мені сніданку до школи?..

— А де ж мама, тітко?!

— Нема, Андрійку...

— А де ж вона? — вже крізь сльози питаю.

— Вночі забрали, Андрійку. Співала твоя мати багато...

— Але ж я, тітко, не казав нікому. Я знав, що то заборонено...

— Інші сказали, Андрійку. І арештували...

Я впав на подушку і закричав. Мені здається, що ніколи я ще так не кричав. То був не крик, а голо-сіння, як по покійнику. Я повторяв без кінця: "Мамо, мамо, куди ж це ти від мене пішла..."

Тітка Катерина відняла мене від подушки.

— Досить, Андрійку!.. Одягайся, підеш до мене жити. Твоя мати просила, щоб я тебе до повних літ доглядала... Як забирали її вночі, ти спав... Вона поцілувала тебе і надягла тобі на шию своє благословення...

Я тільки тепер помітив, що в мене на шиї висить хрестик. На чорній шовковій стяжці.

— Бережи той хрестик, Андрію. То материн. Поцілуй його зараз, мати просила...

Я зняв з шиї стяжку і припав устами до материного благословення...

Почалося моє життя без матері... В хаті ще міг говорити з тіткою Катериною, а вийду на вулицю,

піду в школу — один як палець. До кого не звернуся з шкільних товаришів, кого не запитаю — всі вдають, що не чують мого голосу, або просто відступають від мене... Вже в старших клясах усіх моїх співучнів до комсомолу агітують, тягнуть, мені ж про комсомол ніхто ні словом не заіннеться, бо в мене мати репресована. Так і кінчив я десятилітку некомсомольцем. Моя тітка дуже раділа цьому.

— Добре, — казала вона, — що тебе не окомсомолили. Он, у сусіда дівчина комсомолка — то батьки з горя не знають, де дітися. Все ходить на комсомольські збори, з батьками ж говорить раз у місяць — і то криком.

Отож кінчив я десятилітку і вирішив вступити до інституту. Подав документи в Київський медінститут. За тиждень повернулися документи з лаконічною допискою, що некомсомольців, дітей репресованих, до інституту не приймають... Подаю заяву в Дніпропетровський медінститут. Та сама історія. Двері для некомсомольця, для сина репресованої, зачинені. Подав у Харків — відмовили... Іду у відчаю до директора середньої школи, яку я щойно закінчив, і з'ясовую йому своє положення...

— Ніде не хочуть мене прийняти... Не знаю, що мені далі робити, як поступити.

Директор вислухав мене.

— Єдина рада, — сказав він по павзі, — відназатися від своєї матері...

— Як відназатися?!

— Цілковито від неї відмовитися, Андрію. Написати до місцевої газети таку заяву, що ти засуджуєш ворога народу, свою матір, і навіки відмовляєшся від неї. Матері у тебе не існувало... Розумієш?

Мене кинуло в жар від таких слів директора...

— А далі що?

— Далі з цією заявою в газеті тебе приймають до комсомолу. А як ти будеш комсомольцем — тобі дорога в інститут відчинена.

Я вийшов з кабінету директора мов п'яний... Відмовитися від матері... Щоб у мене матері не існувало... Тієї матері, що цілувала мене в уста, в нучері, що гойдала мене на руках і співала пісень... Тієї, що варила мені їсти, шила штанці. питала, де в мене болить, коли я вночі спросоння зойкну і перевернуся... Ні, ні, не відмовлюся... Я буду визнавати її, я буду... Але ж тоді, тоді мені дорога закрита у вищій учбовий заклад... Що робити? Або рідна мати — і ніякої вищої освіти, або комсомол, вища освіта — і ніякої матері... Я довго боровся...

Нарешті я вирішив для партійних очей написати заяву про відречення від матері, а в душі, в її найглибшому кутину, берегти її і любити її понад усе. Незабаром моя заява, складена не мною, а райкомом партії, була надрукована в газеті. Скоро мене прийняли до комсомолу. Одержав комсомольський квиток... Але поступити до медінституту було вже запізно. Всі медичні інститути України були вже укомплектовані. З оголошення в газеті довідався, що ще ведеться набір в Одеський сільсько-господарський інститут. Подаю заяву до ветеринарного факультету. До заяви прилучую справку, що я комсомолец, і рекомендацію парторганізації району. За декілька днів приходить відповідь, що я допущений до вступних іспитів... Здав іспити... І нарешті я студент першого курсу ветеринарного факультету Одеського сільсько-господарського інституту... Почалося нове студентське життя. Нові знайомства, нові друзі...

Раз, пригадую, у першому місяці навчання, я з групою знайомих йду до берега моря трохи на сон-

ці загоріти. Йшов також секретар комсомольської організації нашого факультету. Почали роздягатися. Я скинув спідню сорочку. І на мене, на мої груди, всі знайомі прикипіли очима... Ніби на моєму тілі кров була... Я оглянув себе... І зрозумів... Я забув у кімнаті скинути хрестика з чорною стяжкою. Він висів у мене на шиї і звернув увагу студентів. Підійшов комсорг факультету:

— Ти комсомолец? — питає.

— Так, комсомолец, — кажу.

— А хрест на груди навіщо почепив?

Він ухопив за стяжку і розірвав її. Я мов навіжений крикнув і схопився обома руками за хрестик і стяжку.

— Геть від мене. Це хрестик матері... Це її благословення...

Комсорг засміявся:

— Материне благословення... То тобі мати потрібна, чи комсомол?

— Мати, мати, мати, — безперервно повторював я.

**
*

За два дні мене виключили з комсомолу. З усього було видно, що мої дні в інституті почислені. Я покинув його, приїхав до рідного села і став працювати в колгоспі. Там мене і війна настигла... І крізь страхітливу завірюху війни я проніс на своїй шиї негасне материнське тепло — її благословення — хрестик з чорною шовковою стяжкою. Хрестик, який мати мені сонному чіпляла, коли її забирали від мене назавжди...

МОЄ ШКОЛЯРСТВО (З розповіді приятеля)

Я без хвилювання ніколи не згадую мої шкільні роки... Як зараз бачу мою школу, десятирічну, в одному з районів Ніровоградщини... Пригадую все моє школярство... Скільки всіляких дитячих та юнацьких спогадів зринає-кружляє в думках і майже всі вони переплетені сумними або просто трагічними подіями.

Особливо чітко збереглися в пам'яті роки навчання у старших клясах... Моя незабутня сьома "А" кляса. Тоді мені вже було чотирнадцять років... Золота молодість, юність. Хотілося дуже гарну сорочку мати, добре пальто, ціленькі черевики — і все марно. Ходив в полатаній сорочці, в батьківській ватяній куртці і в здоровенних, вдвічі більших за мою ногу черевиках. В клясі всі учні прозвали мої черевики "пароплавами."

Одного разу викладач географії оглянув мій одяг і запитав:

— Де працюють твої батьки, Миколо?

— В колгоспі, — відповів я.

Вчитель більш нічого не питав. Йому все було ясно. Діти колгоспників інаншого одягу не могли носити.

Якраз в сьомій клясі ми почали вивчати історію комуністичної партії. Мабуть, не забути мені тієї хвилини, як в моїй голові вперше блиснула думка, що вся та історія партії не що інше, як суцільна неправда...

Вчитель цілу годину вияснював нам, що в Союзному Союзу нема кляс, нема багатих і бідних, нема голодних і ситих — всі рівні. Він це говорив, а я оглядав учнів. В партах сиділо тридцять дві особи — і вже тут, серед нас, можна побачити величезну різницю.

Біля двадцяти учнів, дітей колгоспників, в “пароплавах” на ногах, в материних та батькових фуфайках, в перешитих та полатаних сорочках, в старорежимних кофточках і платках — і десять-дванадцять осіб, дітей голови райвиконному, начальника міліції, районного прокурора, різних інспекторів та директорів, в новеньких костюмчиках, хромових чобітках або черевичках. Кожен мав шаль, рукавички і кишеньковий або ручний годинник.

Вчитель казав, що в Союзному Союзі всі рівні, а в моїй рідній сьомій “А” клясі не було рівності. Були бідні й багаті...

На великій перерві ці дві категорії учнів були разюче помітні. Діти колгоспників бігли до кранту з водою і розмочували черствий чорний хліб та їли, а діти прокурорів, інспекторів і всяких голів та директорів смакували білий хліб з маслом або новбасою.

Ми, в фуфайках та з чорним хлібом в кишенях, гуртувалися окремо. Вони, в костюмах та хромових черевичках “на рипах,” стояли теж окремо.

Навіть ввечері, вже в сутінках, коли наша кляса верталася з колективного відвідування якоїсь нінокартини, можна було легко розпізнати, де йдуть в фуфайках, а де в костюмах і пальтах. Перші розмовляли на вулиці українською мовою, другі — обов’язково російською. У нас бідних батьки працювали на полі, у них розкішно жили батьки на посадах.

Одного разу викладачка української мови Оксана Василівна розповідала нам про Кармелюка, про його сміливу ватагу, яка боролася з визиском українського селянства. Під час лекції син голови райвиконкому Валя підняв руку і сказав:

— Ксенія Васильевна!

Вчителька чемно зробила заувагу учневі.

— Узотов, — сказала вона — зараз лекція української мови. Називайте мене, будь ласка, не “Ксенія Васильевна,” а “Оксано Василівна”!

На другий день комсомольський осередок сьомої “А” кляси скликав позачергове зібрання. На ньому був присутній представник обласного комітету партії. Першим виступив з промовою Ізотов. Він сказав, що серед вчительського персоналу закрався ворог народу, буржуазний націоналіст, а саме викладачка укрмови Оксана Василівна. Він оповів детально представникові партії, як вона, Оксана Василівна, фальшиво змальовувала нам образ Кармелюка.

— Вона, — кричав Ізотов, — окреслювала нам Кармелюка, як борця за визволення українського селянства, як борця за визволення України.

Також не забув Ізотов розповісти, як Оксана Василівна зауважила йому, що на лекції української мови треба говорити по-українському.

Збори закінчилися тихо, без жодних резолюцій... А це провіщало недобре. Наступного дня я прийшов до школи. Біля тину самотньо, в сльозах, стояла дочка Оксани Василівни... Ніхто до неї не підходив і не питав, чого вона плаче.

Всі знали. Тепер вона дочка арештованої мами. Її ліпше обминати...

А два місяці пізніше інший наш співучень, син прокурора району Ігор Незванов, таким же способом, як і Ізотов, арештував нашого фізика.

Фізик Іван Пилипович був керівником нашої кляси. В суботу вся наша кляса пішла дивитися на американський фільм, що тоді демонстрували майже скрізь по Советському Союзі — “Сто чоловіків і одна дівчина.” В фільмі грала ціла симфонічна оркестра Леопольда Стоковського. Побачивши цей фільм, ми ним днями-ночами марили. Дивилися на нього по три-чотири рази. Якось одна учениця сказала нашому фізику:

— А знаєте, Іване Пилиповичу, мені дуже подобається оцей американський фільм. В книгах я читала, що американці мають страшні обличчя. А воно й неправда. В фільмі які гарні личка... А який гарний одяг, просто любо дивитися...

Іван Пилипович відповів їй, що не завжди в книгах правду пишуть.

— Американці, — сказав він, — красивий народ, любить гарно одягатися. Всім відомо, — закінчив він, що американський життєвий куди вищий за нашій, європейській.

Тут Ігор Незванов суворо зауважив вчителю:

— Чи не хочете ви сказати, що в Америці краще живеться, ніж в Радянському Союзі.

Ми всі прикипіли до парт. Таке зауваження си на прокурора добра не віщувало...

Наступного тижня нашого фізика вже в школі не було. Не було його й вдома. Щез. Не стало нашого любого вчителя.

**

І ось тепер я в Америці. Я ходжу до університету. Я забуваю в цій вільній країні про комсомольські збори, партійні осередки, арешти, доноси, про всі ті підлості, зфабриковані обвинувачення, забуваю про все те, що так зчорнило мої юнацькі роки в Советському Союзі.

ІНВАЛІД КОЛЕКТИВІЗАЦІЇ

Кирило Покута повільно відчинив фіртку і — шнундиль-хлоп в подвір'я. Почухав потилицю, кинув оком ще раз на вулицю і, бурмочучи щось під ніс, заколивав до хати. На порозі, обпершись в одвірок, стояла дружина. Він знав наперед, що вона буде його чекати.

Глянув — різнуло немилосердно.

В очах Олени — незбагненна скрута, невтишна скорбота, неспокій, печаль. То-то очі Олени кололи, розтруювали, а найбільш соромило його власне перевтомлене “я”.

Вони (не очі — а трибунал) питали міцніш-болячіш, ніж слово, і своєю силою знищували його.

Нездолана слабість у тілі, незмога в думках.

Кирило довбався в голову, буркнув одну думку, вчепився за іншу — гей-гей — марно. Думки такі незграбні, помутнені і на зло ведуть його у сліпий кут, безвихідь.

Він не знав, чим потішити дружину, а їх віддаляло вже всього два кроки. Сказати їй будь-що спокійне — брехати дружині в очі. А її очі — це його суд. Сказати правду — і Олена сносить його нанівець і знемога його одоліє докраю... І його покулливе, затомлене “я” звалиться — одна нога не втримає такого бою.

— Ну що, беруть? — інше думаючи, висотала дружина.

— Ніби на це схоже, — нехотя нинув Кирило.

— То й нас не мине лиха година.

— Може, в нас і не посміють. Я ж інвалід громадянської війни.

— Велике цабе! Тоді такі дурні були в моді.

І додала з притиском:

— Комуна показала вам цукерку, а ви бігли, виваливши язика, за нею.

Більше ні гу-гу.

Олена глянула ще раз на чоловіка, і її погляд ніби казав йому: “Став крапку над Жовтнем, кинь сором під ноги і кричи щодуху — “Рятуйте, я — покритна комуни.”

Обоє стояли на порозі: він — знесилений, голова, мов пригірщ, з милицею в руках, вона — огрядна, багрово-кровиста, з напропале колючим, цупким зором. Кирило знав, що він кинув слова на вітер, що вони нічого не варті і навіть сам же їм не вірить. Але жагучий погляд Олени вимагав цього. Впевнений був, що хвилиний спокій принесе неодмінно бурю, яка зімне і повалить пластма його на землю. Знав, що прийде черга також до них і що він, тринадцятирічний Жовтень, не захоче й дивитись на його калічену ногу.

В думках — відчай, в бажаннях — нестями. І хтось боляче стьобає батожисцем по серці.

Голова зачинала боліти. Думки плутались, рвались на півдорозі. Кирило силкувався сформувавши їх в цілість, тулив шматки до купи, але праця марна. Воно, розпрокляте роздум'я, посоталось, погадючилось ще гірш і тяжило, о як гірко, на голову.

Олена зникла. Куди? — його не цікавить.

Біля ніг третяся пес. Старий. На спині жовті брудні і страпаті латки, а весь — закиснена, осіння ніч. Блимає очима, переминає ногами і маятником розгойдує хвіст.

Кирило зігнувся і провів по шерсті пса. Кудлай з радості аж заскімлив, тріпонував щосили хвостом і понвапився лизнути свого господаря у ніс.

— Радієш, що погладив. Дурний! Я теж по твоєму радів у сімнадцятому. Гладили мене гаслами, а я розбовтував гвинтівкою повітря. Ногу віддав революції. А революція, бач, не в той семафор попала.

Кудлай ляпнув язиком і пильно дививсь на господаря. Пес не наважився лизнути вдруге Кирила, бо той був занадто насуплений і, як здавалось Кудлаєві, дивився на нього по-котячому.

Коли б це був кіт, а Кудлай не бачив kota на одній лапі, він відплатив би йому за такий зухвалий погляд. То-то й біда. Коли б...

Перед Кудлаєм стояла людина, що людина, начальник, володар... і від подібного мислення пес нехотя лиш опустил хвіст і задріботів очима.

— Що, — вів Кирило, — вже й зав'ялив хвіст? І портрет насупив. Часником тхне від революції. Мені від неї м'ясом пахтить і терплю. А я ж не твого кодла, не пуцням родився, а людиною. Не лупай так очима, ти в цьому не винен. Я за неї пула дер, а вона грабує... Спаскудилась.

Кирило дивився зацьнованим зором на хлів. Олена забіліла хустною біля стіни і вринула через жужинь мух в двері.

Він обмацав мигом сарай, полюбувався огорожею, заздалегідь зробленою для телички, що незабаром мусить меннути поряд породистої Маласьки. А може, наперекір бажанню — зареве бичок?

Він аж посміхнувся від згадки, що за пару день по двору гасатиме пришелепувато теличка (і тільки руда, бо Маласька ж руда, а батьна знайшли нарочито в масть), як цей безрогий куп'янок буде фир-

нати, хвицати. Хоч бичок краще хвицає, зате користити з нього менше.

О-о-о! — Кирило з захоплення струкнув милицею в землю.

І в мент в мізон влізла по-чортячому думна: “А як заберуть?” Прикусив губу і турлив непрошену гостю з голови.

“Не може бути! Я ж багнетом промітав дорогу революції, щоб вона не повалилась сторча.”

“А зараз вона тим багнетом тебе задушить” — шкрябав розумові інший голос.

Кудлай розкрутив зовсім клубочок у хвості, понюхав милицю і, встромивши рильце хазяїнові в очі, силкувався розгадати його наміри.

Кирило звернув увагу на чорного: “А собаці не гидливо дивитись на мене. Знай вона, який я йолоп, враз відсахнулась би від мене. Впустити вовка в ягнячій шкірі, до кошари. Світ настав — не розбереш, де чорт, а де янгол.”

Кудлай обійшов господаря, почухав йому ліву ногу і забаламутив хвостом. Права Кирилова нога не сподобалась псові, вона вкрай тонка і тверда, а замість чобота оббита залізом.

Кирило прагне спокою. Не моргнувши наостанку псові, відшкандибав до хати. Кудлай тримав собачу честь. Не захотів принижуватись і бігти за Кирилом в сіни. За холодне прощання — ніякої пошани. Кинув лише докірливий писк. І досить! Ображено облизався, заклубочив хвіст і поплівся до соломи.

**

Кирило сів до столу. В'ївся лицем у стіну. Не кліпаючи, він слідкував за мухою. Слідкував пильно, невідривно, з великим зацікавленням. Муха повільно посувалася, інколи терла ніжку об ніжку, тріпала крильцями. Мандрувала вгору.

Кирило назирці за нею. Вона посмиком вперед, очі Кирила навздогін. Враз він підвівся, підняв широку репану долоню і приблизився до мухи. Бажання було розчавити її і неодмінно зараз, в цей момент, так вдіяти. Долоня ляснула по стіні. Кирило підніс руку і побачив на пальцях розчавлену жертву.

Бруднава слизь різнула йому в очі — він сплюнув, витер руку об штани і сів на попереднє місце.

“Б-р-р! Дивитись на тельбухи мухи аж бридко. Он ще одна лізе! Не буду вдаряти в неї, бо занудить. Занудить? А ноли родили комуну, роями убивали людей, тельбухи носами віднидали до урвищ. І не роздумували — для себе пробивали краще майбутнє. Тьху!”

Плюнув на пальці, що вбили муху і потер їх ще раз коліном.

“А нині дивись, хай тобі повилазить! За що ти розсінав людей? Корови донупи, свині туди ж. Розум, пам'ятайте, належить теж комуні! Окремо думать зась.

Кожній купі свій проводир — бугай, кнур, осел.”

Чвіркнув крізь зуби і ногою розітер. Думки наосліп позаплутувались. Одна одній перетяли шлях, а, схрестившись, так між собою розгризались, що голова, здавалось, набрякла. Йому Кирилові гидливо зробилось дивитись на руки, ними він біс защо нівечив життя людей, на штани, ще з більшими латками, на оцупок ноги, за віщо позбувся?! Крутнув головою — побачив у шибці своє неголене, заморщене обличчя. Йому здавалось, що густий туман клубами пливе повз очі. Зажмурих їх — і поспіхом розплющив. Туман не розпливався, але злегка спопелів. Ледве окреслені силуети дерев затупцювали і зсунулись верхом донизу.

Спрага й гармидер в думках.

Чоло зарублювалось горем.
Серце розкльоване болем.
Голова, розсудок, тіло — все суцільна рана.
Де споній? Прагну його! Милиця впала. Не шко-
дить! Затишно!

І раптом крик — металевий, розбуджений сіп-
нув і приголомшив Кирила.

— Іди ж швидше, он корову уже виводять. Ря-
туйте мою душу! Чого ж сидиш гачком!! Стрибай і
покажуй свою куксу! — запекло і болісно заговори-
ла Олена.

Грюкнула дверима і майнула в жахливе...

Кирило стояв вже на порозі...

Маласьна неохоче ремигала надворі. Коло неї
вовтузились три чоловіки. Розпачливий, безсилий
крик дітей і дружини вдарив ножем в серце. Один
налигав корову. Олена вчепилась іншому в комір і
очманіло:

— А дітей годувать хто буде?!

— Я тебе питаю, ідоле, хто дітей годувать буде?
Не чіпай корови, бо очі зцарапаю, котюго!

Потім другому:

— Куди налигуєш?!

— Не піднімай паніки, контра.

— Корову конфіскуем! — урочисто заявив агіт-
лах.

Олена аж засичала від злости.

— Я голову твою хутчій конфіскую, засоплений
політик. Варю, Олю,—(до дітей), — ходіть ближче,
кричіть щодуху, нехай чують люди, що комуна насу-
вається.

— Залигав! — отченанив другий агітлах.

— Марш! — перший.

Олена, ковтаючи слова, підступила до другого,
що збирався виводити Малаську:

— Що? т... т...?! Н-куди м-ма-арш, пранцюватий ти комнезам. В тебе руки на корову терпли, колгоспний пацюк?

Чого ж стоїш? — шматонула вона в розпуці до Кирила — Любуєшся владою, для якої відгриз собі ногу?! Штрикай хоч милицею їм межи баньки, може, повискакують.

І шорстка долоня Олени скип'ятила скроню пацюка. Той похитнувся, подався вперед, вліз ногами в свіжий нізяк, що Маласька з переляку щойно положила, посновзнувся й гепнув гучно корові в задні ратиці. Олена підбігла до оторопілої Маласьки і ввела її за ріг в хлів. Кирило остовпів. Його мову і рух паралізувала дружина. Розбурхана! Хустка на плечах. Коси — уростіч. Глянула — а-а-а, побіч сливи вила посміхаються до неї. Крок...

Агітлах вхопив її з-за спини і повалив на землю.

Олена рвала простір криком.

Ось висунула руку, дуже вчепилась агітлахові в волосся і смикнула жменю до себе.

Чоловік закректав. Діти били на сполох. Другий насів Олені на спину і закрив уста рукою:

— Амба, тепер не кричатиме!

Олена вгризлась зубами в руку. Шарпонував правцю. Вона плюнула в лице.

— Тримай її! — сичить він іншому. — Вона мені очі заліпила.

І вереснув до третього:

— Виводь корову!

Кирило підскакав до них:

— Я інвалід гром...

— Ноль вніманія! Валяй, Ванька!

Олена стогнала, безсила будь-що вдіяти. Руки її туго спрасовано. Вона дивилась з люттю на розтовчене жиром обличчя.

“Не лице, а гав'ядина. І як клеймо, червоний п'ястук на лобі. Серп вниз — отже ріж, молот вгору — змаху бий!” — думала Олена.

Дитячі голоси похрипли.

Вмить Оленине вухо вловило жалібне нявкання kota. Допомога!! Навалою вдарила думна.

І враз вона з усієї сили, зловтішно:

— На, Кудлай! Кудлай, візьми!

Як спід землі виринув пес. Переплигнув дітей і вчепився чоловікові в спину. Агітлах скрутився. Кудлаєві ікла вгризлись в тіло. Луснула сорочка і кров залила пояс. Чоловік відскочив убік — Кудлай полоснув зубами литку. Відірвав шматок, вихаркнув... прилип до таза...

Олена випросталась, ступила вбік дітей. На дорозі виріс другий грабіжник. Не роздумуючи — тицьнула куланом з засіяні вуса... Третій вдарив її коліном. Зігнулась... Дарма!

— Вила давайте! — до дітей.

— Задрипана гвардія! — і штовхнула замазану ногу в живіт третьому. Піна... Гарчання... Кров... Діти замовкли. Кирило-камінь.

Перший стівав кров'ю... кричав:

— Заберіть собаку. Боже мій!

Олена ближче підступила і яро, запоморочено:

— Ти Бога розіп'яв, а тепер благаєш: мій! Бери, Кудлай! Більше, глибше! Кусі! Рви на прах і на порох!

Чоловік заплювавсь кров'ю. Конав. Кудлай одною лапою орав лице, другою груди, зубами рвав картуз. Червона зірка роздерлась і зникла в пащі собаки. Вже не боровся з псом. Качався, розбризнував кров. Кудлай розшматовував люто сорочку і лупцював мохнатим хвостом в зачервоніле обличчя. Корова побідно махала хвостом в хліві.

Олена спанталичена перемогою. Божевільно дивилась на розквашеного кров'ю агітлага, на вила, що тримала Варя рижками вверх.

Глянула округ себе — скрізь рух, люди тікали з худобою на вигін.

І вже збиралась відкликати пса... та в двір крокувала підмога для трійки — десять-дванадцять людей, яким ім'я — активісти.

Олена зрозуміла свою безсилість

Одна — неладна...

А в двох, бач, в нобурах блищить і герб всесвітньої комуни — наган. Постріл... жалібне сніглілля... плач... Кудлай перевернувся два рази і, тягнучи ноги, посунувся до соломи.

Поза ним закроплена кров'ю стежка. В соломі зігнувся, довго по-дитячому виводив і злизував кров на рані. По шерсті збігала вона швидкими краплями — червона, густа, болюча і орошувала стебла вівса. Від болю скривив писок, похилив голову на живіт і раз-по-раз язиком водив по розірваній кулею шкірі. Очі налилися склом і от-от воно хлине з берегів.

Смутно, незрозуміло поглядав на хлів, на господиню і на куцу блискітну палюгу, що так жаско різнула його...

Зв'язаних Олену і Кирила ганебно випхали з воріт. Обіч несли агітлаха. На розволочених ранах зроїлись мухи. Постраждав при виконанні чергового плану комуни — руйнуванні власності.

Олена зігнулась, поцілувала Варю і Олю. Кирило теж. Діти не в силі планати, чуть-чуть зойкали.

— Не забувайте цього діти! Дивіться востаннє на батьків!

І залилась пенуче Олена.

Через крок до чоловіка:

— Оце твоя комунарія. Варто було за неї ногу ломать...

Ззаду штовхнули:

— Не підганяй на смерть, хочу без поспіху туди дійти! У-у-у!

— Не під смак пролетарський серп і молот?! — агітлах гістєрично зарєготовав.

Олена вперто, завзято і майже під розспів:

— Будь вам серп під серце, а молот на голову, бандд...

Не докінчила... В скроні запекло... Присіла. Підняли стусаном у спину... Малаську повели праворуч — в червоний кагал. Занусаного Кудлаєм агітлаха — ліворуч! В лінарню!

Олену і Кирила — прямо. Вдалині бовванів цвинтар, і шкірила зуби в'язниця

**
*

Варю і Олю забрали до себе родичі. Старий Кудлай шкутильгав на трьох ногах по дворах.

Дивлячись на нього, люди пошепки казали:

— Інвалід колєтивізації блукає!

28. 8. 1947

ОБІД СОБАЧИЙ

Ніхто не звертав уваги на таку подію, як голод. Країна Рад пнуласть в сонячні далі, гналасть, щоб перегнати старий світ і щоб комуністичні зорі блиснули по всій планеті.

І радість: пуп землі — Москва... Темно... Шалений біг вперед. Сонячні далі приваблюють, манять...

Тупцює туди ж і мале українське село, в пахощах невідомих могил, забризкане сивиною Дніпра...

Не відставай!... Тридцять третій рік ще лиш з пелюшок видряпався, а як горлає про щастя комунізму.

**

А в селах, забризканих Дніпром-Славутою, бур'яни поросли — і закишіли, завили. І тіні — не тіні, а люди. І тихо мерли люди. І похорон без сліз і криків... І без могил... Хіба що гріб, а в більшості — канава, бо цвинтар — ген-ген там.

Села щодень бур'янились. Сонце залазило в ями. Вітер бавився смородом.

І лише дехто на рядні або соломі міг просити: "Їсти"...

Кого просити, коли комунізм в перегонах.

**

Над селом буяли останні квітневі дні. Наближався травень. Перше число — свято. Сільраду побілили і заіпсували. На двох стовбурах — червоним і чорним по полотні:

“Наздогнати і випередити буржуазію”! (“Буржуазію,” зрозуміло, — чорним).

На воротах лише чорним:

“Чи здав ти лишки хліба державі?”

На ганку Віктор Смірнов смокче цигарку. Голова — волосьний гарбуз, а очі — засмальцьовані і пухлі. Живе в сільраді, бо головою в ній. Інколи кривиться, — то вітер пре в його бульбатий ніс пах залеваддя.

— Погано закопують, сволочі!... — і плюнув. А в дворі, в квітнику, Муся. Дружина. Повнолиця і губи лійкою. Смачно жує котлетку. Біля неї на піску дочка стрибає.

Враз зашелестіло, понад хлівом. Пес Рижий приволік великий кусень м'яса з залеваддя. Муся втратила весь апетит.

— Вітя, пес приніс ногу!

— Сам бачу. Іди до хати...

А з вулиці несеться:

Нема хліба на столі —

Тільки Сталін на стіні...

То сторож сільради — Пилип. — Кривуляє шпоришнем, штани-гармонія, кашкет в руці і раз-по-раз кашляє. Сонце всміхається йому, а він вдвічі до нього. П'яненький, вірніш, наступив на пробку — от і думки пнуться до небес.

Іди, Ленін, подивися

Як колгоспи дожилися —

Ззаді голо, спина гостра

Всі тікають від колгоспа.

Смірнов зібрав брови на шворнку.

— Пилипе, облиш ці співи. Знаєш, чим це пахне?

— Знаю. Але я співаю з фантазії.

— Дурень! Ні на копійку розуму.

— Вам ліпше видно. Прощайте!

Пилип підтяг гармошку на живіт і вже напівдорозі:

— Голод розуму не послухає. — Тиждень-два ішли привітальну телеграму до цвинтаря. І вже на вулиці сумно — Ха-ха-ха...

Сутеніло. Вдова Мотря повільно прямує до Смірнова.

— Віктор Самсонович!

— Коротко!

— Двоє діток і я пухлі від голоду.

— Нічим не допоможу. Майже всі пухлі, а терплять.

— Випишіть трішки зерна.

Смірнов лопнув сміхом:

— Де ти зерно бачиш?

— Амбари повні!

— Є! — Смірнов штрикнув пальцем у небо. — То залізний резерв для держави. На те зерно чекає армія і флот.

— Та й нас же ціла армія голодних!...

— Тупа ти. Ваша армія — болячка для країни. Ви лиш дрючки жбурлять зугарні в колеса комунізму. А армія червона — це щось інше!

Похнюпилась Мотря... Подрана одіж, подране серце... Дома діти з страшними животами. Так... Так... Пішла...

За вигоном, у зеленім мерехтінні лежало сонце. Деревя вперто навівали передсоння. Вдовиця Мотря раз-по-раз рвала дрімливу насолоду голови сільради.

— Мене рвіть на шматки та їжте! Ви ж бачите самі, що я вже мов колода.

Це Мотря дітям “добраніч” побажала.

І десь у лопухах і будяках — на вулиці, — хлопчина дівчину ченає. Летить по сутінках його надхненна пісня:

*Ой як Ленін умирав —
Сталіну наказував,
Щоб хліба вволю не давав,
А сала й не показував.*

А на перегір’ї ледве чутне Пилипове:

“Нема хліба на столі”...

— Сволочі! — Віктор Смірнов в сільраді, як на фронті. Тримай кристальну чистоту партійця від поругань і брехні... — “Сволочі”!

**
*

Вдовиця Мотря з дітьми на подвір’ї. Лежать в соломі і їдять далекі зорі в небі. Перевернувся син і таємничо мамі:

— Пес Рижий заніс у кропиву велику ногу.

І зорі плакали промінням неясним...

— Я принесу її і зваримо негайно.

І всенькі зорі розтопилися в очах, і Мотря сина пригорнула.

— Нехай Івасю. Залиш її до ранку! Вона з душею і потребує праці. А поночі не дам я ради їй.

**
*

Івась упевнився, що мати спить. Він пошепки снізав сестрі: “Вставай, підемо”!

Удвох нечутно в темряву ступали...

Сестричка з острахом:

— А мама як проснеться?!

Івася кропива скажена занусала.

— Не йди сюди, Оксанко!

Нагнувся. Оксанка слухала соломі на подвір’ї.

— Дивись, яка важуча! — і потягнув, сопучи за собою.

Оксана, поруч ідучи:

— А куряча не так пахтить, як ця, Івасю.

Десь там за верболозом синява зализувала очі зорям.

— Неси казан з водою і довгий ніж!

Засуятилась темрява і з обрію легенько відступала... Івась з Оксанкою ковтали слинку. На камінцях смалився казанок із м'ясом. Розшматовалася темрява. Все небо посивіло. Підгір'я ось-ось загориться.

Оксанка пальцями здушила ніздрі і піднесла до уст шматочок м'яса. Проковтнула. (І небо покосилось від образи).

— Івасю, воно смачне, коли затиснеш носа.

— Не їж, Оксанко. Збудити матір треба і вкупі снідати почнемо.

Івась нагнувся біля мами і тихо, але збуджено, зраділо:

— Вставайте, мамо, я вже і м'яса наварив.

Вдовиця Мотря тихо на солоні.

— Хутчій вставайте, мамо. Оксанка не чекатиме на нас. А м'ясо ліпше, ніж коржі з бадилля. Затиснеш ніс — то смак напричуд гарний.

Матуся на солоні. По лиці мандрує муха. У вухо лізла комашня...

Івась вдивлявся. Оксанка з казанком в ганчірці наближалась.

Заверещав хлопчина.

— Вставайте, мамо! Не жартуйте! Я боюсь.

Звалився матері на шию.

Казан бабах на землю. Запарувало м'ясо на траві. Оксанка в крик:

— О, мамо, я не бачу, де ти?!

Івась щосили трусить маму:

— Ма, прокидайтесь. Вже й м'ясо через вас покидали на землю. — Оксанна спарила усе лице. Мамусю..

Вдовиця Мотря сина не почувала.

**
*

Ранок набирає сили. Муся вийшла з крайком білого хліба. — Глянула в бур'ян і ахнула від здивування:

Ноги, що собака вчора приніс, не було. Ясно, зжерли сусіди.

— Вітя, ти бачиш який фокус. — Мотря нанормила своїх байстрюків обідом собачим! Ха-ха-ха! Людожери! Тьху.

Діти вже лише хлипали.

Біля них Пилип. Заспокоював:

— Не руште маму і не плачте. Вона померла. Розумієте.

Починалося травневе свято.

ПОСИВІЛА ЖІНКА

Я її інакше не можу собі пригадати. Вона врізьбилася у моєї пам'яті лише такою — худенькою, в скромній сірій кохтинці, а чорна спідниця ось ледь-ледь землі черкнеться. Лице її було блідим-блідим, а невмолимий час вже встиг на її чолі повести-скласти безліч ліній. В її очах вже не горіли, не палахкотіли вогники, а тільки ледь-ледь жевріли маленькі згасаючі вуглинки — вуглинки якогось жалю, якоїсь невисловленої туги за тим, що пішло і вже ніколи до неї не повернеться. Коси в неї були світліші від стиглої пшениці — здавалось, хтось її коси обсипав щедро сивим інеєм — і той іней вже ніколи з її голівки не розтопиться. Вона виглядала змученою, втомленою — але і крізь втому, і крізь зморшки на чолі, і крізь інеєм усіяні коси можна відразу було здогадатися, що колись вона була напричуд вродливою.

І вона цілий день працювала в полі, а вечером, як на вулиці гомонілося від співу, гулянок, вона накидала на себе убогу хустинку і йшла...

— Пішла знову...

— Вона майже щодня на могилу ходить.

— Сива, зістарена, а його не забуває.

— Один у неї був. (У війні куля його у землю навічно положила.) Ото вона могилу барвінком обсадила, дві берізки коло неї своїми руками викохала — і вечорами не до сусідів йде, а до берізок, щоб їм берізкам про свого єдиного все чисто порозповідати.

Мені тоді перебігло лише шістнадцять років. І мені жалко-жалко тітки було, як вона до могили прямувала. У вечірні присмерки вона, у сірій кохтинці і з сивими носами, видавалася згустком жальливого туману, що вулицями на край села безшумно рухався.

— Добрий вечір, тіточко!

— Добрий!

— Вже пізно.

— Я довго не буду. Незабаром повернуся.

Але одного вечора вона пішла і довго-довго не верталася.

Пішли люди до хати — в хаті не світиться. Гунають — ніхто не відзивається. І тоді мені серце з грудей як не вискочить — так мені прикро, тяжко, жалко стало. Що робити? Я боюсь один на край села іти. Ех! Беру двох товаришів.

Приходимо. Місяць світить. Вона біля берізки сидить.

— Тьотю.

— О, це ви прийшли...

— Еге, — утрюх прийшли. Вже пізно, ходімо додому!

— Ходімо! Сьогодні минає тридцять років, як його не стало. Я тут засиділась...

— Він, ваш... мабуть, хоробрим був вояком.

— А хіба я знаю. Він воював...

— А він у вас один лише був?

— Один був. Один лишився.

— Гарний, мабуть, був ваш син?

— Гарний. Але тут лежить не мій син, а мій любий, мій наречений...

Я поглянув на постарілу жінку — і ми мовчки пішли додому...

ЗУСТРІЧ (Молоді на спогад)

Іноли правда буває нумедніша від найдоладнішої вигадки.

Янось заходжу в Нью-Йорк до української книгарні. Денільна людей стоїть, здоровнаюся. Хто розглядає книжку, хто, вчитуючись, закрив своє обличчя газетою. А он, бачу, жінка в картатій, ще певно з полтавського базару хустці розсілася на стільці біля патефону.

А з патефону лине пісня. Розноситься-розпливається, така ж дженджуриста, бадьориста — та ще й степова, що, здається, їй і кінця та краю не буває — і слова її западають аж у найдальший закапелок моєї душі бурлацької і розбрунькують та розбурхують при тому вихор спогадів.

До другої йдеш,
А мені молоденькій
Жалю завда-а-а-а-є-є-єш...

— Купуємо пластинку! — звертається до жінки молоде дівча, так років під дев'ятнадцять.

Таке вродливе, трішки кирпатеньке, а очі — їй-богу, блаватки з поля. А замість носи воно якийсь козячий хвостик на шиї має.

— Ой, купіть, мамо!

— Ой, ні! — відрубує басисто жінка і від незадоволення копилить губу.

— Хіба ж це пластинка? Бісбатька-зна що. Тягнуть, вимучують ту пісню, аж захлинаються, а толку кат-ма. Не хочу на неї гроші марнувати.

— Мамо, — не вгаває дівча, — та, справді, чого ви сьогодні такі сердиті. Просю, купуємо. Це ж українська пісня...

— Отож бо я й не хочу грошей циндрити на українську. Все те твоє українське, дочко, в печінках мені сидить, дух вже мені запирає. І не кажи і не говори мені! Ліпше не сердь мене! О, Господи, спаси Ти мою душу! Знову вона до того українського заповзялася! Знов до нього вчепилася! Та ж через нього щастя своє згубила-запропастила! Щастя ж у неї майже в жмені було, а вона його хвись! — і здуру, наче у воду, кинула. Ой, і не заїнайся мені про українське!

Я підходжу до жінки, бо хочу її трішки потішити-розрадити.

— Пані, пані шановна та ще й дорогенька, — несміливо почав я до неї прилащуватись, — дозвольте мені слово до вас мовити. Даремно ви хвилюєтесь. Пісня, слово вам даю, сердечна, гарна. Я десь читав, що цю пісню сам Шевченко дуже любляв. Не пожалкуєте, як купите для донечки оцю пластинку...

Я ще хотів щось на потіху вимудровувати, та жінка мені мову обірвала. І вона на мене як не накинеться — сили небесні, аж мені моторошно стало.

— А чого це ви, пане, — гримає вона на всю книгарню, — чого ви свого носа гумористичного та сунете в чужі сімейні справи!? Чого ви обзиваєтесь? Не до вас п'ють, не кажіть "Здоров!" Дивіться, радує мене, що сам Шевченко цю пісню любляв. Може бути, що Тарас Григорович її й любив. То й що ж?! А ви того не знаєте, що сам Шевченко мені на все життя в пам'ятку вбився?! Буду я його пам'ятать довіну! А моя норовиста донечка через Шев-

ченка, повірте, жизнь свою утратила. Запагубила і своє й моє життя.

— Пані! — з острахом наважуюся вести мову далі, хоч відступаю, бо боюся, щоб вона мене ще спересердя кулаком не вчастувала, — пані, навіщо вам говорити про такі жахи? Де там ваше й доньчине життя загублене? У вас обох квітуче життя ще попереду. Ви, слава Богу, здоров'ям аж дишете, не пані, а кров із молоком. Та й вашій доці, нівроку, нічого не бракує. Молодесенька, чепурнесенька, гарненька — далі вже нікуди кращою бувати. Та за нею, за кралечкою аж он якою, женихи цуциками бігатимуть. Та від женихів у вас двері не будуть зачинятися.

— А, — і пані від мене відмахнулася, наче від мухи настобісілої, — краще замовкніть. Не шкабарчіть! Плетете небилиці. Аж вуха в'януть від ваших вигадок. Мудруєте, наче у вас гарячка... Женихи, цуцики... А чи вам відомо, що у неї, — і вона з певним невдоволенням вказала на дочку, — у неї був кавалер, от кавалер — бриліант справдешній! Обличчям красень, а багатий — прямо тобі капіталіст чистий. І ось такий жених був — і згинув. Згинув, як корова його язиком злизала. Нема уже його, пропав.

— Чого ж, — кажу, — це він пропав?

— Як чого? — визвірилася на мене жінка. — Щез та й годі!

— Як то щез? — допитуюся я, бо мене вже цікавість розбирає. — Що, його хтось вбив?

— А так, — і жінка стрельнула до мене неприязно очима. — Так! Нашого жениха через Шевченка з Вашінгтону ми втратили. Чуєте?

Я спантеличений. Стою й диву дивуюся. Як, думаю, гранітно-бронзовий Тарас Григорович міг учи-

нити таку шкоду? Як наш Кобзар міг стратити жи-
вісіньного капіталіста?

— Пані, —ще далі від неї відступаю, — чи я
зрозумів вас вірно? Ви твердите, що Шевченко з
Вашінгтону тее... ну як його... убив вашої дочки же-
ниха?

— На жаль, так сталося.

— Жартуєте!

— Нема в мене охоти жартувати, гумористе! То
ви можете брехні розпускати та баляндраси вина-
блучувати, а я на брехеньки стара! Моя дочка мала
жениха. Золото — не хлопець! Італієць, Маріо Па-
ліонталатті. Двадцять восьмий рік лише йому мину-
ло. Інженерує у якійсь фабриці. Тисячу доларів на
місяць в кишеню згрібає. Купив їй, доні моїй заку-
куріченій, на знак заручин перстень за півтори тися-
чки зелених. І вже ось заклъовувалося на весілля.
Чуєте, вже всі познани на землі й на небі вказува-
ли, що десь там за півроку музики вже й “Многая
літа!” вшкварять. І що ж із всього цього вийшло?
Анічогісенько! Цілий, круглий пшик! Все провали-
лося, полетіло шкереберть! А знаєте, гумористе,
через що? Мудро робите, що мовчите. Однаково ви
нічого путнього не скажете, то хоч, заради всіх свя-
тих, мовчіть! Почала моя Ганнуся до ОДУМ-у вчаща-
ти. Чули про той ОДУМ? Ні? То така організація,
що тут в Америці дітей наших емігрантів любити
Україну та тужити за нею все навчає.Тож пішла до
ОДУМ-у. Почала там свої пісні співати та вірші де-
клямувати. І щотижня якісь патріотичні доповіді ви-
слуховувати. І за три місяці з моєї Ганнусі сотво-
рився такий патріот, що прямо гей! Не Ганнуся, а
просто другий Грушевський чи Петлюра. Від книж-
ки української її вже й не відірвеш, а з співанином
інколи вже й спати лягає. І купила вже собі й блюз-

ну українську, і словника Грінченка придбала. Подумайте, я життя прожила без книжок, а вона Грінченка на десять доларів собі надibuє. Таку розніш собі дозволяє.

— Але і це не все. А оце недавно поїхала вона із своїм ОДУМ-ом на відкриття пам'ятника Шевченкові у Вашингтоні. Ну, думаю, їдь, трішки від нью-йоркського бензину провітрюйся. Поїхала. А повернулася додому — і нубо руками сплескувати і по хаті туди й сюди маршувати та розповідати: “Мамо! — наже вона мені і пашить від радості, — мамо, який же той Шевченко сильний. Сто тисяч людей до себе пригорнув! Сто тисяч наших українців біля його пам'ятника сльози від радості витирали!” А після цього вона мене бух і словами, як обухом, приплюснула: “Мамо, — наже вона таким рішучим, начальницьким голосом, — я за італійця-капіталіста заміж не піду. Ніколи в світі такого не станеться!” А я їй: “Дочко, чи ти при своєму розумі?! Опам'ятайся! Чого ти гедзишся?! Хочеш, щоб я тебе по обличчі ляснула? Ой, у мене руки вже сверблять тобі гарячих всипати!” А вона мені задиркувати і майже крізь сльози: “І всипайте, мамо, — пищить вона, — і лясняйте, а нічого не пособить. Вирішено — за Маріо не піду!” А я від такої мови вже розізлилася так, що аж кольки в мене під боком завередили. “Ні, — вереснула я на неї та ще й брязнула що було в руці так на підлогу, — ні, підеш!” А вона стреляє мені: “Ні!” “Бо так!” — не тямлюся я вже від злоти. “Бо не так!” А я тоді: “А перстень на півтори тисячі доларів хто носить, хто ним хизується по всіх усядах?! Хто перстеном хвастається перед кожним стрічним?!” А вона здуру мені: “Я завтра перстень йому віддам, і на цьому назавжди розійдемось.” І що ж, таки на своєму стала, віддала йому добро майже на дві ти-

сячі долярів. Я аж планала, на теє глядячи. І отак, як бачите, ні з сього і ні з того відігнала щастя своє від себе. Відказалася від італійця з Америки. Молодого, вродливого та ще й багатого. І тепер ось сновигає по світі білому без навалера, одна-однісінька, як та билінка в полі. То кого ж, дозвольте вас, пане гумористе, запитати, кого мені винуватити за сімейну драму? Кого? Я виную Шевченка і ОДУМ і більше нікого.

Жінка замовкла. Вона ще вигідніше вместилася на стільці і сидить, як печериця в ґрунті.

Я стою. Дівча також стоїть, воно і ніяковіє і червоніє від усього того, що мати тількищо мені про нього виклала.

— Ви були у Вашингтоні на відкритті пам'ятника?
— кидаю не знать для чого дівчині.

— Була.

— Гарно там було?

— Чарівно. Як я стала і як побачила і бронзового Шевченка і тисячі наших розхвильованих радістю людей, то мені і кричати, і співати, і танцювати захотілося. І мене потягнуло до наших людей. Я відчула, що я — частинка на віки вічні їхня. І мені прояснилося в голові, і я сама собі сказала: “Хай я не буду мати грошей, хай не буде в мене коштовних перстнів, але хай мені Бог дасть, щоб бодай було від кости-крови рідне серце завжди зі мною.” Ви розумієте мене?

— Та, — нажу, — не зовсім.

Дівчина завагалася далі говорити. Потім уп'ялася очима до стіни і в задумі їй, а не мені, стала, збиваючись, вияснювати.

— Я, пане Миколо, — це вперше вона мене назвала мене по імені, — я тепер відчула, до кого я

належу. Мені, знаєте, тепер все українське понад усе миле. От, наприклад, навіть ви...

— Що я?

— Навіть ви, пане Миколо... Ви вже і старий, і зморшок у вас під очима назбиралося до лиха, і чуб якийсь рознуйовджений, і вуха чомусь звисають — коротко, з вас скоро вже й пороша посиплеться — а мені, божуся, навіть краще вийти заміж за такого бідного й підтопаного українця, як ви, аніж за грошовитого та вродливого італійця чи американця. Ви не ображуйтесь, що я вас так недобре описала?

Я не знав, що на теє відназати. Нема де правди діти — я був трішки уражений. Але гордість-гідність українська, що крізнє з очей цієї дівчини, мою образу спопелила. Я лише подумав: “Яка ж ти хороша, дівчино! І які золоті з твоїх уст тількищо впали слова! Подяка, трикратне спасибі і поклін за них, Тарасе дорогий, Тобі!..”

ІМЕННИ

Дорогі та любі читачі,
у Вінніпегу і у всій Канаді
та Америці здоровенькі
й суцці!!

Найперше — на всіх соборних українських язи-
нах вітаю вас — отож і доброго здоров'я вам, і добро-
го вечора, і цілую руці, і моє вшануваннячко, і сер-
вус, і драстуйте, і слава Ісусу, і дай Боже витрима-
ти! — отак сердечно всіх вас вітаю й поздоровляю.

А так поздоровивши, почну оповідати. Розповідь
моя, на жаль, не буде сонцесяйною, а радше хмар-
ною, печальною. А всі хмари на мене насунулись
через мій довгий язик. Еге, так, через довгий мій
язик. І тому тепер я науку вже здобув — як ітиму
нудись у гості, язика прикушуватиму або міцно-пре-
міцно його за зубами триматиму. Так буде і нуди
гарніше, і приємніше, і на нерви лагідніше, і на пе-
чінку спокійніше.

Отож до діла! До розповіді! Оце недавно за-
просили мене в маленьке містечко біля наших за-
мурзаних хмародряпів на іменини.

Запросили — і тут круть-верть — і не відкри-
тишся, і не відпросишся.

Довго я вагався, довго не хотів вибиратись на ті
іменини. Думаю, піду на іменини — витрати ж бу-
дуть величезні. Подумайте, ідеш — іменинниці
треба якийсь горщик у подарунок купити. Отже вже
трісне десять доларів. А як здуру купиш ще й гор-
щок з гуцульською вишивкою — то й двадцять

долярів як у воду кинеш. А дорога поїздом туди й назад — десять долярів. Вже, як бачите, тридцять зелених як корова язиком злизала. А в іменинниці троє дітей — отож купуй три коробки цукерків — знову десять долярів як на вітер викинув. Ну, а потім треба ж на іменини і самому ж окультуритися. Не підеш же на родинну імпрезу без моди. Сорочку купити в крапочки, бо не надінеш же на себе ту, що ще за Діфенкейкера і Трумана на себе надягав. І краватку треба широку, таку на півгрудей, купити, бо тепер вже ніхто тоненькі хвостики на шию не чіпляє. Отож іменини, за моїми скромними підрахунками, витягнуть з моєї кишені більше як п'ятдесят долярів. А з'їм я на іменинах лише на п'ятку. А пити я дуже не можу. У мене тиснення крові — і вип'ю я лише на два доляри. У мене улькус — і шлунок страйкує, і отож варениками і голубцями ніяк не натрамбуюся, бо шлунок зразу ж почне молотками в голову бити.

То ж ото вам і іменинова бухгалтерія. Несеш туди п'ядесят долярів, а там в горло кинеш п'ятку і маєш чистої страти на сорок п'ять долярів з центами.

Але ради нема. Напосілися. Просять страшенно — піду, докладніше поїду. Хай іменинниця возрадується.

Поїхав. З горщиком. А горщик з гуцульською вишивною і когут без хвоста посередині. І три коробки цукерок взяв. І краватку на всі груди натяг. І сорочку в крапки та метелики одягнув. І намастився милом німецьким на доляр сімдесят п'ять центів.

Прибуваю. Сили небесні! Рятуйте мою душу!! В іменинниці в хаті людей битком набито. Повно-повнісінько і ще трошки. І не хата, а справжній вулик.

І все люди різношерсті, різнорелігійні, різнопартійні. Тут і письменники, і малярі, і меценати, і так собі чесна, скромна інтелігенція. Ну, потрапив я в бджільник! Тут і бандерівці, і мельниківці, і друкарі, і двійкарі, і баптисти, і уердепісти, тут і непрактикуючі миряни, і православні християни, і консерватисти, і буржуазні соціялісти, і патріархальники, і ватиканські звеличальники.

Думаю — оце попався я. Не мала баба клопоту та купила поросля! Понесло мене на іменини. Та як же всій цій братії догодити?! Та ж мені треба хребта гнути так, як гумову палицю, щоб чогось не сказати тут супротивного.

А тут зараз же і заварилося.

— Куме, — каже гетьманець, — а де ви влітку відпочивали? Де були на вакаціях? Де фунти собі на живіт нагулювали?

— Я, — відказує кум, — фунти нагулював у горах біля канадської границі.

— О, це в тій оселі, де УНКА і пані докторові збираються. І там в неділю виставку образів влаштовують. Так, так, і в ту оселю з Канади через границю КУК і інші зозулі прилітають. Там такий широкий басейн, і коло того басейну контести міні-скіртів і бікіні відбуваються. Там цього літа одна красуня першу премію одержала за купелевий стрій, за дві стрічки впоперек зчеплені, а на пупику масонський павук виблискував.

— Та це в ту оселю, де збираються православні, католики і греко-католики?

— Та не тільки. Туди навідуються також ті, що вірять в Дажбога, і ті, що вшановують золоту корову і срібного бичка.

— А ви де були влітку?

— На рівнині.

— О, здогадуюся. Це там, де мельниківці свою штаб-квартиру розквартирували. А до мельниківців ще й частина Союзу Українок притулилася. А з Канади туди часто заглядають доньки України, щоб свої вишиті блюзки американам показати.

— А ви де були пане?

— У Сумівській оселі.

— О, у Сумівській. Та **це ж не Сумівська**, а упорядкована бандерівська оселя імени професора Івана Вовчука. Висловлюйтеся, куме, правильно. Не перекручуйте назв наших осель.

— А як же я перекручую?

— А так. Неправильно висловлюєтесь. Сумівці — це не хто інший, а бандерівці, одумівці — уердепівці, пластуни — це трохи з усіх партій ще й антипартійних жменька віднайдеться.

— А ви де були, пане маестро Миноло?

Я отетерів. І дивлюсь навкруги. Ніякого маестра Миноли навкруги нема — виходить запитують мене.

— Це, — кажу спантеличено, — ви до мене звертаєтесь?

— А то ж до якого дідька? Ясно, що до вас. Де були влітку?

— Та, — кажу, — я був там між горами.

А тут мене східнячка іменинниця мокрим рядном й накрила.

— Звичайно, — перекрикує всіх іменинниця, — Понеділок смалить у оселю, що між горами красується. Бо туди ж наша сама сметанка збігається. Там і артисти, і ті письменники, що папір псують і своїми писаннями нам голови морочать. А потім там між горами є постійна літня виставка Гриця Зозулі — чи пак Едварда Козака — то той Понеділок біжить

туди, щоб перед кожним Козаковим образом чарку вихилити і рамки обмацати.

Я мовчу. А один пан, що тепер належить до правих анархістів, так долонями й сплеснув.

— Я, — наже, — того Козака, того маляра, каринатуриста, лисомикитиста не люблю. Не зношу. Бо він партійний, аж куриться. Він, той Козак, був колись добрий, харитативний, а тепер необ'єктивний.

— Чому ж, — перечу я, — Едвард Козак необ'єктивний! Він зовсім непартійний!

— Непартійний? Говоріть—балакайте — язик без ністок. Козак партійний аж пишеть. Він нашу партію просто публічить. А мене просто угроблює. Подумайте! Недавно в “Лисі Микиті” намалював Козак паця. Отаке собі просте зачухане паця! Ось я зустрів приятеля. А приятель мені в очі бух! — “Пане Петре, — наже мені, — подивіться сьогодні на другу сторінку свіжого “Лиса Микити,” подивіться, там ви змальований.” Ухватив я “Лиса Микиту,” дивлюсь — паця, але очі мої. У пацяти очі мої. І ніс пацяти мій. Лише в пацяти ніс півдоляром, а в мене кводрою! І в мене дві ноги, а в пацяти чотири. І за що той Козак так мене осоромив?! А сусід наже: “Він вас пацям намалював, бо ви ходите до російської церкви. А підіть до української — то Козак змалює вас шторцом, змалює таким запорожцем з оселедцем аж до пояса.” — Отож Козак проти моєї партії. Але він, нуме, і проти вашої, гетьманської. Аякже! Він, Козак, раз намалював гетьманця, а неподалік нього — когута без хвоста. А що це за аюзія — когут без хвоста. Безхвостий когут, нуме, це втрачена наша національна традиція. Це щось середнє між гетьманцем і Севеу. Бачите, Козак і проти гетьманців і проти Севеу.

— Бо він непрактикуючий бандерівець.

— Гірше, нуме, він просто-на-просто анти-проти-бандерівець. Дивіться, він як намалює цього Івана Вовчука, цього генерала бандерівського — то всі діти страхаються. На голові у того Вовчука така нуделя, де квочка може вивести дозен курчат, а брови у Вовчука, як щітки од вакумклінера.

— Той Козак тримає руку з журналістами.

— Попали пальцем в небо. Він кпить із журналістів — аж пір'я сипеться. Кедрина-Рудницького малює худим конем та ще й без одного вуха, а Антона Драгана змалює завжди малям у пелюшках, що заплуталося в спідниці статуї Свободи.

— Е, Козак притулився до Народного Союзу.

— Говоріть, нуме! Козака так притулиш до Народного Союзу, як горбатого до стіни. Та ж Йосипа Лисогора, команданта Союзу, він малює скандально, малює Лисогора як грушку з хвостиком. Груша догори — значить Лисогір лисий, лише з одною волосинкою на голові, а груша донизу — Лисогір зовсім голомозий. І до двійкарів Козак щось оком носить. Малює двоє дверей — і двійкарі в одні двері входять, а в другі виходять — і так без нінца марширують зачарованим колом. А Лебеда, царя двійкарів — малює такого маленького, що можна ним у пінг-понг грати. І до мельниківців Козак зизом дивиться. Як прийде "Крісмес" — то Козак мельниківців малює або на ослах, або на коровах — і ніколи не посадить мельниківця на якогось путнього коня. І УНРаду Козак щипає. Оце недавно він намалював УНРаду такою старою, що посади ту стару на городі — то всі горобці з України в Чехію повтікають. Та й вас, — каже кум, — вас, пане Понеділок, і вашого друга юмориста Івася Керницького Ено-Козак не дуже шанує. Колись ви обоє були струнні, а тепер ви так салом обросли, що й на карикатури вже не надається.

Ну, — каже він далі, — ви, пане Понеділок, купіть собі такий гумовий корсаж — і ним стягайтеся — і тоді все сало піде назад, і ви будете худіший, і тоді, може, у Козака вининне знову охота вас нарисувати.

Я вже розсердився. Ну, та як же так?! У живі очі ображають мене на іменинах. Заберу, думаю, свій горщик, заберу цукерки і піду від них.

Аж тут іменинниця злагіднила справу.

— Сідайте, пийте! І не сваріться за Козака. Він, Ею-Козак, хоч і западняк, але файний напівгуцул.

А нум і собі додав:

— Та файний. Він, так би мовити, соборний гуцул — але я не люблю слова “соборний,” бо це галіцизм. Він, Козак, по-східняцькому нажучи, збірний гуцул, нерегіональний.

— Капітальний! — завершила іменинниця, і ми вихилили черевату чарку оковитої.

ХОДИМО...

— Добридень, любонько!

— Доброго здоров'я, голубонько! Та не стійте, дорогенька, біля порога. Підходьте ближче... Я куховарю.

— Чую. Які пахощі! Я ще на Дандесі чула, що у вас смажиться...

— Ой, смажиться, шквариться, жариться. Та ще й кипить, сичить, шкварчить...

— З якої ж то нагоди, любонько?

— Маленька домашня академія, голубонько. Завтра мої ім'янини. Прошу завітати й посмакувати і пампушечки, пиріжечки, пундики, манівники, медівники... Навіть є хрін, що по-нашому, по-полтавському, в носі шпиляє. Та підходьте ближче. Сідайте біля телевізії. Окультурнюються помаленьку. Дивіться, дивіться, що там на екрані... Балерина бідачка, у вбранні Єви-грішниці, на дроті танцює "бугі-бугі." А попід дротом, бачте, вогонь розведений.

— Який там вогонь, любонько! Не вірте. То декорація. Там замість вогню, під дротом, певне, десять матраців підмощено... Щоб, як балерина впаде, то не забилася.

— Справді, голубонько?

— Присяй-бі, любонько. Обман! Я вчора ,наприклад, бачила на "ченел синкс," як якийсь мужчина роздирав пащеку левові і йому в зуби заглядав.

— Так, так, я танож бачила. Ото мужчина. Ото дентиста. Отані м'язи має! Силу яку має, голубонько.

— Ой, не кажіть, любонько! Ніяких м'язів той хлоп не має. Пісний, як квашена капуста. Сьогодні мені казали, що справді, на телевізії, він заглядав у зуби не левові, а простій шкапині.

— Якій шкапині, голубонько?

— Простій, що з чотирма ногами, любонько. Привели на телевізію конячину з фаєрдепартаменту, поставили її смирененьку перед апаратом і той мужчина їй в зуби зазирає. А нам через екран здавалося таке страхіття... Ледве кров у жилах, як назав якийсь поет, не стала рогом. Техніка, кажу я вам, атом нас обдурює... Отож, нидайте телевізію... Ходімо...

— Куди, голубонько?

— Слухати Зозулю, любонько.

— Зозулю. У вас, дорогенька щось не тее... Яка взимку зозуля... Де вона вам на снігу, на Квінс куватиме? Яка зозуля?

— Правдива. Непофальшована. З Детройту.

— Ой, ви про Гриця Зозулю. О, рятуйте мою душу, яка радість. Гриць Зозуля, що має жону Параця. А та Параця мудра — ну прямо тобі міністер закордонних справ. Шкода тільки, що українці їй до цього часу хоч поганенького портфеля не підшукали.

— Файна кубіта та Параця. Але Зозуля — теж герой. Які він листи в "Лисі Микиті" поміщує! Які листи!

— А він не лише листи пише. Він майстер на всі руки. Як малює під псевдо-анонімом Ено. Пригадуйте, як він оце недавно Хрущова намалював. Як сфотографував. Голова — макітра, на животі гудзик відірвався, а з чобота, за халявою, кістка й ложки виглядають. Та за той малюнок Микита йому двад-

цять років каторги приготував. То справді Гриць Зозуля в Торонті? Справді, голубонько?

— Справді, любонько. Абись здорова так була, що буде. Та ще й не сам. Разом з Бабаєм.

— З Бабаєм? Це той гумористичний Барна, що в "Лісі Миниті" патріотичні вірші поміщує. Про еміграцію!

ЕЛІЗАБЕТ

(Нью-Йоркська передріздвяна подія)

Історія ця правдива. Я прибавив до неї лише трішки-трішки кольориту, але не фантазії. Ййжебоженьку! Якщо хтось із недовірливих скаже — “фантазія” — відповім, що часто-густо наша дійсність буває куди химернішою й цікавішою від фантазії.

Що на третій евеню в долішньому Нью-Йорку живуть п'яниці та волоцюги — певно, відомо не лише в Америці, а й далеко поза нею. Але що волоцюги між собою напрочуд солідарні — мало хто знає, а навіть той, що знає, фантами підтвердити таку благородну прикмету рідко коли зможе.

Мені пощастило. Я був свідком зворушливої солідарности людей, які в наслідок родинних чи професійних невдач, або вірніше, в наслідок браку волі й відпорности, збилися з шляху й опинилися на самісінькому дні міста хмародерів і бізнесу.

День і ніч мигає підсліпувате світло над вишліфованою дощем та вітром і не знати вже якого кольору вивіскою: “Бара-Комета.” Вивісна, мабуть, робила відповідне враження на відвідувачів, бо до бари ніхто ніколи не входив і, зрозуміло, не виходив, а, як комета, влітав і, натурально, вилітав. В більшості випадків, влітали добровільно, щоб, хильнувши декілька склянок горілки змішаної з пивом, вилетіти примусово, за допомогою так званого “викидайла,” який торкався оп'янілого суб'єкта і примушував того, по інерції, блискавично зникати.

Кожного дня в “Кометі” відвідувачів було повно-повнісінько. Вони звикли, як звикає людина до свого шраму чи бородавки, до закуреної бари в центрі алькоголіків та волоцюг, а свого “викидайла” просто любили, бо знали, що без його дужих рук мало хто може покинути стіни такого гостинного сальону.

Одного дня до “Комети” залетів Джек Примружений (прозвали його так тому, що коли пив, прищурював до чарки око), в кишені сюртука тримаючи руку і інтригуючо зиркаючи до столиків.

— Хто вгадає, що в мене в кишені — плачу пиво.

“Викидайло” першим підступив і оглянув віддуту кишеню.

— Пива твого не треба, а цюценя віднеси, де ти його зцупив.

— Якщо це цюценя, “викидайло,” то ти нормальна людина, гаразд?

Джек розсунув склянки, розгорнув засмальцьовану хустинку посеред столу й обережно, мовби то була скляна крихка річ, вмовив на столі котеня. Звичайнісіньке, біле, в рудуватих латках, яке страхіливо вилупило очі, коли п'яна братія обступила його й з зацікавленням з усіх боків оглядала. Справді, не цюценятко, а котенятко.

— Чи згідні, друзі, щоб від нині ця, на столі возсідаюча крала мешкала в нашій “Кометі,” себто перейшла на наше утримання? Хто згідний, хай піднесе склянку пива до писка.

Обступили котеня й кружком запивали його новосілля. Двоє майнули з бару, мабуть, вперше без допомоги “викидайла” — один за молоком, інший за кошником для нового члена “кометівської” родини.

Тимчасом у “Кометі” розпалювалася сварка відносно котячої назви.

— Я авторитетно заявляю, що ліпшого ймення не знайдете, як Марлена Дітріх, — репетував один.

— Довге ім'я, непрактичне.

— Ми скоротимо, кликатимемо просто — ксс-ксс-Мар-Діт.

— Грубо виходить, киця злякається.

Колишній професор з історії Греції та Риму раз-по-ураз вигукував щось та розмахував руками, щоб привернути увагу п'яної братії до себе.

— Та слухайте нарешті... Назвемо Венерою Мілоською.

— Це що видумав, — розсердився Джек-Примружений, — Мілоська — каліка, без обох рук, а моя кицька в повному здоров'ї.

— Хай зветься — “Франкенштайн,” — благає кремезна дитина, висотою шість стіп, що кохається в страшних мародерських фільмах. — Ото ім'я, скажеш і в самого чуб стрілою піднімається.

— Знайшов, знайшов! — випалив Джек, мовби ті слова були витиснені гарматою зсередини. Прекрасна королева Еспанії звалася Елізабет, а це королева нашої “Комети.” Хай живе Елізабет!

І з тих пір життя відвідувачів “Комети” якимсь неписаним законом пов'язалося з Елізабет. Щодня до кошика зносили харчі — тут було і молоно, і шоколяда, і цукерки, пізніше з'явилося м'ясо з хрящинами, аж так і невеличкі кісточки (Джек був тієї думки, що кісточки конче необхідні для зміцнення і загальної гігієни Елізабетових зубів).

Шию королеви обв'язали червоною стрічкою, яка на спині переходила в пишний бант. До банту причепили дзвіночок — і коли Елізабет гралася ґумовими мишами, дзенькіт проносився закуреною

“Кометою” і радував наспиртовані душі штатних клієнтів.

Коли минув рік, Елізабет влаштували іменини. Роздобули новий кошик, а Джек-Примружений із цієї нагоди приніс іменинниці живу мишу.

— Гадаєте, легко було зловити оцей подарунок. Цілісіньку ніч у темряві сидів під ліжком, доки дочекався. Та ще хотів її цивілізовано схопити, щоб принести непошкодженою.

І так усе добре й було б, коли б господар “Комети” не згедзався...

— В мене не котяча фарма, а горілчаний бизнес, — роззлостився він, коли примітив, що невдовзі Елізабет сподівається нащадків. — Вона приведе десяток малих — і що тоді з ними робити?

— Людям роздамо або в пташочо-собачо-котячу крамницю відпровадимо. Спасибі скажуть.

— Не хочу її мати.

І настояв на своєму. Влучив нагоду, що в “Кометі” не було людей, він загриб Елізабет до мішна і відніс Бог знає куди від себе. Як вертався, сусідка його пожурила.

— Майкел, ти Бога не боїшся в таку холодну ніч (середина зими стояла) тварину викидати? Згадаєш мене — ти не Елізабет, а свої гроші закинув.

— Заціпило б тобі, відьмо, — сказав він до себе й гримнув дверима.

Вранці кумпанія не пішла, як звичайно, заряджуватися до “Комети,” а стала розшукувати Елізабет. Перепитали сусідів, поліцая, перехожих — нема. Як у воду канула. Аж перед вечером віднайшли в пивниці бідненької, запліснілої пральні.

— Спасибі тобі, нащадку Чінгіс-хана, — вигукнув Джек і потис руку монголові. — Дянуємо за притулок для Елізабет. Що тобі зробити в подяку?

Одначе роботи особливої в пральні не знайшлося і пияки лише відчистили немиту ще в часи оних підлогу й перенесли паки з білизною до автомашини.

І того ж таки дня перехоні дивувалися процесії, що рушала від "Комети" до сусідньої вулиці. Попереду ступав Джен із кошиком, в якому лежала закутана Елізабет, далі тупцював професор древньої історії з гумовими мишами, а за ними вже вся п'яна братія, що роками висиджувалася в "Кометі." Вони назавжди лишали "Комету." Для них із Елізабет широко відкрив двері італієць, що тримає бару на чотирнадцятій вулиці.

Ввечорі в "Кометі" було порожньо, бездимно. На хіднику, від морозу виробляючи шалені гімнастичні вправи, вартував професор.

— Не заходь до "Комети"! — гукає він до когось. — Бачиш всередині торічелева порожнеча. Страйн! Та меґера в штанах нашу Елізабет за хвоста викинула на мороз.

— О, — супитьсья перехоний, — якщо викинула та ще до того за хвоста, не піду.

Вночі "Комета" наскрізь світилася пустою. "Викидайло" і господар навперехрест крокували та все на вікна зиркали. Наступного дня теж жадна душа не пішла пити. Тоді "викидайло" виріс на хіднику перед дверима бари і став запрошувати перехоних.

— Спеціальна ціна, три склянки пива за двадцять п'ять. Заходьте.

— Подавітьсья, монстри!

— Аліґейтори!

— Совет! Совет! — вигукували інші, розуміючи під цим словом злу безсердечну людину.

Коли ж ще один день проминув без єдиного відвідувача, власник "Комети" вирішив заґладити

провину. Звіднився він роздобув чорного, як сам сатана, і брудного до обридження kota, прив'язав його до ящика від пива і виставив у вікно з написом: "Ми любимо звірят."

Та колишні відвідувачі лише реготалися.

— Не підемо. Купи папугу і мавпу — тоді заглянемо.

І незабаром у вікні, в двох клітках, красувалися папуга і мавпа. "Викидайло" блавав:

— Сто долярів витрати, заходьте!

— Хай купить індійського слона і африканського крокодила — підемо, — запропонував Джек-Примружений. І тоді господар зрозумів, що з нього глузують.

Тепер у барі італійця кишить від відвідувачів. Елізабет та чотири котенята примістили біля патефона-автомату. Кажуть, коти стали напрочуд музикальними. Як грає пластинка Бінг Кросбі — коти від задоволення муркочуть, як тільки заспіває Марилін Монро — нявчать до нестями.

"Комети" за пів-року не стало.

Її зруйнувала вщент по-котячому прекрасна Елізабет.

ІНФЛЯЦІЯ

Книгарня на Бродвеї, затиснена чотирма стінами, більше скидалася на халабуду, як на книгарню.

Чого тільки в цій книгарні не було: старі газети Бог відає якого року, книжки, портрети, рамки, часник, зілля від прищів, від бородавок та всякі інші витребеньки.

Власник цього добра містер Ікс ходив туди й сюди і все прихвалював відвідувачам свій непоказний товар:

— Беріть! Купуйте! Картина — любо глянути. Аж очі вбирає. Майже Рафаеля.

— Та мені треба, — кривиться відвідувач, — мені треба квітів.

— Нащо вам квіти? Ну, беріть портрети янголів! Дивіться, як літають ангелики! Аж самому хочеться стрибнути й пурхнути. Беріть! Продам — як даром дам.

А ще до іншого:

— Шукаєте спортивного журналу? Немає, братіку. Є листівки найбільших бонсерів світу. Хочете?

— Ні! Я цікавлюся кінним спортом. Перегонами.

— Не маю, голубе. А книжечку, як доглядати псів, продам. Три книжечки за півдоляра. Ще й зілля від прищів на спині дам у придачу...

— Та в мене прищів нема.

— Не бійтеся, будете мати прищі. То таке діло — нема-нема, а тоді гульк і прищами, як маковим зерном, вас і обсипле. Беріть!

Отож... Містер Ікс, для більшого розквіту своєї запоорошеної халабуди, примощував біля вхідних дверей манюсінського столика. І на ньому, на тому столику, під величезним написом — “Тільки цей тиждень! Купуйте сьогодні, люди, бо завтра вже не буде!” — виставляв найцікавіші свої речі.

Наприклад, як прибувала з Голівуд Марлена Дітріх і вся нью-йоркська преса про неї повідомляла — на столику лежали вже купи фотографій Марлени у чвертькупелевому костюмчику. Як прилітав у Нью-Йорк із Тоніо якийсь політик чи грошовитий “бонза,” то тоді із столика випродувались японські парасольки, пантофлі та череп’яні погруддя нашвидку зліпленого Будди.

І так далі і тому подібне... А оце недавно, як містер Ікс дізнався, що в Нью-Йорк летить Брежнєв з численною червоною когортою — столик заквітчувався різноманітною “прогресивною літературою”: тут вам портрети Леніна, Косигіна, Брежнєва, їхні “мирні промови” на різних комуністичних з’їздах та курячо-тваринних фармах. Тут і червоні прапорці, мініатюрні “спутніки” та інше дешевеньке пропагандивне причандалля.

Отож... Переходячи одного разу повз цю, вибачте, книгарню, — я, зиркнувши на “советський” столик, аж назад подався.

— Містере Іксе, — кажу, — що це ви за барахло сюди накидали?

— Де ти бачиш барахло?

— А оце на столику що, не мотлох? А оце, — показую йому портрет Брежнєва, — що це за мармизу тут примостили?

— Мовчи! — шарпає він мене за одяг. — Мовчи! Не компромітуй мого товару! Знаєш же, інфляція. Не псуй мені й так попсованого бізнесу. Ой, та

інфляція. Бачиш же, люди біля краму крутяться. Може, й купуватимуть.

— Ніколи, — кажу, — ніхто такого зілля не купуватиме.

— Говори, пащенуй, а я знаю своє! Ось лише дивись, спостерігай, потовчуться-потовчуться ці людоньки, а потім гроші — тиць і портрети з собою додому потаскають.

Я став з боку — і з віддалі спостерігаю. “Невже, — думаю, — і справді хтось схоче потратити на Брежнева заробленого centa.”

Наволола столика схилилася: жінка з дитиною, дідусь із палицею та молода пара — з облич та одягу похожі на студентів.

— Мамо, мамо, — пристає дитина до жінки. — Мамо, хто це намальований? Хто цей джентльмен?

— Він, Джане, не джентльмен, він — Брежнев.

— А хто таний Брежнев? Бейсбол? Грає в бейсбола?

— Ні, він дракула, — пояснює йому дідон з палицею. — Заморська дракула! Франкенштайн!

— А він також, — не перестає допитуватися дитина, — також, як той дракула, людей душить і заковує у яму?

— Ще й як заковує, мій синку. Ліпше йому не попадайся! Спіймає — хрусь-хрусь і тебе нема.

Дитина надула губи... Ось-ось і розридається... Жінка, певно, незадоволена, що дідусь ні з сього, ні з того нагнав такого страху її дитині — бере хлоп'я за руку і, випромінюючи широкими очима сердиті блискавки, геть віддаляється.

Підступають до столика нові люди... На червоні прапорці поглянуть, попозіхають, візьмуть у руки “спутніка” з пластики — і кинуть, а на портрет Брежнева як поглянуть — так і вчепляться.

— Диви, оце так пальтрет...

— Ну, й вибачте за слово, мордопис...

— От і поганий! Я б дівною цілий вік лишилася, а за нього заміж не пішла б...

— Це не портрет, це каринатура...

— Яка каринатура? На шиї, бач, краватка... А в каринатури нема краватки.

— А й справді краватка! А вона цьому Брежневу так личить, як яловій корові сідло і збруя.

Я, чуючи такі завваги, від задоволення в кулак хіхікаю. “Ну, — думаю, — містере Іксе, заплісніє твій товар навіки-вічні. Люди збираються навколо цього товару, щоб тільки вволю поглузувати. Поперенидують портрети, поперенидують “спутніки,” обговорять їх від кісточки до кісточки — а гроші з кишені ніхто й не думає витягати.”

Містер Ікс уже і сяк і так примудрювався: підійде з одного боку — припрошує, покрутиться з другого — прихвалює, а публіку мов щось зачаклувало — лається на повну губу і нічого за зломаного centa не купує.

— Не витрачайте, — кажу, — містере Іксе, сили та спускайтеся на дно!

— Як саме?

— Дуже просто. Той советський столик, — кажу, — заробітку вам не дасть. Ви ліпше перемініть товар — покладіть на столик замість Брежнева і Леніна книжечки про те, як розводити собак; напевно щось вторгуєте.

— Йди геть! Не зли мене!

Ну, я й пішов. Наступного дня заскакую... Цікавлюся...

— Галло, містере Іксе!

— Галло!

— Як справи? Чи щось пішло із столика?

— А щоб тебе “спутнік” узяв і на місяць затаскав! Як ти мені упроклятіся! Іди до дідьна! Не допікай хоч ти мені! Тут інфляція, а публіці ніяк не догодиш, нічого не купує. Геть мені з очей!

“О, щастя,” — думаю. Від задоволення ось-ось вибухну сміхом. Хоч стримуюсь. “Навіщо, — думаю, — ще більше дратувати і так розпаленого поганим торгом власника.”

Ще день минув... Іду... А серце — телень-телень! Чи вкльонув хто советську мануфактуру?

— Доброго ранку, містере!

— Іди ти під тринадцять аж чортів! — привітав він мене на порозі. — Ти чарівник якийсь, а не людина. Каркав, каркав — і накликав горе: ніхто нічого не купує! Іди від мене, бо від злости нуланом огрію.

“О, — думаю, — погорів містер Ікс, цілком погорів із своїм советським товаром. Як же так зіпає на мене — значить, непереливки, виходить, допекло, за живе його забрало...”

Я стрибнув із радості... “Так тобі й треба, містере Іксе, так тобі й треба, — думаю. — Згрібай своє добро зі столика і жбурляй у яму.”

Аж так десь увечорі в суботу йду знову... Хочю поглянути, як містер Ікс із столика поприбирав портрети й “спутніки.” Що він тепер туди накидав? Зілля, щоб гоїти прищі на спині? Фотографії Марлени Дітріх? Японські парасольки?

Що-о? Не можу повірити своїм очам! Невже мені ввижається!? Ну так, на столику ще досі сіріють советські сувеніри.

Я — в двері, а назустріч — сяючий містер Ікс мені дорогу перегороджує... З листом в рунах... І він той лист то прикладає до грудей, то трясє ним перед моїм обличчям.

— Бачиш? — кричить він. — Бачиш?
— Нічого, — кажу, — я покищо не бачу.
— Як нічого покищо не бачиш?! А цей лист то що?

— Нічого, — кажу, — лист та й тільки. Отаке собі аж нічогісінько.

— Це не нічогісінько, а п'ятдесят доларів! Ось прочитай!

— Та що, — кажу, — я буду перерахувати чужу нудоту. Читайте собі на здоров'я, коли охота.

— Бо є охота. Лист — ліпшого й не треба. Ось пан з Філядельфії замовив поштою портрет Брежнева в позолоченій розкішній рамці.

— Не може бут...

— Може бути. Ось ліпше не перебивай. Окрім портрета просить прислати біографію також Брежнева... Оправленну в найкращу шкіру...

— Не вірю!

— Повіриш. Але це ще не все. До біографії благає прилучити усі його мирні пропозиції й промови. Зрозуміло, у першоякісній оправі. Та ще й із витисненим серпом і молотом посередині. Ну, що ти на це скажеш?

Що мені казати? Я вихоплюю із його рун листа, поспіхом прочитую — і з розпуки присідаю... Справді — чорним по білому надряпано: сякий-такий із Філядельфії просить притарабанити йому швидко все советське чортovinня.

— І ви серйозно йому вишлете, містере Інсе?

— А як думаєш? Оправлю все у шкіру, повитисную всі назви золотом, обцяцькую, що аж очі вбиратиме, старі пошарпані рамки — і все те аж захурчить за післяплатою до Філядельфії. СОД пошлю.

Ви, мабуть, уявляєте собі, як містер Ікс старався... Як він поспішав... Обіду не доїдав, двох ночей не доспав... Все приготував... І ось портрет Брежнєва у пишній рамці, його життєпис і його промови — в твердих шкіряних палітурках.

І ось... Все те він дбайливо складає у зграбненький, чепурненький і дорогенький пакуночок, який піде за післяплатою до містера-добродія, що мешкає в Філядельфії.

Я бачив, як містер Ікс до пошти біг з пакуночком, здавалося, від щастя він ледь торкався грішної землі.

**

*

Якось пізніше за тиждень заходжу... Обличчя містера Ікса не обличчя, а суцільна усмішка. Виставив на показ усі золоті зуби та коронни.

— Що це з вами? Може, одержали нове замовлення із Філядельфії на “товариша” Брежнєва?

— Ні, нового замовлення ще нема. Але сьогодні-завтра одержу звідти грошенята.

Аж тут поштар у халабуду — гульк! А містер Ікс до нього голосочком ласкавим, аж солоденьким:

— Листи?

— Є листи.

— А може, й грошовий переказ на п'ятдесят доларів із Філядельфії?

— Переказу нема. Але... пакунок, що ви послали за післяплатою до Філядельфії ось повернувся.

— Повернувся? Чому?

— Ось вам пакунок! На ньому роз'яснено чому.

Містер Ікс відразу якось змалів, зсутулився, вбрання на ньому якось наохляп стало — і він узяв панунок і, як школяр, півголосом перечитав: “АДРЕСАТ ДВА ДНІ ТОМУ ПЕРЕВЕЗЕНИЙ ДО ПСИХІАТРИЧНОЇ ЛІКАРНІ.”

Містер Ікс, проказавши: “Пропали п'ятдесят доларів...” — подивився журно на мене. А тоді тихо взяв пануночок з позолоченою рамкою і ще тихіше опустив у сміття.

РЕЦЕНЗІЇ, РЕПОРТАЖІ, ФЕЙЛЕТОНИ

ГЕНІЯЛЬНИЙ ГІНЕКОЛОГ

Совети вже встигли прислати до Америки найновіший свій “кіно-шедевр” під назвою “Сільський лікар.” В ньому робляться спроби всіма можливими і неможливими засобами оспівати передову колгоспну медицину і фармацевтику. Зрозуміло, прославляючи лікарський і аптечний ентузіазм на селі, режисер не забув впести сюди і мудру політику кремлівської партії разом з найбільшим і найгеніяльнішим доктором і цілителем Йосипом Вісаріоновичем.

Отож такі широкі проблеми, накреслені в фільмі, спонукують більш докладно зупинитися над цим незвичайним культурним надбанням большевицького раю.

Почнемо...

Одного комуністичного дня партія і сам рідний вождь і стратег посилають в невеличке село на працю молоду лікарку. Вона приїжджає до лікарні з партійними паперами й інструкціями. Але... Ось в цьому “але” все горе криється. Колгоспники зустрічають столичну інтелігентку без жадних овацій і привітальних промов. У фільмі ця сцена досить по-верховно показана. Тому невідомо, чому щасливі мешканці організували новій людині таку, можна б сказати, дисципліновану зустріч.

Глядач може лише догадуватися: одно з двох напевно — або не люблять партійця на селі, або просто розсердилися, що лікарка, замість бочки по-

рошку для бліх, привезла усім осоружні урядові настановлення.

Отже, напочатку лікарку всі погризли поглядами, опісля почали ензаменувати.

Повитріщали на неї очі, а в очах просвічується цікавість: “Ану, що ти можеш зробити, пташко сизопера.”

Сизопера виявляється майстром на всі руки. Вона обходить хворих і одним-єдиним поглядом і слівцем виринає їх з лап смерті і ставить в ряди щасливих будівничих колгоспного життя.

Ось нам одна кольоритна сцена: Лікарка йде генеральською ходою серед недужих. Одна жінка в гарячці кидається з одного боку на інший.

Лікарка знає що зробити.

Кладе свою партійну руку хворій на чоло. Гарячка блискавично зникає. В очах недавньої хворої поблискують веселі п'ятикутні зірки...

Оточення принишкло, дивується. (Бо й є чому!). Партійний спеціаліст відходить, передаючи наглядачці усну складну рецепту:

— Дивіться за жінкою... і контролюйте живчин.

А наглядачка у відповідь засміялася на тридцять два зуби, а її сміх майже казав:

— Не турбуйтеся, докторе, коли у вас така цілюща рука — то тріумф медицини забезпечений.

Безумовно, після цієї події медичку полюбили всі колгоспники. Вона стає героєм...

Наступного дня починається праця в амбулаторії. Доктор приймає по черзі колгоспних хворих. Всі вони, виявляється, мають легенькі, майже симпатичні хвороби — то бородавка на руці розболілася — треба її дезинфікувати та обв'язати, то палець на нозі трохи засвербів від поту — треба припудрувати. Людей з загрозливими хворобами ні одного не

видно. Напевно ті сидять вдома і лікуються читанням історії всесоюзної комуністичної партії (большеви-нів).

Правда, один колгоспник прийшов таки з важливою справою. В нього нагло почав жартувати апендицит. Лікарка положила його на стіл, вирізала і відкинула шматок кишки — і хлопець на другий день побіг вже на поле будувати безклясове советське суспільство. Побіг рожевий, з стовідсотковою веселістю. Поперше, радів, що позбувся апендицита, а подруге, — що по вуха закохався. І в кого? В лікарку. Саме тоді, як вона його розіп'яла на столі та оглядала і різала його внутрішню анатомію.

Медичка не лишилася в боргу — теж закохалася.

За декілька тижнів випадкове знайомство перетворилося в хронічну любов.

Вони ходили на поле, заглядали один одному в вічі і перекидалися словами та зітханнями. Всі їхні любовні діалоги були витримані в стилі соціального реалізму. Можливо, дехто не знає, як виглядають діалоги в такому стилі — привожу один з них для ілюстрації.

Обоє стоять серед широкого поля і мліють-п'яніють від закохання. Ось він рукою торкається її руки і соромливо каже:

— Яка гарна наша радянська країна. (Бачите!)

Помовчав. Мабуть, на хвилику зацікавився від захоплення. Далі здобувся ще на декілька ліричних слів.

— І як нам щасливо і легко живеться!

Лікарка, певно, партійно теж непогано піднована, відповідає советському Ромео:

— А справді легко. Але як побудуємо комунізм — ще легше буде.

На цьому партійна любов закінчується і закохані екземпляри поспішають додому.

**
*

Одного разу до лікарні привезли жінку, яка сподівається вперше мати дитину. Майбутню маму примостили на спеціальному ліжку. Вона нервується. Медичний персонал теж хвилюється і гарячково приготується до прийняття дитини... Кип'ятять воду... Проварюють інструменти... Опустили фіранки на вікнах, щоб з вулиці ніхто не заглядав на таку інтимну справу... Лише зі стіни, з дубової рямки, дивиться на жінку, яка збирається ось-ось родити, сам рідний товариш Сталін.

Дивиться геніяльний і всміхається в широчезні вуса.

Не вірю своїм очам, протираю їх, дивлюся ще раз на екран — ні, справді, на породіллю глядить кремлівський батенько. Тріщить голова від здогадів. Для чого його портрет примостили в такій кімнаті?! Щоб його образ улегшував пологи? Чи щоб його сонцесяйний погляд охрещував щойно народжене дитятко?! Чи одне і друге разом. За своє тридцятилітнє життя бачив скрізь портрет мудрого “маршаліссімуса,” як його перед смертю почали називати. Бачив в свинофермі, в крамниці, де продають дьоготь, в лазні. В Одесі по вулиці раз провозили бочку, на яких червоними буквами було виведено: “Асенізаторна артіль імені Сталіна.” Теж бачив. Але думав, що до родильного кабінету вождь не добреде, Помилвся... Добрив...

Отже, треба докінчувати. Пологи при допомозі лікарки, акушерки і портрета товариша Сталіна пройшли нормально. Народився хлопчин. Ось він

вперше ковтнув советського повітря і крикнув "Ура"...

Лінарка бездоганно здала найтяжчий екзамен. Вона стає невід'ємною частиною колгоспного села. Її посилають делегатом на московський з'їзд гінекологів.

Приїжджає вона до Москви. Величезна зала з'їзду. Тут зібралися спеціалісти з усіх кінців советського раю. Жінки і чоловіки, старі-сиві і молоді-зелені.

На підвищенні президія з'їзду, а за її спиною, на всю ширину стіни, прибито малюнок головного гінеколога з густими вусами, огірковим носом, зодягненого в просту салдатську шинелю.

Власне, столицею і з'їздом і закінчується фільм-шедевр московської ордену Леніна кіно-студії під назвою "Сільський лінар."

Нема де правди діти, фільм має величезну наукову і пізнавальну цінність. До цього часу ми знали, що товариш Сталін був геніяльний "вдохновитель" і "освободитель," інженер і піяніст, зоолог і філолог. З найновішого фільму, що примандрував до нового світу, ми довідалися, що мудрий вождь перед смертю став ще й надзвичайним гінекологом.

Якщо вірити слухам — то й тепер, коли зі Сталіна повисмикували всю геніяльність, фільм "Сільський лінар" з успіхом демонструється в Совегах — з однією лише зміною: замість портрету вождя в родильній кімнаті та на московському з'їзді гінекологів — зі стін усміхається ціле колективне керівництво. Он як!

ДВА З'ЇЗДИ

Голова Спілки радянських письменників України Олександр Корнійчук впав на ліжко і тяжко-претяжко зідхнув. Думки його почали по-ударному працювати. Одна одну викликували на соц-змагання, одна одну випереджували — і від цього бідна голова голови Спілки письменників майже тріщала.

— Завтра з'їзд письменників України — чи ти все приготував до цієї знаменної дати? — шептав йому один голос.

— Майже все, — заспокоював його інший.

— А чи всі працівники пера будуть паплюжити своїх покійних колеґ, будуть каятися і обіцяти в майбутньому підвищити на двісті відсотків ідейну продукцію праці?

— Думаю, що всі — питала і відповідала Корнійчукова голова.

Тут думки намить заспокоїлися. Але, мабуть, для того, щоб через хвилю ще сильніше запрацювати.

— А чи всі будуть голосувати одногосно, га?

— Напевно всі. А може, якийсь дивак не хоче жити, хай голосує проти.

Тут Олександр замріявся.

— Уявляю, що завтра буде творитися в будинку Спілки письменників. Який зчиниться літературний хаос! До початку з'їзду всі будуть бігати, один одного перепитуватимуть:

— Що ви будете говорити на з'їзді, товаришу?

— А що ви?

— Не знаю. Слушайте, мені цю ніч снився наш покійний вождь товариш Сталін. Що це може значити?

— О, друже, бережіться. Або захворієте на рака, або арештують...

І біганина... Як у фільмі під час пожежі... А він, Олександр Корнійчук, сидітиме з Вандою Львівною Василевською і заспокоюватиме переполохливих працівників пера.

— Не хвилюйтеся, товариші. Наскільки мені відомо, великих арештів після цього з'їзду не передбачається. Може, три-чотири особи й арештують для постраху іншим.

Володимир Миколаєвич Сосюрі певно впаде з рук на землю його найновіша збірка віршів.

— Це напевно на мене черга, — подумає він. Але враз візьме себе в руки і міцним голосом заявить і йому, Корнійчукові, і колегам:

— Знаєте, товариші? Я зараз пишу драматичну колгоспну поему: "Довгоносик і цукровий буряк."

— А я, — скаже Андрій Головно, — закінчую роман-епопею в трьох частинах "Соцзмагання на конячій фермі."

Біля стіни, як завжди, мовчки стоять Павло Тичина, Юрій Смолич і Оксана Іваненко.

— А що ви готуєте в честь з'їзду письменників, товаришу Оксано Дмитрівно?

В неї буде приготована відповідь заздалегідь, тож вона негайно відповість:

— Збірку оповідань для дітей дошкільного віку. Збірка має назву "Уол-стріт і бактерії."

— Цікава тема для дітей, — скаже Смолич. — А я, знаєте, готую повість про радісне життя шахтарів Донбасу під назвою "Дихаєм вугіллям."

— А ви, Павле Григоровичу, що споетизували?

Тичина напевно захвилюється. Досвідченому психологові можна буде помітити, що він невдоволений таким надоїдливим запитанням.

— Працюю над двома циклами поезій. Перший має назву “Коли партія снаже — нам нічого казати.” А другий цикл індустріяльний, присвячений машино-тракторному заводу, зветься “Шарикопідшипник.”

З протилежного боку розмовлятимуть товариші Рильський, Гончар, Малишко, Іван Ле. Біля самих дверей гуртуватимуться Скляренко, Рибак, Панч, Наталя Забіла та Сава Голованівський. То там, то тут буде чути дискусії на літературні теми. Поети говоритимуть про нафту, кореноплоди та безробіття у джунглях Африки, прозаїки і драматурги про свиноферми, дизельні мотори та розведення вівчарства на півночі.

Олександр Корнійчук перервав думки. Солодко потягнувся в ліжку і позіхнув на сто п'ятдесят відсотків. І знов почав мріяти про завтрішний з'їзд.

— Отож всі дискутуватимуть. В дверях стоятимуть наглядачі з державної безпеки. Він, Корнійчук, чинно підведеться і відкриє з'їзд. Аплодуватимуть. Наглядачі з державної безпеки слідкуватимуть, чи всі плещуть. І чи у всіх усміхнені обличчя.

Знов Олександр позіхнув. Надоїло думати. Взяв зі столу найновіше число “Радянської України” і почав читати передову статтю. Не встиг прочитати і третину, як в тій позі, в якій читав, мертвецьки заснув.

І сниться голові Спілки радянських письменників України дивний-предивний сон. В якомусь великому, залитому сонцем, палаці відкриває він, Корнійчук, правдивий з'їзд письменників України. Скрізь квіти, сміх, а на стінах жодного портрету мертвих чи живих вождів. Двері в палаці розчинені навстіж

і ні з одних не видно постаті з міністерства внутрішньої безпеки. Письменники говорять голосно і не оглядаються, чи їх хтось почує.

— Знаєш, — каже Головно Сосюрі, — я пишу страшний роман про голод в 1933 році в колишній Радянській Україні. Ця тема мене вже давно полонила.

— А я, — каже Сосюра, — закінчую поему про добу арештів, добу ежовщини.

І враз Сосюра почервонів. До залі зайшла група осіб. Спереду групи стояли Улас Самчук, Докія Гуменна, Іван Багряний та Осьмачка з валізою в руках. А за їхніми спинами поназувалась голова Євгена Маланюка.

Сосюра вмить прошмигнув між Самчуком і Гуменною і став перед височенним Євгеном.

— Друже Євгене, Маланюче рідний, прости мені. Ще за проклятих радянських часів я тебе в одному вірші оплюгавив. Але, повір Євгене, мене змусили до цього. Вибач!

Маланюк скинув капелюха.

— Я знаю, Володимире, що тебе примусили. Вибачаю. Ось моя рука.

— Ні, Євгене, поцілуємось в знак дружби. — І чоломкаються Сосюра і Маланюк.

Придивляється Корнійчук до глибини залі. Що там говорять? Що там твориться?..

— Друже, — з запалом виголошує Вишня до Тичини, — я завтра даю до друку сатиру про колишню комуністичну партію. А ви ж що поробляєте?

А Тичина замріяно:

— Нарешті я можу писати, що я хочу. Пишу вірш про Почаївську Божу Матір.

І ось, йому, Корнійчукові, вирости крила і він іде, чи то пливе, чи підлітає до трибуни. І не то каже, не то співає:

— Дорогі друзі, відкриваю з'їзд письменників України. Напереді стоять Рильський, Собко, Бажан, Іван Ле, Новиченко, Наталя Забіла. Вони крикнули:

— Слава! — І весь палац підхопив їхній оклик.

— Поступило пропозиція, — виголошує Корнійчук далі, — вшанувати вставанням наших дорогих друзів по перу, які згинули від большевицької руки впродовж тридцяти п'яти років. Твори яких під страхом смерті були заборонені по цілій Україні. Вшануємо світлу пам'ять Миколи Куліша, Досвітнього, Пилипенка...

Підскочив Малишко.

— Кириленка не забудьте, Коцюбу, Хвильового, Плужника, Винниченка, Підмогильного, Косинку...

З гурту, де стояв Купчинський і Керницький, хтось крикнув:

— Згадаймо Буревія, Епіка, Йогансена, Чупринку, Філянського, Івченка...

Взяв слово Іван Ле.

— Пригадую вам, шановний з'їзде, ще Слісаренка, Вухналя, Вороного.

— Забули згадати, — кричить зсередини Наталя Забіла, — покійну жінку-письменницю Зинаїду Тулуб,* авторку широковідомого роману "Людолови."

— Прошу згадати, — наже Самчук, — нашого колегу покійного Арнадія Любченна.

До переду проштовхалася Докія Гуменна.

* В 1952 р., коли письменник написав свій фейлетон "Два з'їзди," З. Тулуб вважалася загиноюлою на Сибірі — примітка Ю. К.

— Пом'янемо, — каже вона, — Юрія Клена і Мосендза. Хай їм царство небесне буде! — І перехристилася.

І всі кажуть, кажуть і не бояться, не оглядаються, не трясуться.

Йому, Корнійчукові, ще більші крила доросли. В грудях вільно. В думках світло. В душі жодного постраху. Він зібрав всю силу і перекричав всіх.

— Друзі, передаю керівництво правдивим українським з'їздом людині, яка недавно повернулася з Сибіру. **Передаю Єфремову.**

І... прокинувся Корнійчук. На чоло виступив холодний піт. Зазирнув у люстро. Лице було скривлене жахом. Поглянув, чи нікого нема в кімнаті. Одні стіни. А вони, як відомо, не вміють розгадувати снів.

Він з радості тріпонував головою.

1952 рік

“МЕХАНІЗАЦІЯ” І КОРОМИСЛО

Переглядаючи советську пресу, рідко коли натрапиш на якусь правдиву новинку. Недаремно про урядові московські газети — “Правду” та “Ізвестія” на Україні склали приповідку: “В „Правді” немає „і́звестій,” а в „Ізвестіях” — „правди”.” Такої ж самої оцінки в українського читача удостоїлися і київські газети “Радянська Україна” та “Правда України.” Всі перелічені та неперелічені газети та журнали однаково нудні, однаково, за загальним рецептом, фальшують повідомлення і друкують довжелезні, безконкурентні по своїй неправді, статті про щасливе життя та про любов до народу, до партії і навпаки.

Січневі числа советських газет рясніють статтями і гаслами про те, як надзвичайно змеханізовано сільське господарство в Советському Союзу, а особливо на Україні та Кубані. Кожного дня газети приносять вісті про нові машини, які можна бачити на полях республіки, та як вони, ті машини, облегшують колгоспникам працю.

Серед цієї зливи хвалебних статей інколи пробиваються й більш-менш цікаві, які нидають правдиве світло на советську механізацію сільського господарства.

З газети “Правда” за 12 січня цього року довідуємось, що бригадир Левченко з колгоспу імені Леніна Кримського району Краснодарського краю почав садити помідори новою сіянкою СШ-6. Ця

сіялка, обладана врегульованою натяжною дротиною, висіває зернята помідорів по квадратах.

Отже, чорним по білому надруковано, що Левченко садив новим винаходом, сіялкою з натяжною дротиною, помідори. Та ще й сіяв по квадратах. Так принаймі оповідається в “Правді.”

Але кінець всієї цієї історії плачливий. Інший кореспондент лаконічно повідомляє, що Левченко з колгоспу ім. Леніна не міг ще сіяти сіялкою з чудодійною натяжною дротиною з тієї причини, що такої сіялки ще взагалі невироблено.

Виходить, в Краснодарському краї сіялки з дротиною, СШ-6, ще не бачили, її по-стахановському збудували пером советські кореспонденти, збудували для підбадьорювання колгоспників, які знесилюються на тяжких польових працях республіки.

В газеті “Радянська Україна” за 28 грудня минулого року розповідається про великі досягнення в ділянці механізації колгоспних господарств в Україні, особливо тваринницьких ферм. Як вірити запевненням газети, то в Україні всі коров'ячі ферми устатковані за останнім словом техніки. Там не треба ні доїти корів, ні годувати їх, ні поїти, — а лише натискувати гудзик — і справа поладжена. Жінкам-дояркам, виходить, на таких фермах нема чого й робити. Хіба тільки ходити біля електричних гудзиків та читати “Історію партії.” Не праця, а чарівна пісня.

Аж ось до рук потрапляє журнал “Крокодил” №27 за 1953 рік. І ми читаємо допис якогось Лобанова про коров'ячу ферму в Ільїнецькому районі Вінницької області. Там працює доярка Мотря Якимівна Плохотник. Ось що розповідає Мотря Якимівна про механізацію цієї ферми:

“Коровник стоїть на крутій горі, а ставок — внизу, на кілометровій віддалі від нього. Кожного дня Мотря Якимівна мусить доставити сорок відер води зі ставка до коровника. Як же вона ту воду доставляє? Бере коромисло і двоє відер і прямує до ставка. Набирає води — і, синіючи від натуги, піднімає двоє здоровених відер на плечі. І несе жінка, п’ятдесяти років, два пуди ваги на кіломерову відстань. Та ще й під гору. І так вона, Мотря Якимівна, повторяє двадцять разів, поки всі сорок відер не винесе до коровника.” Напевно ні одна рабиня в стародавньому Єгипті чи Римі не переносила на своїх плечах за один день стільки тягару, як це носить Марія Якимівна Плохотник в “радісній та щасливій” советській Україні. Воїстину — жінка в советській Україні стала рівноправною. Її прирівняли не тільки до мужчини-вантажника, а навіть до вола. Бо працю з коромислом, яку виконує Мотря Якимівна, під силу лише круторогому. І не лише одна доярка Плохотник приречена на такі муки... Стаття Лобанова кінчається сумними словами. Він дослівно пише: “Як не дивно, але механізації тваринницьких ферм у Вінницькій області майже непомітно. Це підтверджується коромислом, яким орудує Мотря Якимівна і БАГАТО, БАГАТО ІНШИХ ЖІНОК.”

Отже, Лобанов відверто признається, що каторжна праця судилася не тільки Мотрі Якимівній. Вона припала багатьом іншим жінкам, отим мільйонам дружин, матерів та сестер щасливої на папері советської України. Вони, замість описаних в газетах машин, підставляють свої натруджені руки, плечі та спину. Підставляють до очищення снігу, до копки буряків та картоплі. Ті мозолисті руки, замість машин, риють силосні ями, колгоспні рибні водоймища та будують грейдерові міжрайонні дороги.

Величезними темпами росте механізація і добробут колгоспів... на папері. Справжній стан інакший.

Якщо ж такими паперовими темпами буде виконуватись і новий економічний курс советського уряду, то ще довго, довго колгоспи будуть озброєні коромислом, лопатою та безпросвітніми злиднями.

ІСТОРІЯ ОДНІЄЇ “ПЯТИСОТЕННИЦІ”

В газеті “Правда” за 20 листопада минулого року я звернув увагу на велику фотографію на першій сторінці. Жінка з вимученим обличчям, з зморщинами на чолі і під очима, дивиться на світ похмуро-невесело. Зав’язана в блаженку хустину, одягнена в якийсь напіввійськовий піджак, вона виглядає більше на тількищо виписану пацієнтку з лікарні, ніж на стахановку.

Підпис пояснює: “Стахановка Марта Худолій, колгоспниця колгоспу ім. Першого травня, Радомишського району, Житомирської області, що зібрала 850 центнерів картоплі з гектара.”

Ще раз глянувши на фотографію до безміри втомленої жінки, я згадав стахановську історію в моєму рідному селі. В Кіровоградській області, недалеко від станції Шістанівна, в долині міститься районний центр Велика Виска. Я там ходив до школи-десятирічки. Мати і батько працювали в колгоспі. Ходили на працю в такому одязі, що не визнаєш, якого воно кольору та якого фасону. А я до школи мандрував в таких латках, які не тільки муляли — але різали тіло. Щоб якось собі заробити на трохи ліпше вбрання, я після школи почав працювати в сільраді переписувачем. Одного листопадового дня в сільраді зчинився гамір. Прийшло з Кіровограду повідомлення, вірніше наказ, щоб наша Великовиськівська сільрада знайшла поміж своїми колгоспниками стахановку, яка зібрала з гектара 500 центнерів цукрового буряка. Голова сільради за голову

взявся, прочитавши таку вимогу вищої влади. Ні в селі Велика Виска, ані в цілому районі, не було жодної жінки, що хоч половину запланованої області норми виконала, не то що цілу. Але наказ, наказом. Хоч-не-хоч, треба робити стахановку з 500 центнерами буряка... Голова сільради в пам'яті перебрив всіх жінок, які б згодилися, щоб з них зробити стахановку. Вибір припав на Марію Мащенко. На думку голови, вона з усіх жінок найбільше підходила до цього важкого, але бойового завдання. І, що саме основне, вмів язик за зубами тримати.

Через декілька днів голова і секретар сільради, голова колгоспу, бригадир і я, як допоміжна сила, поїхали на плянтації приймати буряки від копальниць.

Міряли кучугури буряків і обраховували на центнери. Пересічно кожна жінка накопала з своєї гектарної ділянки 160-180 центнерів буряків. Мащенко ж лише 140. Голова колгоспу записав під графіку майбутньої стахановки Мащенко її буряки і її сусідки — і вийшло всього-на-всього заледве 350 центнерів. Прийшлося ще й буряки другої сусідки дописувати Марії, щоб зробити п'ятсот. Нарешті цифра 525 центнерів красувалася перед прізвиськом Марії Мащенко. Шлях до стахановської нар'ери був промощений.

Наступного дня Марія одержала від голови сільради за стахановську роботу турецьку нову хустку, перед вечером її з буряком в руках фотографували, а на ранок в газеті "Кіровоградська Правда" було поміщено її фотографію з товстим підписом: "Стахановка Марія Мащенко зібрала з гектара 525 центнерів цукрового буряка." Після повідомлення і фотографії в газеті наша Марія перестала в своєму колгоспі працювати. Її возили по колгоспах

району, де вона виступала з промовами та агітувала жінок, щоб вони з неї брали приклад, ліпше удобрювали і доглядали прикріплені до них плянтації та добивалися, як вона, п'ятсот центерів буряка. Наш, Великовисківський голова сільради від радості не знав, де подітися. Марія Мащенко грала ролю стахановки чудово... Але так за два дні прийшло хвилююче повідомлення: Марія в одному колгоспі, коли люди, глузуючи, її щось запитали, сказала "відчепіться" і зійшла з трибуни, в іншому так рознервувалась, що взагалі не захотіла говорити.

Якраз на четвертий день її стахановської кар'єри, її призначили виступити в своєму колгоспі, у Великій Висці. Я теж був присутній на тих зборах. Людей зібралося, мов до цирку. Всі тільки й говорили про те, як вона буде дивитися людям у вічі, говорячи неправду.

Вийшли на трибуну голова райвиконкому, голова сільради, голова колгоспу, де Марія працювала, і вона. Видно було, що вона нервується, бо мне хустинку в руках і уста прикушує. Сперш говорив про славних людей, про Марію і 500 центнерів голова райвиконкому. Далі голова сільради. Нарешті, сама Марія Мащенко. Товпа колгоспників завмерла. Марія розкриває уста, але на слово не може здобутися. Її штовхає голова сільради. Чую чітко слова: "Сміливіше, Маня, люди чекають." Вона посміхнулася, але так болісно, що мені стало її жалко.

"Товариші, — сказала вона, — ви знаєте, що, дякуючи партії й урядові, я добилася з своєї плянтації 500 центнерів буряка."

На трибуні партійці зааплодували. Але колгоспники мовчали, лише пильно дивилися на Марію. Марія ж на трибуні декілька разів кусає уста — і враз зриває з себе турецьку хустку, кидає голові

сільради в обличчя і крізь сльози звертається до людей.

— Не дивіться на мене такими очима! Хіба я хотіла бути стахановкою? Я не хочу брехати!

Вона в сльозах збігає з трибуни і біжить до хати...

За якихось 10 днів все начальство сільради і райвиконкому було звільнено з праці. І зникло, мов крізь землю провалилось. А Марія Машенко незабаром добровільно-примусово поїхала на Далекий схід будувати якесь місто серед непрохідної тундри.

Такі нерадісні думки виринули в мене, дивлячись на фотографію стахановки Марти Худолій, що, як каже "Правда," накопала в минулому році 850 центнерів картоплі з гектара. Марта Худолій на фотографії, як колись і моя землячка Машенко, замість усмішки, болісно скривилася. Я знаю чому. Нею, Мартою, як колись і Марією, уряд підганяє, підба-тожує колгоспниць до ще гіршої рабської праці.

НЕХАЙ СКАРАЄ...

Признаємось щиро, що ми в душі частенько тужимо за домом, день-денно у вільні хвилини мандруємо думками до того гнізда, де народилися, але й натерпілися, насміялися, але й рясно наплакалися. Звідки нас вигнано, вирвано і розвіяно по широких світах-мандрах.

Багатьом уже хутко десятий рочок промайне, як рідних спрацьованих облич не бачено, милих голосів не слухано і дорогих, до болю жаданих листів не читано.

Тому не дивно, що ми кожду вістку з тамтої сторони хапаємо, бо хочемо довідатись, догадатись, що нового скоїлось під нашою рідною стріхою.

“Чи живі ще, чи здорові всі родичі гарбузові?” — питаюся і я частенько цією фразою з казки, яку мені мати навіть десятирічному пробувала часом переназувати.

Чи терпінню вашому, родині моя, прийшов кінець? Чи спинились гіркі сльози на ваших обличчях? Так? Чи, може, й досі в засмальцьованих куртках-тілогрійках “радісно” толочите колгоспну ріллю? А може, страждальники, надхненно чистите непрохідну тундру на півночі? Чи з лопатою пішли добровільно-примусово копати канали на славу мачухи-країни, на радість “геніяльного” і “любимого” вельможі? На горе собі, на погибель-муку. Нелегко довідатись про вас. Нас розділяють широчезні води, височезні гори та тирана мого і вашого залізні кордони. Тяжко вісточі пробитися.

Хоч оце нарешті пробилася... І я дізнався про вас, про всіх вас... Та не зрадив я, а занурився, засмутився без міри.

**
*

До Америки примандрував советський фільм "Донецькі шахтарі." Він прикував мою увагу, бо, як голосить рекляма, в ньому оспівано землю мою українську після недавнього, другого світового спустошення.

Пішов подивитися на людей наших, на їхнє життя-буття, хотілося почути бодай кілька щирих слів від них, побачити на їхніх устах хоч відблиск непідробленої людської усмішки.

Я не чекав багато від фільму такої "демократичної" марки. А все ж я збирався побачити на екрані хоч натяк на людей, з якими я жив, страждав, боровся...

І лицедійство починається...

Звуки гучного маршу відкривають панораму Донбасу. Димлять страшенно заводи, поблискує на передньому пляні шахта. Усміхнені робітники збираються спускатися під землю. А на землі такий концерт така симфонія, що просто любо слухати і дивитися: сонце заливається сміхом, соняшник біля купи вугілля аж танцює від розкоші, горобці і все інше співооче птаство соцзмагаються між собою і душаться від мелодій. А дим з димарів культурно, за пляном, йде все вгору і вгору, зовсім не чіпає ні соняшника, ні пташенят. Незабутня картина. Коли б ще режисер додумався між димарями заводу повішати гамани-сітки для відпочинку, була б ілюзія абсолютного курорту.

Отож шахтарі покидають цей рай і лізуть під землю. Всі радіють, всі сміються. Одні сховано, ли-

ше кутинами уст, інші завзятіше, просто сяють щастям. А дехто сміється на всі тридцять два зуби. Тут я довідався про причину їхньої безугавної радості. Поталанило їм. Вони сьогодні під землею передчасно закінчують п'ятилітній плян добування вугілля. А завтра, о сили небесні, завтра вони зможуть сповістити "любимого", "мудрого" (не пригадую всіх епітетів, які актори, притамовуючи подих, виговорювали) про свою перемогу.

Ось бригада вже в шахті. В захваті підскачили хто до лопат, хто до машин і з піснею:

*Розпрягайте хлопці коні,
Та лягайте спозивать!*

кинулись до бою. Лише торкнулись до вугілля, а воно сиплеться, сиплеться, та все такі великі шматки, що аж дух захоплює від ентузіазму. Шахтар — зирк на паливо — засміється. Дивіться, мовляв, не праця, а забавка в легку атлетику. Пливе вугілля — чорне-пречорне, а личка в усіх шахтарів, немов у любистку купані, біленькі такі, лише для фантазії біля брів трішки порошу приліплено.

Нарешті скінчилася праця і, напоєні духом виконання "п'ятилітки за чотири роки," вони вилазять на поверхню землі. А на землі — гульк! — площа. А на площі портрет можновладця. А біля нього навіть трава, цей, так би мовити, несвідомий елемент, пищить від захоплення. А про людей нема чого і напати.

Вітають героїв дівчата, жінки, діти. У всіх, без винятку, усміх на сто відсотків, а в очах максимум задоволення. Тут композитор фільму включає до своєї музики велику дозу маршового репертуару, і радість людей виходить безконечна. Для більшого ефекту щастя режисер під розпал патріотичної забави примусив бабусю плакати. Її негайно запитують

ють щасливі мешканці країни пролетаріату, що значить цей дисонанс? Що за сльози? Виявляється бабуся ридала, бо у неї молоді сили забрали поміщани і капіталісти, тож нічого не лишилося для будови безкласового суспільства. Все чоло бабусі немов шахматна дошка, покраяна зморшками і зуби попсуті. На неї з співчуттям дивляться люди, що виростили під сонцем сталінської конституції. Вони всі повненькі, як свіжі огірочки, жадних зморщок і зуби мов виточені на ювелірній фабриці...

Ріже гармошка, палає патріотизм... Свіжі огірочки танцюють... Пернаті щебечуть, соняшник моргає.. На портреті вождь під вус посміхається... Донбас веселиться... Україна співає.

Другого дня делегація передової шахти залишає свої дома, родину і їде... Куди? — питаєте. Ясно, куди... На понлін до найріднішого, найлюбимішого батька і мами, до життєдайного сонця, що опромінює серце і печінку кожної людини, до інженера люських душ, що сидить у Кремлі — до товариша Сталіна.

В делегації обличчя урочисто суворі. При кожній згадці про вождя у всіх одуховлюються обличчя і очі стають якісь блаженно-непорушні, погляд скеровується кудись в далечінь, маю вражіння, що в стратосферу.

Ось вже добрались до столиці. Тут в палацах працює вождь зі своєю свитою. Довгенький кадр фортеці комунізму — Кремля з пташиного лету. Пролітає голуб — символ миру. Невинним птахом режисер влучно підкреслює мирні заміри кремлівської чесної еліти.

Треба додати, що кадри фортеці комунізму супроводжуються братерською музикою, яна змістом

своїм пригадує відому советську мелодію до миролюбивих слів: "Ми всіх панів зітрем на порошок"...

Отже:

Делегацію приймають в палаці. На екрані сливки комуністичної партії, чесна еліта всесильного політбюро: мудрий Йосип Вісаріонович, вірний Молотов, покірний Маленков, лагідний Берія і ще кілька з нижчої драбини. Мудрий ходить по кімнаті і ні на кого не дивиться. Інші сидять за столом і одним оком зорять за вождем, другим оглядають делегацію.

Товариш Сталін у військовому вбранні. Обличчя сіре, звичайне і, якщо не рахувати носа, нічого геніяльного в обличчі не помічається. Тримається твердо, як і личить вельмоні. Ближчі нахлібники почувують себе ніяково, хоч інколи пробують і посміхнутися. Один Берія має янгольсько-спокійний вигляд. Через пенсне очі проливають повинь миролюбства, добродійства і покірности. Дивлячись на нього, просто не віриться, що цей агнец без акафисту і панахиди спровадив на той світ мільйони людей.

Делегація їсть очима начальство, вливається ласкою, насичується творчим духом генія... І з цього моменту у фільмі починається торжественна партійна літургія. **Вождь говорить**, музика мирносно виводить якісь надземні, міжпланетні акорди. Делегація п'є звуки рідного, оксамитного голосу, нижча і вища драбина партії карбує в серці слова прозорливого керманіча — і у всіх такий дивний вираз облич, що для цього тяжко віднайти влучне окреслення. Простий люд цей стан називає обаранінням.

Вождь запитує делегата, як живеться в Донбасі. Той спочатку отетерів, потім розповідає, що у них дома не життя, а суцільна пісня. Співають на землі і під землею, а дехто не втрачає розуму, пробує

щось патріотичне проспівати навіть на смертному ложі. Признаю рацію делегату — в Донбасі пісні не виводяться. Співочий народ. В піснях оспівується і партію, що за них дбає, і мудрого, що їх голубить-милує. Всіх пригадують, нікого не забувають. Зберігся в пам'яті уривок з кантати про Радянську Україну.

*Україно моя — всім багата,
А «жизнь» моя розпроклята.
Україно моя, хліборобна,
Чортам хліб віддає — сама голодна.*

Про “мудрого” пісні складаються ліричніші, в них більше проблискує ніжності і невичерпної ласки. Зацитую уривок з серенади про товариша Сталіна, яку молодь співає, здебільшого наодинці.

*Нехай могила тебе скарає
За те, що ти так любиш нас.
Чому ти, «мудрий» не вмер ще змалку,
Не покидаюги Кавказ.*

Отож вітаю делегата, котрий запевнив вождя, що Україна про нього співає. Лише шкода, що він не підсилив запевнення вищенаведеними прикладами...

Тут ми вже підходимо до кінця фільму. Сяючи від світлого образу “батенька,” делегація повертається на Україну, в Донбас, до своєї шахти і закликає людей вдвічі-втричі більше довбати вугілля на славу “родіни,” на втіху властителя. Люди щасливі. Всі втричі більше зобов'язуються працювати.

І вірю, що без жадного зобов'язання в стократ сильніше співатимуть кантати про свою зубожену Україну і серенади про її опікуна.

**
*

Як бачимо, зміст фільму для нас жадних змін не відкриває. Ще десять років тому (як ми були вдома і користувалися “ласками” “мудрого” і “дорогого” — гей-гей, рочки!) від перегляду подібних фільмів наша долоня ледве-ледве могла прикрити уста.

Хоч несправедливо буде твердити, що нічого особливого ми в фільмі не помітили. Дві деталі полонили нас своєю геніяльною розв’язкою. Кажу, деталі — помилка. Дві проблеми, які споконвіку, у всіх віках, всім народам не дають спокою. Які хвилюють, шматують, мучать їх. Це проблема любови-сухотки і горя-печалі.

Гнилий напiталiстичний захiд втратив голову вiд цiєї злодiйки. Вона, як iржа залiзо, проїдає всi фiльми. Вона палає без увагу i її тяжко спинити. За неї йдуть на смерть на муки. Її бояться лiкарi. Вiд неї втiкає юстицiя... Любов...

Лише в радянській країні найшли спосiб приборкати цю красуню. Керують нею як ровером. В цьому ми переконалися, уважно переглянувши любовну сцену в фiльмі “Донецькi шахтарi.” Сцена починається, зрозумiло, увечорi. Донька шахтаря виходить у садок. По обличчю нетяжко догадатись, що хробак буржуазного пережитку точить їй серце.

Непомiтно до неї пiдходить парубок, якого вона вже двiчi принагiдно бачила i особливих симпатiй не виявляла.

Мiсяць навіває романтику... Парубок зiтхає... Дiвчина — нi. Тобто, не солiдаризується з ним. Коротко — в їхнiх почуваннях жадної симетрiї.

Нарештi вiн її питає:

— Любиш мене? — в її очах з'явилися мiнорнi вогники.

— Нi!

Бачите! Примхлива любов починає свої наверзи. Отут її тяжко приборкати. Не любить і хоч кричи "калавур." Ні валеріянки, ні пеніцилінні компреси тут не зарадять. Ні! — і хоч сядь та плач.

Але парубок з Донбасу не розгубився. Недарма він вивчив історію ВКП(б). Він сказав їй:

— Слухай, я ще ліпше в шахті працюватиму. Побачиш, в п'ять разів більше добуватиму вугілля... Обличчя дівчини проясніло. Ключ до серця віднайдено. Вона зарум'янилась і сказала парубкові:

— Люблю!

Чуєте, гнилий заходе! Непокірна любов скорилася. Її поставили на світлі рейки соціалістичного реалізму. Ось вам формула, яка в країні рад загоїть серцеві рани, яка знищить серцеву недугу: коли тебе дівчина не любить — не сумуй, не страждай, не муч себе, а втрое, в п'ятикрат підвищ норму виробки, — і дівчина напевно загориться полум'ям кохання. Тепер в Донбасі шахтарі вже не будуть співати дрібнобуржуазних пісень на зразок "Ох, любов, яка ти зла."

Це вже сторінка минулого. Любов прямо пропорційна нормі видобутку вугілля. Більше рубаєш під землею — найдеш дівчину, яка тебе покохає. Слабенько виконуєш завдання п'ятилітки — любови не чекай, умреш самотній і поховають без червоного прапору...

Як і в кожному фільмі, в "Донецьких шахтарях" ми спітналися з драматичною сценою, де герой страждає, на лобі у нього з'являється денілька крапель поту, очі часто кліпають, щоб видушити сльозу, а музика пиляє щось на зразок реквієм. Тут теж зустрічаємо "советське" новаторство. В буржуазному заході драма вибухає завжди тому, що там є злі і добрі люди, там є ті, що думають так, і ті, що

думають інакше. Вони між собою гризуться, б'ються, ріжуться. Виходить, буржуазія породжує, сама того не хотючи, людську драму.

В щасливій радянській країні нема злих людей, як нема і тих, що думають інакше, тобто вони були і вони є, але добре НКВД не дає їм опіритися. Воно їх з корінням вириває і мільйонами пересаджує або в глуху болотяну тундру, або відпроваджує в безповітряний простір-космос. Лишаються з правом жити лише віддані партії люди. Тож тут ніякої боротьби не передбачається. І в радянських фільмах виникає новий зразок драми, її можна назвати — драмою вищого порядку.

Візьмемо соковиті приклади.

В фільмі "Свинарка і пастух." Драма сталася тому, що колгоспна свиня привела на світ радянських поросят натрое більше, як вона могла породити. Ці троє, не дістаючи поживи, хворіють. Ось вам. Троє провірених поросяток захворіли. І тут починається драма, яка по силі своїй може дорівнятися до найсильніших сцен з "Америнанської трагедії" Теодора Драйзера. Дівчина-доглядачка забирає трьох поросяток до хати. Вони сердешні — голодненькі, кувіають. Музика грає жалібний марш. Дівчина в розпачі: в очах сльозинки, в голові пробігають невеселі думки, мовляв, навіщо жити, коли біля тебе поросятка гинуть, а ти безпомічна дати їм медичну обслугу. А вони лежать на перині і ще жалібніше — куві-куві. Тут дівча не витримало. Воно вирішило годувати поросяток штучним способом, з пляшки — аж доти, доки вони не зможуть приймати їжу з коритця. Сказано — зроблено. Задум дівчини перемагає. Нерви глядачів, перше розпалені до білого психічною драмою, остигають.

В “Донецьких шахтарях” наші нерви бреніли від напруження в такому ультра-драматичному моменті. Шаhtar Недоля після праці повертається до хати. Повільно сідає за стіл, до їжі. Але апетиту кат-ма. Ложка випадає з рук. Личко сумне-сумне. А в грудях таке вогнище горя, що годі знайти дебудь термометра, щоб його зрахувати. Жінка б’є на сполох. Що трапилось? В Недолі зарошується чоло, руна тремтить. Зараз він снаже щось жахливе, що блискавкою трісне глядача. Що таке? — думаємо й ми. Може, кого прибило на шахті? Може, син потрапив під машину і вмирає в лінарні? Може, почалася війна.

Ні — справа куди глибша і трагічніша. Сьогодні попсувалась машина і шахта може не виконати добування вугілля. Розумієте?! Від цих слів дружина майже мліє. Чоловік заспокоює її, хоч в самого серце наскрізь прогризено гадюкою-журбою.

Продукційна драма прибирає найвищу форму. Глядачі підносять до обличчя хустинки... Надвечір машину ремонтують і горе зникає. Ми, що вже ладні були хлипати, відпружуємось.

“Добре, — думаємо, — що машину до вечора привели до порядку, а то, коли б, не приведи Боже, два дні стояла без праці, режисер зарядив би таку душевну катастрофу героїв, що ми від наснаги луснули б.”

Перед закінченням аналізу фільму про Донбас треба згадати ще про одну новинку, яку ми не в силі обійти мовчанкою.

Актор Геловані грає ролю мудрого вождя. Ми його в цій ролі бачили декілька разів ще дома і, позіхаючи, плескали в долоні. І цього разу вождь виведений чепурно і солодко, мов цунерна з малясу.

Але дослухаємось... Чи це нам вчулось... Ні, ні, справді вождь гаркавить... Акцентує... І досить чітко. Отже, в цьому фільмі **вперше** дозволено акторові копіювати мову "батька народів." Ми аж здригнулись від такої сміливости. Раніше — десять, п'ятнадцять років тому, всім, хто пробував імітувати мову Вісаріоновича, хірург Берія робив негайно операцію знешкодження язика.

**
*

На всьому фільмі лежить лапа можновладців з Кремля. Вони гарцюють партійними чобітьми по найінтимніших закутках людської душі. Жаліємо акторів, що мусіли грати в цій партійній директиві.

Співчуваємо землі нашій українській, з якої так жорстоко наспіхається ворог. Гірко нам дивитися на твій глум, земле-мати. Тобі ж подвійно гірко, бо ти його відчуваєш, і мусиш мовчати...

Продивився фільм...

Не знаю, чи жива ще моя родина люба. Янщо мертва — сумую, коли ж жива — не менша журба огортає мене.

Журюся за вас живих, бо не висушилися сльози на лицах ваших, вашим стражданням не прийшов край. Де б ви не були, чи на колгоспній ріллі, чи в шахті Донбасу, чи в полярній тундрі, чи при будові каналу — ви невільники. Ви не можете про себе нічого сказати. За вас каже можновладець — тиран.

Ви голодні, — він каже, ви ситі.

Ви вкрай зажурені, — він каже, ви веселі, щасливі.

Ви заковані, — він каже, ви вільні.

Впродовж цілого фільму тиран розповідає про ваше щастя. І крізь його чужий брутальний хрип я

відчув брязкіт тяжких найданів і ваш рідний розпачливий голос.

**
*

Пройдуть роки — справедливість Божа переможе.

Пройдуть віки і сиві старці на рідній нашій землі переказуватимуть онукам легенду про те, як Всевишній за велику “любов” до України в середині двадцятого століття покарав червоного тирана-дрона.

З таким же піетизмом, як ми тепер співаємо “Зозулю,” “Байду,” і “Морозенка,” тоді будуть співати пісню донецьких шахтарів про Йосипа 1-го, яка починається народнім українським заклинанням:

*Нехай могила тебе скарає
За те, що ти так любиш нас.*

СКАНДАЛ В БЛАГОРОДНІМ СІМЕЙСТВІ (Враження з відвідин Об'єднаних Націй)

Не завжди цікаво сидіти на засіданнях в Об'єднаних Націях. Буває, прийдеш, а там розкриє свій товстелезний зошит советський чи якийсь інший сателітно-народно-демократичний делегат і читає такі нісенітниці, що хоч-не-хоч втікаєш.

Отож і в п'ятницю, 20 листопада, я без великої охоти підійшов до інформації у вестибюлі Об'єднаних Націй і запитав:

— Скажіть відтверто, що гарного можна почути сьогодні в Об'єднаних Націях?

Інфоматорка глянула на мене, побачила, мабуть, що обличчя типово східньо-європейське, і трохи захвилювалася.

— Я, — каже, — не інформую, що гарне, а що погане. Відповідаю лише на конкретні запитання..

— Добре, — майже голубиною мовою відказую їй. — Тоді скажіть, що буде в політичному комітеті?

— Зараз починається промова советського делегата Зарубіна. Хочете почути?

— Спаси мене, Боже! Три години нудитися в кріслі. Я хотів би потрапити туди, де більше делегатів говорить. Хочу побачити і почути світ.

— Пробуйте дістатися до юридичного комітету. Те засідання напевно вас зацікавить.

**
*

Засідання юридичного комітету було в розпалі. Я сів аж на крісло в першому ряді, щоб ліпше розглядіти обличчя делегатів і написи біля них: кого

вони, власне, репрезентують. Зараз же перед моїми очима сидів турецький делегат, а біля турка примостились делегації, на яких я буквально втопив свій погляд. Перше крісло належало Советській Україні, а друге — Советському Союзові. Оглядаю крісло України. Сидить Барановський... Рухливий чолов'яга. В кріслі спокійно не може всидіти. Все рухається... Завжди повертається в сторону советського делегата Маліка, до турка звернені лише спина і невелика, в центрі голови, лисина. Малік владно розкинувся в кріслі, за ним два його дорадники. Бачу, з своїми дорадниками він не радиться, вони йому служать для зв'язку, щось на зразок телефону. То одного, то іншого Малік відсилає до делегації Польщі, Чехо-Словаччини, Білоруси для ідейного інструктажу.

Посланці Маліка — вишколені фахівці; йдуть тихенько через залу засідань, підсідають на заднє крісло інструктованого делегата і шепчуть йому накази старшого і грізного брата.

Під час інструктажу трапився комічний інцидент.

Посланець Маліка направився до Чехо-Словаччини. Головний чеський делегат щось писав. Його дорадник за спиною жінка, мабуть, задрімала, бо не реагувала на те, що біля неї стоїть "живий телефон" Маліка. А "телефонові" конче потрібно було те крісло для передачі депеші.

Бачу, "телефон" злегка штовхає делегатку-дорадницю, та, мов ошпарена, зіскакує зі свого крісла, звільняє місце, й інструктаж головного празького делегата проходить нормально.

Не встиг я добре оглянутись, як почалось головування... За що голосували — не міг ще розібрати. Зрозумів лише, що за якимсь індійське внесення. Бачу, за те внесення Малік перший підняв руку.

Підняв її недбало, як і личить вельможі. За ним підніс Барановський. Той викинув всю руку вгору, ще й пальці енергійно випростав. Чехо-Словакчина і Польща теж виструнчили руки. Одній Білорусі неприємно припадає. Делегат білоруський сидить збону і йому погано видно, чи советський делегат підняв руку, чи стримався. Білорус перехиляється через стіл і вдивляється — і нарешті, побачивши руку свого володаря піднесену, спішить і собі голосувати. Заля вибухла сміхом. Біля мене сидять два негри і перекидаються словами:

— Той советський делегат, — каже один, — недобрий хлоп. Підносить так низенько руки.

— Хай підносить, як хоче. Яке тобі до нього діло?

— Як яке? Бачиш, Білорусь не може без нього голосувати.

— Ну, то хай голосує, як сама хоче.

Такі аргументи розсердили першого.

— Що ти, Бил, кажеш?! Та як Білорусь не проголосує разом з советським делегатом, то з неї зроблять посічену салатку.

— Хто зробить?

— Червоні.

— Ти певний?

— “Шур.”

Починаю розуміти, над чим дискутують у юридичному комітеті. Трапився, виявляється, прикрий випадок. Або культурно кажучи, вийшов скандал у благороднім сімействі. Вчинив його польський делегат Кац-Сухий.

До нього, Кац-Сухого, як до предсідника комітету, звернувся китайський делегат донтор Шу з проханням дати йому слово. Кац-Сухий, зігнувши

елементарні засади чемности передсідника, об'явив засіданню, що слово має тільки доктор Шу, не назвавши його при цьому делегатом Китаю.

Ця непристойність червоного поляка обурила більшість делегатів та викликала спонтанну реакцію.

Делегат Ель-Сальвадору подає негайно внесення осудити неетичний вчинок Кац-Сухого і на майбутнє зобов'язати всіх передсідників називати представників не по прізвищу, а як делегатів репрезентованих держав.

Внесення Ель-Сальвадору гаряче підтримали країни обох Америк, Південної та Північної, Англія, Франція і майже всі західньо-європейські країни. Всі вони у виступах — одні гостріше, інші чемніше — осуджували грубий вибрик Кац-Сухого.

Малік — проти Ель-Сальвадору. За ним, мов папуги, продеклямували те саме Чехія, Польща та Білорусь. Український делегат навіть не говорив, він лише піднімав руки разом з Маліком. Індія розіграла з себе даму приемну у всіх відношеннях. Вона прихильно висловлювалася про внесення Ель-Сальвадору, а голосувала завжди з червоною гвардією.

Отже, в такій ситуації ясно окреслились два табори: західній — демократичний, і східній — комуністичний.

Захід засуджує хамство. Схід пишається ним, як тільки може — гордиться.

Промови Заходу — витримані, спокійні; червоного Сходу — лайливі, погрозливі, бундючні. Я дивився на те засідання, як на якусь спортивну гру. Найбільше воно скидалося на футбольний матч. Зустрілися дві команди: одна совісна, вихована; інша безтактовна, груба, яка б'є противника ногами у живіт, у спину — і її ніхто не вигонить з поля.

Я почав “боліти” за східню команду. Я нервувався... Невже вони не бачать, що їхній червоний партнер — шахрай, грубіян?.. Невже вони не чують, що советський делегат називає їх брехунами, обдурювачами, засліпленими істотами?..

Напевне не чують. Бо після того як Малін назве їх брехунами, вони до нього звертаються словами:

“Високошановний, високодостойний советський делегат!”

А грецький представник побив всі рекорди чемности. Тоді, як Малін вилляв на цього ціле відро болота, грек звертається до нього:

“Дорогий колего! Делегате Советського Союзу!”

Коли я почув слова грека, я задеревів. Ото, думаю, верх чемности. Плює тобі у очі, а ти назустріч — дощ іде.

Мої роздуми перервала ще одна промова Маліна. Це було взірцеве словоблуддя одеського вуркагана. Він нахабно почав кпити з ель-сальвадорського делегата. Мовляв, той делегат вніс внесення про засуд вчинку Нац-Сухого лише для того, щоб зробити ренляму своїй делегації і своїй “великій державі”. Малін навмисне підкреслив і зіронізував вираз “велика держава,” щоб тим самим покпити з невеличкої території Ель-Сальвадору та її малого населення...

Нарешті лявіна лайки закінчилася. З відповіддю Малінові поспішив якийсь делегат з країн Латинської Америки. Він вже не вжив до Маліна виразу: “Високоповажний делегат.” Він сказав просто:

— Тількищо делегат країни, яка скрізь і всюди проповідує рівність та братерство народів, глузував на міжнародній арені з малої, південно-американської, суверенної держави.

— Я хотів би, — підкреслив південно-американець далі, — звернути комітетові увагу, що для советського делегата ніякі засоби не є компрометуючі і ніякі вислови не є загострі.

О, думаю, вже чути тверезі голоси. Кпини Маліка протверезили багатьох делегатів. Навіть найввічливіший англійський делегат, що, на нещастя, сидить із Маліком поруч, повернувся до нього боком. А це вже багато що означає. Англієць, кажуть, в Об'єднаних Націях найтерпеливіший — і то терпець урвався.

Після невдалих кпин з Ель-Сальвадору, советські шанси на перемогу цілковито зникли. Навіть Індія після того раз зрадила Советам і не проголосувала з ними.

По всьому було видно, що вчинок Кац-Сухого все таки осудять. З осудом Кац-Сухого престиж польської делегації падає. Та не тільки польської, а всієї червоної гвардії в Об'єднаних Націях.

Внесення Ель-Сальвадору ставлять на голосування. Хамство Маліка в його останній промові об'єднує некомуністичних делегатів. Вони всі голосують за внесення Ель-Сальвадору.

Кац-Сухий оскандалений. Оскандалився і Малік разом з своїми папугами.

Кац-Сухий неfortunно покидає залю засідань. За ним біжить чех. За чехом український делегат Барановський.

Я зриваюся з крісла, біжу в коридор, щоб поговорити з Барановським, тобто сказати йому пару теплих слів.

В коридорі мене затримує таємний агент поліції Об'єднаних Націй.

— Куди ви, пане, біжите?

— До Барановського.

— Нащо він вам?

— Хочу сказати "Галло"!

— А куланів не будете вживати?

— Ні, — кажу.

Агент обшукав мене.

— Не бійтесь, — кажу, — у мене бомби нема. Я не вмію вбивати людей. За своє життя миші не убив, не то людини.

Він на мене пильно подивився і певно переконався, що на атентатника я таки не схожий.

— Іди, — каже, — чоловіче, додому. З Барановським не можна говорити.

— Добре!

Йду до виходу. Напівдорозі знову зупиняє той самий агент.

— Ти, чоловіче, із скитальців?

— Так.

— Я так і знав. Ці скитальці роблять стільки неприємностей советським делегатам.

— Не журіться, — кажу агентові, — вони нам більше наробили.

І вийшов. Настрій був піднесений.

Сьогодні я був свідком скандалу у благороднім сімействі. Хоч грубіянів не вигнали з благородної родини, зате всі показали пальцями, що вони тани грубіяни.

А це вже великий поступ.

Може, прийде час і з Об'єднаних Націй виженуть.

Поченаємо. Наберемося терпеливості в англійського делегата.

“ПРО БАТЬКА МУДРОГО, ПРО СТАЛІНА РІДНОГО”

Як тільки радіо принесло вістку, що товариш Сталін відійшов у те царство, де хвостаті мешканці смолу в казанах розтоплюють — я зрадів.

А самі знаєте, як радість загніздиться всередині — треба її обов'язково розділити з кимсь іншим. Стою в крамниці і очікую першого-ліпшого відвідувача, щоб вкупі поговорити і скласти відповідний, веселий некролог.

Входить знайомий професор, старенький такий, з нерозлучною палицею.

Глянув на нього — що за диво! — не всміхнеться. Може, думаю, не знає, що мудрий вождь дуба дав.

— Професоре, — кажу, — чи чули, що відсьогодні ми посиротіли? Рідний батько в Кремлі гігнув. Вже, мабуть, чорти забрали до пекла і роблять йому дезинфекцію.

— Знаю, — каже, — знаю. Але чому ви радієте? Навпаки треба сумувати. Я як почув, що він заkostenів, то від злоти ледь пальці собі не повідгризав.

Я стояв ні в сих, ні в тих. Думаю, яка це муха вкусила професора, що він почав вождя кремлівського шанувати.

— То виходить, — кажу йому, — ви ходите в жалобі. Так?

— Так, синку! Та ти ж лише подумай, — за три дні він ноги відкинув.

Я почав розуміти його горе.

— Справді заскоро, — згоджуюсь я. — Смерть по-стахановському працювала. Відібрала руку, відокремилася нога, вдарила в голову — і генія, як корова язиком злизала — не стало.

Професор стукнув палицею по підлозі. Видно нервувався.

— Отож, як бачите! Треба ж було такому антиголотові по-стахановському сконати! Хоч би з піврону помучився. Хоч би за свої прокляті заслуги дракон багатоголовий рака дістав. Щоб той його на патичок обгриз.

— Правда ваша, — кажу, правда. Легка смерть настигла товариша Сталіна. А чи ви примітили, професоре, що більшість прогресивних вождів настигає прогресивний параліч. Товариш Ленін спрогресував, Сталін щось на зразок того — ще чого доброго, вся кремлівська верхівка від цієї аристократичної пошести згине.

— Ой, не говори так, чоловіче добрий, — застогнав професор, — не криши мого серця. Того й сумую, що вони всі спрогресуються.

— Так, буцімто, ви не хочете їхньої кончини.

— Хочу, але ненормальної. Ліпше б їх побачити на вірвовці. Після суду Божого і людського.

— Безумовно, — нажу я, — то ефектовніша смерть.

— Без жадного порівняння. Уяви, хлопче, товариш Сталін гойдається на дров'яці. В якомусь приміщенні. Ну, наприклад, в цирку. З усіх кінців світу йдуть до нас люди, купують квитки, щоб побачити повішеного.

Мільйони людей продефілювало б біля шибениці. І який би то бізнес був. Розумієш?! А виручені гроші з такої події — на фонд жертвам комунізму.

— Направду добра ідея. Шкода, що його параліч задушив.

А може, бізнес зробимо на Хрущові??

— Дай Боже. Але на нього небагато людей прийде дивитися. Вже некультурна його голова. Велика, мов казан. Про таку голову в старому краю кажуть: “Широка, хоч пацюків об неї бий.”

— А в нас на Полтавщині трохи інакше кажуть: “Морда просить доброї цеглини.”

Професор засміявся.

— Непогані приповідки. До побачення, хлопче!

— Бувайте здорові, професоре!

Я лишився один. Подумав — і заграв на патефоні веселий гопак, щоб гідно вшанувати “батька мудрого, Сталіна рідного,” — так мусіли колись по всіх школах советських співати дитячі хорики.

Пишу “колись”... Бо зараз треба прославляти “нового генія.”

Старого чорти схопили.

Царство йому пекельнеє, вічні муки його душеньці!

ГОЛІВУД СЕРЕД УКРАЇНЦІВ (Іван Годяк і Енн Банкстер в Нью-Йорку)

Суботами так надокучають ці телефони. Страх як! Багато не працюють, — а руху треба і тому за всякою дрібницею — до телефону. Відповідаєш коротко і майже автоматично.

Так і о четвертій годині. — Задзвонив.

Я взяв трубку і коротко:

— Чи Українська книгарня, чи господар дома? — доноситься міцний чоловічий голос.

— Нема, — кажу. — Будьте так ласкаві і задзвоніть пізніше.

— На жаль, не можу, — відповідає голос. “Свій брат, скиталець, — подумав я, — бо мову має добірно.”

— Тоді, — кажу, зачекайте, я візьму олівець і запишу ваш номер. — Похапцем взяв олівець і приготувався.

— Будьте ласкаві, — кажу, — снажіть чітко своє прізвище.

І міцний голос досить чітко відповів:

— Іван Годяк.

Зрозуміло, що після цього мені олівець був непотрібний.

Я йому схвильовано відповів, що господар книгарні не тільки задзвонить йому, а навіть відвідає і особисто дізнається про його бажання.

І тут один з фільмових королів Голівуду — поперше, а наш брат по крові — по друге, заперечив мені:

— Ні, — відповідає, — Я вас відвідаю. — Хочу купити для себе і для батьків гарних українських "рекордів."

— Приїжджайте, будь ласка! — кажу.

І чомусь аж двічі сказав: — "Дякую."

Відходжу від телефону.

Годяк, — подумав я. Один з визначних фільмових акторів Америки; а як чудово розмовляє по-українськи. Ніби не з Голівуду, а Полтави чи Львова..."

Через півгодини статечний молодий чоловік відчиняє двері і пропускає до книгарні елегантну паню.

Отже дорогий гість прийшов з дружиною, фільмовою зіркою Енн Бакстер.

Чую два відвідувачі між собою переглянулись.

— Знаєш, — каже один, — я ніби цього пана бачив у фільмі "Пані без паспорту."

— Присяй-бі, — каже інший, — я цією панєю був зачарований у фільмі "Все про Єву."

Вся і всіх увага снерована на них. Не диво! Обличчя знані з екрану майже по всьому світі.

Годяк привітався по-козацькому, твердо:

— Добридень! — А потім до властителя книгарні:

— Знайомтесь, це моя дружина Гануся. (Тоб-то Енн Бакстер!)

Ми були премило заскочені і до глибини душі вражені.

Як приємно було чути з уст славного американця таке сердечне, таке ніжне і таке українське слово: "Гануся." Відразу Гануся почала розглядати писанки.

— Яка чудова робота! — сказала вона по-англійськи.

В мене якраз оце зараз була нагода з нею поговорити. Але я знаю кепсько англійську мову. Тому лише запитав її ламано по-англійськи:

— Вам подобаються українські писанки?

Яке ж було моє здивування коли на своє ламане англійське питання я дістав чисту українську відповідь:

— О, дуже люблю!

Я почервонів, Енн Бакстер засміялася і глянула в бік чоловіка. Він теж посміхнувся.

Я зрозумів його посмішку. Іван свою дружину непогано познайомив з українською мовою.

Далі увагу шановних гостей звернула лялька в українському одязі. Вони її розглядали з таким захватом, що здавалось — вона їм пригадала щось минуле, приємно минуле і до болю рідне... рідне. Пані Бакстер не приховує свого захоплення.

— Гарний одяг. Так оце так вдягаються на Україні?

Я поправив її:

— Ні кажу, — колись вдягалися. Тоді, коли на Україні було добре. Енн ніяково зашарілася. Ми відчули, що вона вірно зрозуміла виправлення.

— Візьмемо ляльку до хати, — каже Енн до чоловіка по-англійськи.

— Добре! — А потім до нас:

— Я вже давно ношуся з думною купити Ганусі український одяг.

Знайомимо їх з нашою піснею. Вони слухають уважно бандуристів.

— Величний хор! — зауважує Енн.

Змінюємо пластинку. Веселий темп гуцулки і коломийки виводить Ганусю з рівноваги. Вона підспівує і легенько пританцьовує.

До книгарні заходить наш визначний поет Євген Маланюк.

Через хвилю господар знайомить славного поета з неменш славними акторами.

Ще мить і зав'язується щира, дружня бесіда. Пан Євген розповідає американським акторам про багатющі скарби української драматичної літератури, про Миколу Куліша, про його "Патетичну сонату," "Народного Малахія" і "Мину Мазайла."

— Шкода, що я до цього часу не знайомий з цими творами, — зауважує Годяк.

— Основне, що ви цікавитесь ними. Ми вас познайомимо! — впевнено говорить Маланюк.

Вони вже розлучуються друзями і міцно тиснуть один-одному руки.

Подружжя дуже цікавиться графіною. Господар дістає графіку Нарбута і показує їм.

— Джан, — каже Енн до чоловіка, — та ця ж графіка може бути прикрасою не лише для українців.

**

Перед від'їздом панство Годян-Бакстер купують чудовий образ Пречистої з Сином роботи Ярослави Сурмач. Я не втримав цікавості і запитав:

— Певно подарунок для батьків готуєте?

— Так, — відповідає вона. — Скільки я образів бачила, а такого смутку в очах Пречистої ще не зустрічала.

О, коли б я знав добре англійську мову. Я б без надуми сказав:

— Правда ваша, правда! — Ніхто більшого смутку не відтворить, як українець, бо він багато страждав.

Але, думаючи так, лише зідхнув.

І вже тоді, коли Іван Годяк був біля самого порога, я підійшов до нього і запитав:

— Пробачте, коли ваша ласка, дайте мені відповідь на декілька запитань.

— Прошу, — сказав він, посміхаючись.

— Чи ваші батьки українці?

— О, певно, — відповів Годяк.

— Чи знаєте, що симпатію українців ви здобули собі фільмом “Недільний гість.”

— Знаю це з листів. Цей фільм мені взагалі дуже пам’ятний, бо, власне, в ньому я вперш познайомився з Ганусею. Чи так? — звернувся він до дручини.

— Правда, — сказала, червоніючи, Ен Бакстер.

Я продовжував.

— Чи тяжкий шлях стелився вам до вашої фільмової кар’єри?

— Не легкий, хлопче, — була відповідь. — Нічого легкого не дається. Треба було великої праці і великих старань. Хоч тут мені була велика поміч від батьна. Він теж актор.

— Чи крім вас є ще українці в Голівуді?

Годяк щиро розсміявся:

— Безперечно є.

— Можете подати їх прізвища?

— Це зайве, — була відповідь. — Хто почувася себе українцем, той цього не скриває.

— В яких фільмах в найближчому часі ви з дружиною будете грати?

— Бачу по вас, що ви цікавитесь фільмом, — отже, якщо фільм появиться з нашою участю, ви його перший побачите. Основне — не в якому фільмі грати, а як грати. А останнє можна рішення при перегляді.

Я сердечно дякую обом голівудцям.

Годяк у відповідь приязно киває головою, а Енн Бакстер просто по-українському відказує:

— Прошу дуже.

**
*

Відходили вони, як старі знайомі. Всіх поздоровляли і бажали всього доброго. Вже за порогом я запитав Годяка:

— Чи можу я вам вислати "Патетичну сонату"?

— Буду вам дуже вдячний!

— А як вам, власне, писати листа, — не вгадав я, — чи...

— Можете по-українському.

Вже на вулиці Енн Бакстер і Івана Годяка настигає фотограф і робить з них знімку біля їхнього улюбленого образу Пречистої зі Сином.

Два актори, знані і люблені всією Америкою, сідають в авто і від'їжджають, залишивши по собі враження простих, благородних людей.

ДЕНЬ ВІКОПАМ'ЯТНИЙ

О, незабутній день! Спостерігати, як стотисячна хвиля до болю рідних людей брала в обидві жмені свої серця і в невисказаній любові клала їх до підніжжя найбільше любленого і від кости-крови найріднішого — таке спостерігати без роси в очах ніяк не можна!

І тому стоїш серед людського різноkvіття-коловороту хмільний-хмільний від щастя...

**
*

Ось дід-гуцул. Його стружене й перерешетене зморшками лице рясно закропилось потом. А сонце як найнялось — немилосердно пражить, і він вже не може втиратися, бо його хустинка мокра до більшого нікуди, а його киптар від спеки аж пащить-лиснє.

— Дяденьку, — нажу йому, — і ви тут?

— А чому ж мені, сину, тут не бути?! Він же, — і вказує на Тарасів пам'ятник, — він же з моїх земель. Я з Жиб'я, а він сусід мій. Кажуть, що він змалку теж любив бриндзю попоїсти.

— А вас, — веду я розмову далі, вас добре сонце смажить. З вас піт аж хлющить. От ви вже на сонці мучитесь.

— Пусте. Яка там мука, падоньку! Он він за нас мучився, здумаєш — серце холоне.

І дід відійшов і став у гурті, з якого видно напис — "Каліфорнія."

"От гуцул, — думаю собі, — от дорога людина, він аж з-під протилежного нінця Америки добирався

сюди, щоб тут, у Вашингтоні, своєму сусідові з-під Жаб'я у рясному поті чола доземно поклонитися.

**
*

Середніх років жінка стоїть на милицях. Її очі і вся її постать звернені на пам'ятник, з якого ось-ось спаде полотно-запона.

— Пані, — виросла нізвідкіля перед нею пла-стунна, тримаючи в руках не то стілець, не то тапчан маленький, — сядьте, будь ваша ласка! Вам же тяжко!

— Дитинно, — і жінка, видно, розчулилася і в її очах заблестіли сріблясті намистини, — дякую. От яка ж ти догадлива. Розумниця моя! Зараз мені стілець такий потрібний.

І жінка, на здивування дорослим, середнім і просто ще жовтодзюбим пластунам, відставивши милиці, не сіла, а на тапчан-стілець коліньми припала...

**
*

Біля кранта з'юрмилася молодь. Одні інших жартома підштовхують, щоб поспішали пити. А якийсь хлопчина, років десь з п'ятнадцять, доступився і силкується бідана в плящину з малесенькою шийною води набрати. Тут як зчинилася гамірня і буча.

— Диви, пан який великий! З пляшечки йому, бач, закортіло пити. Звідки він такий розумний взявся?!

— Я з Австралії, — відказав, червоніючи, хлопчина.

— Як з Австралії, то нахилийся й пий, а не в пляшечку збирай!

— А я не хочу пити. Мені мати наказала у пляшечку взяти. Ми будемо у хаті воду з-під пам'ятника зберігати.

Треба було бачити, як молодь, як на команду, стишилася і від хлопчини, в пошані, даючи йому дорогу, розступилася.

**
*

Муринська оркестра, відігравши хорошого гучного марша, перепочивала. До однієї дівчини-муринки підступає один наш дядько.

— Гарно ви граєте, чую, — каже він. — Бачте, ми, українці вас замовили, щоб ви на честь Шевченка нам пограли. Певно, ви добре заробите. Добре вам, мабуть, заплатять.

— Нас ніхто не замовляв, — із серцем відказала дівчина. — І ніхто не буде платити.

— Як так??

— А так! Ваш Шевченко дружив з нашим актором Олдріджем. Вам не завадило б це знати. І на пошану тієї дружби наша оркестра добровільно зголосилася на цьому святі грати.

Як добре, що дядько наш аж двічі вибачився, а потім, елегантно човгнувши закаблуками, муринці руку поцілував. Свою провину цим самим частинно згладив.

**
*

Американку еспанського роду обступили з усіх бонів. І є цьому причина. Вона вчилася два роки в московському університеті — отож по-українському дещо, з горем пополам, таки шурупає.

— Хороший ви збудували пам'ятник Шевченкові.

— Бо й Шевченко наш хороший! — хором вигукує їй наша молодь.

— А я знаю "Катерину" Шевченка:

Кохайтеся, чорнобриві,
Та не з москалями,
Бо москалі — чужі люди,
Роблять лихо з вами.

Вона з трудом виговорювала деякі слова, і наша молодь напевно дійшла до висновку, що вона всього змісту як слід не розуміла.

— Браво! — апльодували їй. — А знаєте, що таке москалі?

— Знаю. Коза Ностра,* — без надуми дала вона свою характеристину.

— А хто така Катерина?

— О, Катерина, — і американка почала навколо шарити очима, — Катерина, он та дівчина! — і показала на гарну панну в чудовому полтавському вбранні.

Видно було, що мосновський університет навчив її багато що правдиво розуміти.

**
*

Чоловік підтримує з вигляду не дуже здорову жінку. Чутно, що він, підтримуючи, їй докоряє.

— Просив же тебе, Дарно, на відкриття не йти. Тут же хмара люду. А ти ж із серцем хворим носишся. Вчора до готелю і лінаря кликали. Іди краще й спочивай в кімнаті.

— Не піду. Як судилося вмирати, то ліпше тут, аніж в готелі.

Чоловік більше не вмовляв її покидати площу. А вона, як снам'яніла, у несусвітню жару з хворим серцем перед пам'ятником непорушно все вистоювала.

**
*

* Найгрізніший бандитський синдикат в Америці.

Сто тисяч голосів співає “Як умру, то поховайте...” Біля мене дід хреститься, а таке мале гарбузеня, мабуть, дідове внуча, похапцем роздуло порохняву із трави — і бух! — влякнуло відразу на колінця. І вже, задерши вгору, до баби словом лащиться:

— Бабцю, ви вже тличі падали, то цей лаз ви стійте, а я за вас впаду.

І як гарбузеня гірко помилилося. В його малечих очах просвічує подив і незрозуміння. Чому бабця не послухалася, чому вона також на коліна опустилася?!

**

Чоловік протискується через натовп. Він на всі бони вибачливо всміхається — і його лагідний усміх недвозначно каже: “Даруйте! Пропустіть, люди добрі, бо мені конче пройти треба.”

Люди з тяжким зусиллям розступаються. А де-не-де хто й ремствує.

— Пане, — уїдливо хтось зауважує, — нуди ви, на милість Божу, поспішаєте?! Чи не бачите, що вся площа захрясла людом? Ви ще від тиску сплющитесь.

— Нехай і сплющуся. Але мені до пам’ятника треба щонайближче.

— Чого ж вам треба туди ближче? Що ви — відкриваєте, можливо, пам’ятник?

— О, ні, не відкриваю, — чоловіка знов усмішка розпромінює. — Ні!

— То чого ж тоді? Чи, може, ви, — не вгаває той хтось із натовпу, — може, ви з митрополитами на трибуні сидите?

— Ні.

— То вам, пане, нема чого гарячкувати і спішити?

— Ой, сину, є чого спішити. Мене через мікрофон вже двічі до пам'ятника кличуть. Я, повір, хлопча, родився в Кирилівці.

— У Кирилівці?? — прорвалося у багатьох з грудей. — Там, де й Шевченко жив?

— Е-е, не там самісінько, — став виправдовуватись чоловік, — Я аж на цілих три вулиці від його хати далше на світ Божий появився.

І вмить ока натовп колихнувся — і через людської маси стиск стежечка аж до пам'ятника гадючкою завилася.

Коли до чоловіка проривається одумівка в уніформі та з олівцем й папером в дрижачих руках.

— Ви з Кирилівки?

— Із неї самої.

— Дайте мені автограф.

— Зжалься, дівча миле! У нього, — і кивнув головою на пам'ятник, — проси автограф, у нього, а не у мене. Я простий смертний, він он вічний.

— Дядьку, то дозвольте мені до вас бодай же доторкнутися.

Чоловік, видимо, і спантеличений і до глибини зворушений такою просьбою. Йому ніяково. Він мнється в нерішучості і не знає, що відповідати. Аж врешті він мову скеровує на жарти — хоч видно, що в нього в очах крізьніють сльози.

— Дівча добре, та приторкнуйся — приголублюйся до мене, коли тобі охота. Але яка тобі з цього польза? Ти приторкнуйся до молодшого, а мені ж шістдесят чотири роки.

І він поцілував дівчину в чоло — і зник у натовпі...

**
*

З вулиці без кінця прибувають люди. Багато хто дивується й розпитує: “Кому поставлено?”, “Хто він?”, “Коли він жив і за що такої чести дочекався?”

Якийсь елегантно зодягнений пан з тростиною під освіжаючою тінню дерева голосно якійсь жінці розтлумачує:

— Шевченко? Скрізь у енциклопедіях він є. Такий колись був поет великий російський.

Боже! Сумівки, пластунки, одумівки, що стояли біля нього, від обурення гуртом як зацокоцуть — здавалося, що під дерево зненацька налетіла птахів зграя і від її цвірінькання листя аж тріпощеться.

— Ви нас ображаєте. Він українець!

— Авжеж, що українець! І ви, корінний американець, повинні б це добре пам'ятати...

— Я не американець, дітки. Я нещодавно приїхав із держави Ізраїль.

Наступила напружена мовчанка. І раптом одна кирпата й найхоробріша з дівчат йому:

— То наш Шевченко росіянин?

— Так я чув.

— А я чула, шановний пане, що ваш Шолом-Алейхем, якого твори я, до речі, дуже й дуже полюбила, — він, я чула — араб із Сирії чи Палестини.

Пана нашого наче якимсь невидимим струменем перешарпнуло. Він знітився. У нього на обличчі рожевінь побільшувалася і побільшувалася — і стала до кінчинів вух сягати.

Аж врешті він на всі зуби посміхнувся, подав кирпатій руку і сказав:

— Ви виграли. Давайте краще один одному не будемо до серця дозоляти.

І елегантний пан, відходячи, від дівчат цілу купу літератури про Шевченка для студій прихопив...

**

Вже урочистості кінчалися. Площа помалу-малу порожніла. Лише біля самого пам'ятника гуртувалася окремими острівцями молодь. То тут, то там, осліплюючим від сонця блиском грали в руках фотоапарати. І ось... Одні на приступках вмощуються-розсідаються, а інші біля мармуру у повний ріст вистручуються — і тільки й чути: “Увага!”, “Усміх!”, “Очі вбік і трохи вгору, якраз он на ту Тарасову долоню!” — і клац-клац! і молодий сміх аж бурхає і розлягається по площі.

Аж ось тут дивина! — до пам'ятника, молодь обминаючи, простує молодиця. А на ній вишивана блюза — краса! — аж очі чарами вбирає. І не менш привабливу хустку, у квітку й синю крапку, вона на голові має. Та все те блякне від її спідниці. Такою спідницею налюбуватися не можна. Дивишся й надивитися не годен.

— Пані, — підпарубчан зненацька до неї підступає, — дівчата соромляться вас спитати — отож, виштовхали мене вони на розвідку... Пані, де ви в Америці змогли тану спідницю роздобути?

— То, хлопче, добро моє ще з дому. З Черкащини. Я в цій спідниці цього року всього третій раз між люди й появляюся. Раз надягла її на Різдво, раз на Паску, а оце сьогодні на воздвиження у Вашингтоні нашого Тараса.

Вона зійшла східцями й приблизилася до пам'ятника. Хвилину-другу до нього приглядалася та роздивлялася, а тоді губами до мармуру й приклалася.

Й відходить...

А молоді навперейми — та до неї з моліннями та просьбами.

— Пані, тіточно, ану ще раз поцілуйте камінь, а ми тим часом вас сфотографуємо. Уволіть нашу волю!

Чоло у жінки нахмарилося, на ньому вирізьбилося декілька суворих складок.

— Поцілуйте, пані, а ми клацнемо.

— Не поцілую.

— Благаємо.

— Хоч благайте, хоч ридайте — нічого не пособить. Я не цілую всує. Я до того поцілунку готувалася два роки. Я для себе цілую, а не для театру-публіки. У мене в серці болить — от я з ним, із Тарасом нашим, губами й поздоровкалась. Я не цілую на замовлення. І не просить, і не говорять!

І з тим і відійшла здорова. Перекрокувала плещу й назад, до молоді з фотоапаратами, й не обернулася.

**
*

До пам'ятника дрібцює кущими кроками у розв'іті молодих років вагітна жінка. Їй, мови нема, тяжко йти, а тут ще й у її непомірно широчезний рукав блюзки вчепився на вигляд п'яти чи шостирічний карапуз, що всю дорогу вередує та пхитьнає.

А позаду муж чинно слідує. А в нього на руках опецькувате дівча дригає ногами і грається татовим спітнілим носом.

— То ти, Наталко, — кидає він жінці з карапузом, — йди й досхочу на пам'ятник надивляйся, а я тут побесідую.

Він навколо повів очима — і вже й натрапив на приятеля. І вже чую: "Здоровий був!", "Добрідень!", "Ченаєш надбавни у сімействі?", "Та як сам бачиш", "А лікар не казав — може, двійнята", "Та що ти! У мене четверо вже є, двійнят я покищо не потребую." А по привітах та розпитах, чую, муж нубо жалі викладати.

— Знаєш, приятелю, розохотився оце я з тобою говорити. Ти не гнівайся, що я тут теревеннями відводжу собі душу. Що? Ну то й добре, що мене ти розумієш. Як я живу? Любо, мирно, тихо. Хоч жіночна моя, дай їй Боже здоров'я, норовиста, з перцем. Інколи як затнеться — біда. Знаєш, хочу прибрати її до своїх рук, не можу, пручається. Як задумає щось — то як напосядеться! — то ти їй хоч кіл на голові теши — нічого не пособить, вона від свого не відступає. От і сьогодні. Закортіло їй сюди до пам'ятника приїхати — гвалт та й годі! їду! І кіньми її уже не спиниш. Я її вмовляю та ублажнюю, Наталочко, прошу, ти ж можеш на площі кожної хвилини ще розсипатися, дома сиди, я сам поїду — та де там! — набусурменилась і слухати мене не хоче. І бачиш, таки приїхала. І я оце тут стою і серцем млію, і потерпаю, щоб з нею хоч тут аварії не сталося, а вона спокійно-спокійнісінько, бач, як пава походжає. А я на сьогодні своє авто через неї в амбуляторію перетворив: всередину утиснув ліжко, набрав повно таблеток — і оце, як на голках, стою й чекаю, а їй до всього байдуже...

Він ще довше жалівся та бідкався, та вагітна жінка кивнула головою, покликала його до себе.

Він вибачився і, вкрай поденервований, стрімголов до неї кинувся.

— Що?

— Нічого. Будемо рушати!

— Та будемо. Щось довгенько ти на сонці тут стояла.

— Бо так треба. Баба Явдоха ще вчора мені казала: "Дочко, пам'ятай старий неписаний закон — як на гарне добре надивишся, гарне й вродиться." Ото я й надивлялась. Та що з тобою говорити. Хіба

ви, чоловіки, зугарні щось путньо зрозуміти? У вас для цього ум короткий. Не розумієш? Я так і знала. Нема в тебе небети бабині слова доладу схопити.

Пішли. І заховалися від спеки за деревами...

**
*

Вже до вечора хилилося, а молодь із площі — ані руш. Вже й насиділися, нажартувалися і один одного поперефотografували — і ще чогось їхня душа бажає.

І знайшли чого. Співів. Під деревами почали співати. А тут де не візьмись меткий молодець з бандурою. “Слава! — кричать йому, — слава!” — і він всаджується на пагорбну й без зайвих припрошувань береться товариство розважати.

— “Карі очі.”

— “Гопана!” — просять дівчата.

— Тільки без замовлень, — удавано суворим голосом попереджає бандуристий. — Платить і замовляйте. А на дурничку слухайте, що я вам буду грати.

Од села до села

Танці та музики:

Курку, яйця продала —

Маю черевики...

Від однієї пісні він пересканує на іншу, хтось вихопився з гурту і став у танці винаблучуватись як тільки його моги. А навколо плещуть в долоні і і сміються, і хихотять, і кихкають.

А зовсім недалеко баба зіперлася на стовбур берестка — і споглядає на все теє — і... Господи спаси й помилуй — і... хилитає головою в один і інший бік — і ревно отаними слізьми плаче.

Я не знаю, на що зважитися. Підходжу до неї. І як його заговорити, щоб її в горю розрадити і вті-

шити. Та ж вона за слізьми ані мене, ані, здається, цілого світу Божого не бачить.

— Бабо, пані... чи як там вас назвати... Пробачте. Щось з вами трапилося? Ви, може, захворіли?

— Ні!

— А що? Вас спіткнуло яке лихо?

— Відчепися, ні!

— А чого ж ви плачете-ридаєте?

— І-і, нещастя! — і кулаком очі витирає. — І чого ти сюди приплентався?! І нечистий же приніс тебе до мене. Ну й погибель! От напасти діждалася на рівній дорозі. Ніякого лиха, чуеш, у мене нема. Я дивлюся на їхні веселощі біля пам'ятника нашому Григоровичу — і на радощах плачу. Ой, Господи, які люди надокучливі, не дадуть і наплакатися вволю. Так смачно почалось плакаться — і на тобі — перебаранчають. Іди від моєї душі, бо ще тебе я ляяти готова! Іди!

Я ні в сих, ні в тих, безліч разів вклоняючись та вибачаючись, позаднував у гущину дерев.

**
*

Я вже від вражень був перевтомлений. Я їх з усіх-усюд хапав, сприймав, а їх що крок, то більше й більше. Де тільки зирну — натрапляю на подію.

Ні, піду із площі, бо від вражень я вже бадьоро не підспівую, в'яло лише мугичу. І вони, враження, вже не вміщаються в мені — і тому мені хочеться зараз отут на площі розкрити навстіж серце і крикнути: "Люди добрі, слухайте, я маю повно-повно хороших-прехороших вражень — дивіться, ось вони!" І з цими словами я випускаю їх усіх на вольну волю..

Я іду... О, чую:

— Тату!

— Цсс, сину!

І батько й син, як заворожені, припали поглядами до пам'ятника.

— Тату, ви казали...

— Що, дитино?

— Що йому сто п'ятдесят років.

— Так, сину.

— А він, дивіться, тату, ні трохи не постарів. Який він у сто п'ятдесят молодий і свіжий.

Батько лише від зворушення розкуйовдив хлопцеві чуба. А очі його наче казали дитині: "Мудрі слова зірвалися із твоїх уст, синку. Сто п'ятдесят пройшло — й віки йтимуть, визублюючи в небуття посивілі роки, а він, Шевченко, на радість нам, не постаріється."

**
*

О, вікопам'ятний день! Подібних двох днів у житті людини, далєбі, не буває.

Спасибі ж, що тут, в Америці, нам доля дарувала цей незабутній, великий, єдиний і один.

**
*

ЗУСТРІЧ З ШЕВЧЕНКОМ У ВІННІПЕГУ (Фейлетон)

Не дивуйтеся, чому я, як ступив на землю вінніпегську, став озиратися... Я чомусь був переконаний, що просто з аеродрому побачу площу, де на мармуровому підвищенні зібрано до купи наші серця, всі наші думки і нашу совість — і ввесь цей скарб переллято в бронзу й поставлено, як ясний знак на віки вічні.

Тому я озираюся... Де? Де ж те дороге усім нам місце, до якого хочеться тихенько підійти і, як билина жита, схилитися... й до каменя, що в землю вже вгрузає, устами притулитися.

Де воно?

Я біжу... Мені так легко бігти, мене неначе якась невидима велика сила несе до бажаної цілі...

Проминув дві вулиці... Ще одну і ще багато... А площі ще не видно... А тут же не терпиться.

Поспішаю так і розмірковую собі: “Як будуть на площі люди — то я, як личить статечній людині, лише в пошані легенько зігнуся... А як, дай Боже, нікого там не буде, думаю собі, кину всяку мужність аж під ноги — і розплачуся... І тоді не лише зігнуся, а й всім обличчям і долонями до нього доторкнуса!..

Отож пляную так собі... Коли... біля будинку, бачу, стоїть кременезний молодчина років так під двадцять. Чорнявий такий, брови темні, очі темні, а чуб мовби смолою перейнявся. Ну, чистий тобі неаполітанець. “Оце, — думаю, — і тут італійців Бог примостив.”

— “Соррі,” — нажу до нього, тобто зачіпаю його, щоб зав'язати з ним розмову.

А він на мене “кліп-кліп” і вдивляється у мене, мовби це не я, а якийсь страхіття чи дивовижа.

Я ні в сих, ні в тих — переступаю з ноги на ногу й не знаю, як із такого препоганого становища вирватись. “От влип, — лаю в думках себе. — Цей чорнявий, видно, моєї англійської мови не розуміє, а я по-італійському, окрім декількох слів із “Мадам Батерфлай,” анічогісінько не знаю, не второпаю.”

— Містер, — нажу, — італіяно? Віва Італія!

А він на мій такий патріотичний заклик як розрегочеться. Аж побілів, так нихнає та заливається. І я збираюсь вже п'ятами накивати, коли він рідною, чистою, українською мовою — “Куди тікаєте?” — подумайте, мене спиняє.

Чи це мені вчулося? О, сили небесні! О, рятуйте мою душу!

— Ви... — через силу вимовляю. — Ви...

— Я, — вже зовсім дружньо й лагідно всміхається чорнявий. — Я українець. А ви думали що? Але ж ви і кумедний! — і він бере мене за руку. — Смішний ви, “Соррі,” “віва Італія”... А як ви смішно виглядали, а очі як у вас тоді посоловіли! От кумедія!

— А як ви знали, що я українець?

— Як? А газету під рукою яку несете? Українську. “Новий Шлях.” Бачу наш іде і наше читає. А ви так чимчикуєте собі по вулиці... А як ви по-англійському смішно цвенькаєте. Тріснути від сміху можна.

Я вслухаюсь в його мову. Вона тана барвіста, м'ягенька, вільна — і вона в нього пливе з грудей так легко, грайливо, з таким полтавським степовим норінням. Не було сумніву — я зустрів земляна.

Подумайте! — гора з горою не сходиться, а галушник з галушником аж у Вінніпегу може на вулиці зустрітися.

А як ще я перед ним оскандалився! До нього по-італійському торохтів.

— От не ждав, не сподівався, — кажу. — Я спантеличився. Я капітулюю. Звідки ви родом?

— А вгадайте?

— З Полтави, — кажу.

— Ні.

— Із Сорочинець.

— І зовсім ні. Я родився в Едмонтоні.

— Матінко моя рідна! Сили небесні! — Я оторопів.

— О, — стараюсь собою оволодіти, — ви з того... як його... О, вибачте мені щось в горлі пересихає... Ви з Едмонтону... То, мабуть, ваші татусь-мамуся з Полтавщини? Яке це щастя!

— Ні, — спокійно заперечує, — мій тато родився в Монреалі, а мама звідси, з Вінніпегу.

Я не вірю своїм вухам. Як це може статися? Як він зумів оволодіти мовою, коли ні він, ні тато-мама не ходили нашими долинами і горами, не дихали нашими просторами.

— То ви, — кажу, — всі з королівської Канади. І в вас анікогісінько з України немає.

— Як, — скрикнув він, — як нема! Що ви нас ображаєте! А дідо наш то звідки?! Він з Волині.

Я дивлюся на нього і мені затуманюються сльозою очі. В мене в душі зараз зібралася і гордість, і пошана, і любов, і все хороше й дороге, якого не можна висловити словом — все з'єдналося в один клубок і підкотилося під горло...

Я не можу говорити...

— Де пам'ятник Шевченкові? — тільки й спитав його.

— Ідіть прямо! Три хвилини ходу. Як хочете, я вас проведу. Ви дуже чимсь схвильовані! У вас велике горе?

— Ні, кажу, — не горе, велика радість. І від радості схвильований.

— Жартуєте?

— Ні, — кажу, — без жартів. Схвильований без кінця і без міри.

— Е, не так! Я, мабуть, вас чимось образив. То простіть мені! Я, здається, не так, як треба висловився...

Ми обоє зближаємося до площі. Стоїмо перед пам'ятником... І я, як у похміллі, думаю: "О, коли б так скрізь висловлювалися! У Нью-Йорку, у Детройті, у Чікаго — і нехай так висловлюються люди навіки вічні в Києві"...

Дай, Боже!

РІЖОК КАМЕНЮ

Цей зворушливий випадок трапився якось у Вінніпеґу, якраз там, біля пам'ятника Шевченкові.

Гожий-прегожий народжувався ранок. О, такого ранку мені, далєбі, не припам'ятати. Біля дерев широкогалузих, що оточували зеленим живоплотом площу, птаство від всілякого вищебетування позахлюпуватись може. А з-за бугра сонце, що ось тількищо відірвалось від видокругу, розкидає по землі миготливе жевриво, що крізь листя міріардними срібниками поблискує — і те сонце розплюскується по всіх усюдах і зацілює проміннями і буйну зелень, і простору площу, і саму бронзову поставу, що від роси відсвічує блискітками.

Ми навмисне вибралися такими поранками — адже ж бо нам хотілося там біля пам'ятника насамоті побути. Але... коли ми наближалися до площі — як же ми зачудувалися безмірно! Там на площі стояла вже людина. Вона встигла навідатися від нас раніше. То була бабуся. Хира-похила і, здається, від літ та нелегкого життя така ж сіра і згорьована. Стояла згорблена — хоч очима звернена до бронзового Кобзаря — і щось про себе жебоніла. Сонце розпросторювало та розливало тепло повсюди, а вона стареньна обкуталася хусткою, що тільки одні очі на світ Божий визирали.

— Добрий ранок вам, бабуся!

— Доброго здоров'я, синну!

— Ви з Вінніпеґу?

— Ні! Я з тамтого села. Звідси добрих миль десять буде.

— Приїхали?

— Прийшла я сюди, синку. Коней від господарства відірвати годі. От я сюди й придрібцювала поволеньки.

— А ви...

— Синку, даруй мені! Але я, — і очима показала на пам'ятник, — я з ним говорю. Дай мені наговоритися уволю!

Я поруч неї став. І я, як і вона, очима вперед подався. Ще хвилину тому я був спокійний — і де ж зараз мій спокій розвіявся і загубився?! Чому по мені перекочуються й мене всього пронизують крапки-крижинки, а в очах моїх спалахують безліч скляних цяток — і від них пам'ятник в якійсь сизуватій коловоротній млі трішки розпливається й хитається.

— А я тебе, Тарасе, впізнала, — і бабуся до пам'ятника ще на крок зблизилася. — Аякже, відразу і впізнала. А я ж тебе ще від свого дитинства пригадую. А як я за тобою скучала. Страх як скучала. І все ти мені снишся — снишся і вдосталь наснитися не можеш. Часто бачу у сні хату, а від неї покручена стежина аж у поле. А в полі зверху небо, а внизу — пшениця й жито спіє... А я руки простираю, бо хочу до свого неба притулитися — і все не можу. Отак часами мені сниться. Люблю я свою хату. Шкода, що ти, Тарасе, високо. Коли б ти зійшов нижче, я до тебе, як до своєї хати, устами прихилилася б. Йй-Богу, кажу правду...

Вона ще говорила про своїх дітей і своїх внуків — і стала Тарасові всі їхні імена перечислювати — та так усіх із пам'яті й недочислила...

Аж ось висушила очі і підійшла впритул до каменя. На коліна опустилася і тільки рижок його поцілувала.

Й відходила...

— Бабусю, — я їй, — вибачте... А ви “Кобзаря,” мабуть, ще й досі читаєте.

— Не вмію я читати. Я, сину, “Кобзаря” співаю. Внук читає, а я співаю й плачу.

— Бабусю, — я завагався. — Не гнівайтесь!.. Але... чому ви не до середини, а саме до різьки мармурового устами доторкнулися? Чому?

— Синку, — вона мені, — бачиш же — там вище різька **руку він** тримає. А я завжди, відходячи, **батьна в руку цілувала...**

**

Цей випадок зринув тепер у пам'яті.

О, скільки нас тепер перебуватиме до Вінніпегу, щоб до різьки бронзи і каменю устами, думкою і серцем прихилитися і доторкнутися...

О, скільки приходитиме нас! Не перерахувати і не почислити...

ЗОЛОТА ПИСАНКА

У Нью-Йорку, під час Великодніх свят, площа між 34-ою вулицею і Бродвеєм являє собою правдиве людське муравлище... Тут розміщені крамниці-гіганти найбільшого міста світу, центральна підземна залізнична станція, сюди збігаються шляхи з Пенсильвенського двірця і адміністративного та фінансового “давнтавну” — з Сіті Голом і Вол-Стрітом включно. На цій площі тяжко протиснутися серед юрби, а якщо ви все ж таки промоцуете собі шлях, то чуєте постійні оклики вибачення, бо в юрбі кожний те і робить, що штовхає і одержує контрштовхана від сусідів.

Тут три вікна-вітрини однієї крамниці-гіганта Мейсі — удекоровані українськими писанками. Кожного дня крамницю відвідує біля 150 000 клієнтів — і велика частина з них має нагоду полюбуватися нашим народним мистецтвом. А я ж ще не рахую ті грубі тисячі, які не заходять до крамниці, бо не зацікавлені закупамми, а мають трохи скромніші цілі — у вільні години ходити по вулицях і роззиратися по боках.

Виходить, українські писанки на вірнах Мейсі оглядає досить тани солідна кількість людей.

Я вибрав день для оглядин писанок найменш популярний серед населення — вівторок. Кажуть, в той день господині не дуже охоче подорожують по крамницях, — в більшості сидять вдома і приводять до порядку хатне господарство. Пішов о 9-ій годині ранку. Муравлище, не зважаючи на вівторок

і ранкову годину, гуло і метушилося, здавалось мені, ще з більшим ентузіазмом.

Біля вікон з українськими писанками зібралося людей мов на мітинг. Загородили прямо хідник — а очі всіх, мов по команді, на вітрини втоплені... Перехожі, зацікавлені скупченням, перепитують одне одного.

— Чому це вони у вікно зазирають? — чую голос.

— Напевно “екседент,” а може, когось зарізали або злодія впіймали.

— А хіба у вікні може “екседент” бути? Там же “трафіку” немає.

— Та “трафіку” нема, а “екседент” може бути. Або злодій.

Перший голос знов скептично чи то питає, чи то сам з собою розмовляє:

— Та у вікні не може бути злодія.

— О, “Джізус,” не може. Он у моєї сусідки злодій заліз до “айсбакси” — і як вона вийшла з хати — пограбував її.

— Кого, “айсбаксу”?

— Та ні, сусідку...

Розглядаю пильніше людей. Та тут, біля вікон, зібрався цілий інтернаціонал. Тут і американці, і французи, і “єдинокровний старший брат,” і японці чи китайці. Стоять військові і цивільні, бачу всередині двох монашох і чоловіка в уніформі “Армії спасіння”...

На всіх трьох вікнах вставлено, мов шахова дошка, риштовання. В кожному квадратику, в маленькому гнізді, стоїть писанка... По сотці в кожному вікні. На чорному тлі вони яскраво відрізняються і своїми кольорами просто ваблять очі. Внизу табличка з поясненням, що це писанки з “старої” України

і що їх спеціально для вистави придбав Український Конгресовий Комітет Америки. Далі ще додано, що це — ручна робота на правдивому сирому яйці.

З усіх кінців чую захопленні вигуки: “Чудові, надзвичайні, гарні!..”

Недалеко від мене стоїть подружжя, яке вже напевно відсвяткувало брильянтове весілля.

— Я не вірю, — каже жінка, — щоб це руками робилося.

— А чим же ти думаєш? — буркнув муж.

— Переконана, що є така печатка з різними кольорами. І вони тією печаткою б'ють по яйці — і тобі писанка готова.

— Та як же вони будуть бити печаткою по яйці, коли воно сире? З нього ж яєшня вийде, а не писанка.

— А чому ти думаєш, що то куряче сире яйце? Може, то мрамур або просто камінь... Ти не знаєш, що таке реклама? !..

Два японці чи китайці знайшли іншу причину посваритися:

— Ти поглянь, які гарні писанки. Лише шкода, що на них не дракон, а хрест вималювано.

— Бо то ж християни — то й хрест...

— Які християни!? Та ж Україна десь там біля Єгипту. То мусульмани.

— Де біля Єгипту!? Біля німців! Де чардаш танцюють... В Угорщині...

Врешті сварна зайшла в сліпий кут — і один з них побіг до крамниці купити атлас світу, щоб врешті дискусії про Україну покласти кінець.

Найцікавішою, мені здалося, була закохана пара, яка, жуючи гуму, розглядала писанки. Він закинув їй праву руку за шию, а вона його цупно схопила під ребро... Обое в спортивних штанах, а вона має

зачіску а-ля італійський хлопчина. Вона, видно, на наших звичаях трохи розуміється, бо пояснює йому:

— Бил, знай, то українські писанки...

— “Єс.”

— Подобаються тобі?

— “Шур!”

— Ці писанки колись на Україні дівчата самі малювали і дарували своїм “бой-френдам.”

Після цих слів хлопець перестав жувати гуму.

— А чому, — спитав він, — ти цього звичаю не дотримуєшся? Я в тебе вже три роки “бой-френд,” а ти мені жадної писанки не подарувала.

Монашки багато не розмовляли — все стояли і час від часу скеровували увагу на якусь одну писанку і її детально вихваляли.

Аж нарешті одна сказала:

— Гарні... От українці! Вміють зустрічати Великдень. А жаль, що я ще не мала нагоди бачити тих українців... Напевно вони такі ж гарні, як і писанки.

Вчувши такі слова, аж підріс я від радості. І захотілося зразу крикнути: “Я — українець, дивіться!”

Але зразу ж передумав. Ще, думаю, чого доброго — поглянуть на мене і розчаруються. Хай ліпше потерплять і при нагоді побачать ліпший екземпляр нашого народу.

Вислухавши похвали, переплетені дискусіями і сварками, вирішив піти до крамниці і подякувати дівчині, яка працює тут і яка, власне, в співпраці з Конгресовим Комітетом, влаштувала виставку писанок на найрухливішій площі світу.

Підходжу до відділу жіночої косметики. Питаю:

— У вас у крамниці працює Ольга Дмитрів?

Здвигують плечима, дивляться на мене, мов я з Юпітера звалився.

— У Мейсі, — підсмішкувато каже одна, — працюють тисячі людей... Звідни нам знати?.. Ідїть до інформації!

— Та, кажу — це українка, та, що влаштувала виставку писанок у вашій крамниці.

Слова “українка” і “писанка” вмить перетворили її лице з суворого в ультрасяюче.

— О, українка! Третій поверх, прошу. Вона там працює, вірніше “босує.” Питайте “юкреїнієн Олга.” Всі знають.

Хочу додати, що “юкреїнієн Олга” належить до категорії тієї молоді, що народилася тут, у вільній Америці, а батьки якої будували церкви, народні доми, союзи і вчили дітей своїх любити землю дідів і прадідів. Тих українсько-американських дітей не перечислити. Це Оля Дмитрів, Слава Сурмач, Володимир Банад, Меланія Мілянович і багато-багато інших.

Ми, новоприбулі, хоч вже треба казати — середньопробулі, їм дивуємося і, будьмо щирі, в душі гордимось ними. Бо ми на Україні жили-виростали — і тому Україною дихаємо, а вони її ніколи не бачили, а люблять нарівні з нами.

Ця любов часто-густо проявляється стиха, скромно — без гучних гасел і закликів — і тому ми її часто не помічаємо.

Прикладів багато... Але досить ось цього одного: писанками в найбільшій крамниці світу українсько-американська дівчина сказала американцям про Україну більше, ніж десятки статей і дописів в грубих книгах і журналах.

Після цієї виставки напевно не один американець побіжить купувати атлас світу, щоб докладно дізнатися, де лежить Золота Писанка — Україна.

ВСЕ ДЛЯ ДУШІ І ТІЛА!

Нарешті автобус зупинився в Кергонксоні. Це маленьке містечко з залізничною станцією, баром і одним поліцаєм для регулювання транспорту. Вхід і вихід до станції заросли травою. На залізничних рейках стоять дитячі візочки і парнують авта. Дивлюсь на траву, на візочки і питаю в поліцаю:

— Коли останній раз потяг приходив до вашого містечка?

— Недавно, років п'ятнадцять.

— А ви не сумуєте за ним?

— Ані трохи. Це відпочинкова місцевість. Ми не потребуємо тут свисту та гуркотіння.

Розпитую далі охоронця порядку.

— А як далеко звідси до українського нурорту, до "Союзівки"?

— О, бой, — каже, недалеко. Два кроки.

— А як ясніше розуміти "два кроки"?

— Дві милі. Бери таксі; не встигнеш оглянутися, будеш у "Союзівці."

Взяв таксі. Правда, оглянутися встиг, але поговорити з шофером забракло часу. Лише рушило авто, шофера розібрала цікавість.

— Ти, "бой," звідки?

— З Нью-Йорку.

— Маєш, певно, власну фабрику? Повні кишені грошей?

Мені від таких слів ніяково стало.

— Звідки ви знаєте, — питаю, — що я маю власну фабрику?

— Звідки, — сміється, — а відгадай?
— Не вмію відгадувати.
— Адже ж їдеш до такого гарного курорту, до
“Союзівни”! А там самі мільйонери відпочивають.
Я хоч-не-хоч розсміявся. Шофер від мого сміху
споважнів.

— То ти не мільйонер?
— Ще ні, — кажу.
— І не маєш власної фабрики?
— Ні!
— А маєш хоч гроші за таксі заплатити?
— Певне, маю.

— Ну то слава Богові. І це мене задовольняє.
Авто стихило хід, стало.
— Злізай, друже, це вже і “Союзівна.” Не
встигли і поговорити. П'ятдесят центів плати!

Я порився у гаманці, назбирав відповідну суму,
дав і “дякую” сказав.

— “Окей”! — засалютував шофер. — Відпочи-
вай гаразд!

— Дякую. Ось вам ще п'ять центів на чай!
І визбирую п'ять центів по одному центику.
— Натє!

— Ні, дякую. Збережи їх собі. Тепер я справді
бачу, що ти не маєш власної фабрики.

І поїхав...

Так таксі довезло мене до “союзівської” землі.
Переді мною великий головний будинок, “гавптквар-
тира,” або, як дехто каже, “союзівський білий дім,”
обсаджений квітами. Трохи далі ще три будинки,
оточені деревами. Вікна й двері з білого дому роз-
чинені і звідти несеться:

Ти казала “прийди, прийди,”
Не казала куди, куди,
Ти мене підманула...

“Ого, — думаю, — як добре відпочивають, то і веселі пісні співають.”

А навкруги подвір'я, ліс — теж виспіває, тільки іншої, ш-ш-ш — а в лісі легендарний герой всіх українських поем, оповідань і романів — соловейко деклямує Олесевий віршинок:

Цілуй, цілуй, цілуй...

Ну, думаю, й нахабний ти, соловейку! Ще тільки ранок, а ти вже про вечір пригадуєш. Не ліпше до вечора почекати...

Посередині подвір'я дві щогли — на одній американський прапор, на іншій український. Глянув на свій рідний — і не міг розібрати, чи блакитне вгорі, а жовте внизу, чи навпаки. Вітер полоще прапор і мішає кольори. Мир буде, — думаю, — в Союзівці, бо навіть за прапор не можна буде посваритися — у височині не доглянеш, чи жовто-блакитний, чи, блакитно-жовтий. Втягаю для проби повні груди повітря. Контролюю, яке воно. Ого, не пахне бензиною і асфальтом, як у Нью-Йорку. П'янке, як каліфорнійське вино. Тільки вино трохи гріє, а союзівське повітря лоскоче.

Ще раз озираюся — клени, дуби, смерени, навалер соловейко, все таке, як на Київщині біля Чернаса у густому лісі... Коли розглядаю онолиці Союзівки — де там тобі Чернащина, це справдешня Гуцульщина у своїй оригінальній красі і пишності. Гори, зелені у підніжжю і імлісті, попелясті на верхах. І де вони кінчаються, не видно. Перші хребти гір — чіткі, другі — за легким димом, а далі вже потяглися не гори, а казкові замки, які зливаються з небом. Прямо до головного входу “білого дому.”

На порозі спить, розкинувши лапи, білий пес. Я зупинився. Відпочинковці підказують мені:

— Переступай пса, переступай, він однаково не встане.

Я поцікавився біографією тварини.

— А чий це, — кажу, — пес?

— Наш! Союзівський!

— А як звуть?

— Білий. А інші звуть безхребетний.

“Безхребетний, — задумався я. — Знайома назва. Ага! Це в Нью-Йорку звуть так званих українців, що раз бігають до росіян, раз до поляків, а потім знову вертаються до своєї громади.”

— А чому, — докопуюсь правди, — пса назвали “безхребетним”?

— Бо, — відповідають, — не має постійного господаря. Бігає за всіма і лащиться.

В головному будинку зчинився рух. Навпростець курортники бігли одягатися. Одягнені спішили наїдатися. Починався сніданок. Я несміло переступив поріг їдальні.

Світла простора зала. Вінна займають більше місця, як самі стіни. Чотири ряди столів покриті скатертинами. На кожному столі квіти різних кольорів, особливо кидаються у вічі червоні і білі. “Цікаво, чи квіти штучні, чи правдиві,” — промелькнуло в голові. Нахилився, понюхав — не пахнуть. Значить, правдиві квіти, бо штучні, паперові завжди обліті парфумою і їх на цілу кімнату страшенно чути.

Відпочинковці сидять за столом і нараз виконують декілька робіт: їдять, говорять, сміються і стріляють до сусідів очима. Не встиг я сісти, як прудка білява дівчина з уденорованими чорними очима і білим фартухом зазирала мені у вічі.

— Що для вас, шановний добродію? Маємо для подразнення апетиту оранжевий, грушновий, сливковий і помідоровий соки.

Я почав розмірковувати. Мені зовсім не треба було подразнювати мого апетиту. Він вже був подразнений подорожжю до найвищої міри.

— Дякую панночці, — кажу, — Але мого апетиту не треба вже більше дразнити, бо боюсь, що трісну від голоду. Всі згадані соки прошу подати після їжі, а зараз дайте будь-ласка щось не для подразнення апетиту, але для заспокоєння голоду.

— Маємо борщ полтавський і галицький, зупу яринову з м'ясом і картопляну.

— Досить, досить, — кажу. — Чи полтавський борщ з м'ясом?

— Ні, прошу пана. Без м'яса. Є яринова зупа з м'ясом.

— Добре! Тоді попрошу вийняти з яринової зупи м'ясо, вкинути в полтавський борщ і подати мені.

— Добре, пане! А що хочете далі з'їсти? Є вареники з м'ясом, капуста, сиром і печінкою. Є яйця смажені. Є голубці з гречаної каші і рижу. Є м'ясо волове, теляче, куряче, качаче, є баранина. Також маємо мозок.

— Чий мозок?

— Коров'ячий!

— Ні, — кажу. — якби був курячий мозок, може б і замовив, але коров'ячий!?

— Курячі маємо ноги. Смажені. Дуже смачні.

— Ну, то добре. Дайте, будь-ласка, одну ногу курячу, а одну качачу.

— Слухаю пана.

— Ще не все, панночко! До цього додайте один вареник з сиром, а два з печінкою. Півголубця з ри-

жом. Трохи покришіть волового м'яса і помішайте з телячим. І зробіть мені дві волово-телячі котлети.

— Слухаю.

— Хвильку, ще не все! Я хочу знати, яка на смак баранина в "Союзівці." Дайте мені для проби трохи баранини!

— Гаразд! А яку ярину дати до м'яса?

— Дайте пива!

— Пиво це не ярина, пане.

— Я знаю. Все таки дайте! А яку ярину маєте?

— Всіляку!

— Дайте мені всілякої потроху!

Панночка стурбовано зиркнула на мене.

— А чи це не забагато буде для вас, шановний пане?

— Не знаю. Наперед нічого не можу сказати. Опісля їжі, якщо бажання, запитаєте.

— Добре. Вибачайте за питання! На закінчення сніданку маємо каву, чай, молоко і "айскрім"— морозиво.

— Який "айскрім" маєте, панночко?

— Чоколяд, венела, банана.

— Попрошу наспід "чоколяд," зверну венелу, а по боках по порції банана. І аж тоді не забудьте апетитні соки подати.

— Всі соки принести, прошу пана?

— Та ні! Якийсь один сік можете не приносити. Пощо всі? Досить і трьох на закінчення.

Нарешті мій апетит був переможений. Я смачно поснідав. Виходячи, я перекинувся ще кількома словами з панночкою.

— Вибачайте, — кажу, — за вередування під час замовлення.

— О, ні! Ви ще не так вередували. От вчора один відпочинковець замовив у нас смажену канарейку.

— Невже? І ви йому засмажили канарейку?

— Та ні! Де ми йому візьмемо канарейку?

— Ну й що ж він, розсердився?

— Ні! Замовив замість канарейки півіндика і голуба.

Я дякую за їжу і йду до протилежного будинку, де мешнає мій приятель. У товариша на дверях напис: “Після їжі пішов прохолоджувати свій живіт до басейну. Всіх, хто хоче зо мною грати в карти, в футбол, в шахи або дряпатися по горах — зголошуватись до басейну! Знайти мене там дуже легко — маю червоні з білим горошком купальні штанці і плаваю на воді з гумовим бальйоном. Петро.”

Йду до басейну шукати “червоні з білим горошком штанці.” Підходжу, “штанці” лежать на гумовому бальйоні і п’ють кока-колу.

— О, Миколо, — кричать “штанці,” — роздягайся і стрибай до басейну! Вмієш стрибати?

— Вмію.

— А головою стрибаєш, колего?

— Ясно, що стрибаю. Коли вмію ногами стрибати, то головою тим більше.

Похвастався я і розізлився сам на себе... Здуру згодився головою стрибати... Ніколи ж не стрибав головою у воду. Але пообіцяв, дотримуй слова.

Роздягаюся. Стаю на край басейну. Набираю в повні легені повітря, — може, думаю, довго буду під водою, — здасться. Стрибаю. Нагло відчув під водою, буцімто мене по животі хтось трахнув залізною розпеченою сковородою. Скоріш, думаю, треба випливати з-під води і подивитися, чи не тріс

живіт на дві половини. Випливаю... Дивлюсь... Тріснути не тріс, але пурпурово-червоний зробився і бо-
лить до нестями.

Підбігає якийсь чолов'яга.

— Ви, друже, відважно животом стрибаєте. Не
болить у вас нічого?

— Ні, канжу, — так, ніби муха вкусила. Жадного
болю.

Чолов'яга оглянув червону пляму на животі.

— Угу! Так не кусає муха. Хіба що бегемот.

А мої “штанці” з білим горошком лежать на
бальоні і регочуться...

Від басейну пішов до боксерів... Хотів побоксу-
ватися трохи. Шунаю партнера, не найду. Ніхто не
хоче зі мною навкулачки битися. Питаю одного:

— Чого не хочеш боксуватися зі мною?

— Та тебе ж вдар і ти ноги простягнеш!

— То, — кажу, — не бий мене так, щоб я ноги
простягав.

— А як не бити, то нащо ж гратися?

Від боксу до шахістів, підсів я до грачів, підна-
зую, як грати.

— Ти вмієш грати? — питають.

— Ні!

— Чого ж підназуєш?

Прогнали. Пішов я спати... На обід кликали —
не пішов... Включив радіо і вчився танцювати румбу.

Прибігає керівник “Союзівки”:

— Що з вами, Миколо?

— Нічого! Танцюю румбу.

— Не те... Ви не обідаєте?

— Ні! Я наївся ранком на три дні...

— Та йдіть, — навідає керівник, — хоч трошки
з'їжте! Попробуєте поросячу ніжку та й підете...

— Ні, дякую... Я дві ноги ранком з'їв... Буду їсти вечером.

Засмучений керівник покинув мою кімнату...

Я танцював...

Після обіду зібралися з Петром — з “штанця-ми з білим горошком,” дряпатися на гору. “Штанці” видряпалися, а я під горою спав, аж дони вони не спустилися донизу...

На вечерю я пішов. Але з'їв лише половину того, що на сніданок. “Штанці з білим горошком” здивувалися:

— Ти не виконуєш норми...

— Не можу...

— Попусти ремінець — полегшає! Я взагалі до ідальні йду без ремінця — щоб більше і комфортабельніше з'їсти... До вечора так цілий день намочуся, налажуся по горах...

**
*

Після вечері розгорілися танці на майданчику в лісі. Спочатку танцювали при сліпучому світлі прожекторів... Далі горіли тільки дві жарівки. О 12-ій годині тіль-тіль блимала єдина лампка, і ту молодь згасила пізніше...

Веселилися при місячному сяйві:

Музика пиляла танго та-та-та...

Ліс приспівував п'янно ш-ш-ш,

А соловейко на всю горлянку підспівував

— Цілуй-цілуй-цілуй...

Дотанцювуємо... Відпочинковий союзівський день, на жаль, кінчається. Йдемо спати, розходимося... Хтось мелянхолійно підспівує фокстрот:

Союзівка — ти наша мрія, наш сон...

Союзівка — взяла всіх нас ти в полон...

— Не верещи фокстротів, вже ніч! — хтось кричить.

Враз лунає гавнання білого Безхребетного. “Штанці з горошком” забурмотіли:

— Спати пора! Собаку привчили о 2-ій годині ночі людей розганяти.

Дивлюся на годинник. Справді друга!

ЦИРК В ХМАРОДЕРАХ

Мій товариш, коли отак тобі щось запропонує, треба краще бути насторожі. Бо він своїм запропонованням може викинути таке колінце, яке тобі ніколи й у сні, їй-бо, не привиджувалось. Коротко — він мастак на щось намовити, що опісля лише руками розводиш і чудуєшся, як йому, урвителиві, таке несусвітнє в голову збрело.

Ось і цього разу. Пішли ми в цирк. Посиділи дві години. Ну й виходимо і ділимося враженнями. Гарно на канатах танцювала двійка — усіяний м'язами, в'юнкий юнак і товстенька, як надутий пузир, дама. Гарно було споглядати, як кльовн свою голову в тигрову пашу всував, а при цьому по-перепелячому підпадьомкнував і звіра за хвоста хватав. І тигр тоді скрушно на публіку дивився, бо він не розумів, поперше, перепелячої мелодії, а по-друге, його зубища були заклепані живою головою, а до того він не міг ще й хвостом рухати.

І приємно було дивитися, як слони “дріботили” танок маленьких лебедів з балету “Лебедине озеро.” А особливо одна слониха була напрочуд елегантною та граціозною в ролі найменшого лебеденятка. Вона, та слониха, ногою як тупнула — то й дошки під нею потріскались — і з-під дощок пісок хмарою на глядачів посунувся... Але... але таке я вже не раз бачив. І в Європі, і тут в Америці. Це мене не розрухує і не лишає в мені жадних спогадів...

— Не лишає? Слухай, — товариш до мене, — гайда завтра в інший цирк. Того цирку до смерти не забудеш! Та на такий цирк ти ще зроду-віну не мав нагоди споглядати.

Я став ошелешений.

— Ти, — кажу йому, — вже щось заговорюєшся. Щось невпопад варнянаєш! Та ж іншого цирку в Нью-Йорку нема!

— Ба таки є! І завтра в ньому появимося. І то буде цікавіший від сьогоднішнього. І в тому цирку не буде ні тигрів, ні слонів, ні іншої якої дичини — там будуть самі люди. І в тому людському цирку будуть видовища — аж гей-гей які! Ти спершу від запоморочення й словом не обмовишся, тобі там дух заб'є, і спершу ти не годен будеш й пікнути...

Що ж, погодився піти, щоб від захвату, від одурманіння й не пікнути.

**
*

Підходимо до будинку. Задираю голову. “Кримінальний суд.” Он воно що? Так ось у який цирк зануда, а не товариш, додумався мене завести.

Заходимо в залю. І відразу ж очі звужую, зір напружую, бо приміщення сіряве якесь, темняве, а ще й на додачу тьмяне електричне світло, як павутиння, осотує залю. Зачовгані брунатні лави і ще більше зачовгана руда підлога.

Я завбачливо підстеляю газету, а тоді вже сідаю, бо не хочу об таку зашмульгану лаву забруднити своє лихеньке і дешевеньке, а таки ж вбрання.

Оце так суд, думаю. Це якийсь погріб, сутеренон, де відьми на весільний пир збираються...

— Слухай, — я до товариша.

— Цсс, судова розправа, та бачиш же, починається.

Еге, бачу. Суддя досить кумедно виглядає в перуці (Товариш сказав, що суддя зветься Роберт Сміт). Отож Сміт у перуці розкинувся у кріслі і знуджено на залю встромив свої маленькі, як у курчатка, очі. Побіч нього ціла свита: оборонець, обвинувач, писарі, якісь помічники, дорадники... А он спереду, посередині залі, видибився і підсудний. Дебелистий, плечистий дужана. Обличчя гарно відкормлене — хоч також і добре віспою подовбане. А он збоку і жертва цього високого телепня. Середніх літ жінка.

І ось чую. Цей високий, ця дебеліна, у білий день у жінки вирвав торбинку і штурлянув її на брук так, що вона сердешна двох зубів позбулася.

Говорять. Розпитують. Записують. До судді вся свита збігається, шушукається... Врешті оборонець голосно, міцно, впевнено звертається до судді Сміта:

— Ваша достоїнсте! Мій клієнт не виривав торбинки. Зовсім ні! Мій клієнт ненароком штовхнув пані, а вона, падаючи, сама кинула вбін свою торбинку. І лише тоді мій клієнт взяв у свої руки чужу власність. І зуби мій клієнт пані не вибивав. Як я довідався у лікаря, у пані були хворі, розхитані зуби — і коли вона від випадкового поштовху падала — в неї ті зуби без жадного труду, так би мовити, автоматично з ясен на брук висминнулись...

— Три дні в'язниці! — і суддя вдарив дерев'яним молотком.

Оце так покарав суддя, думаю, щоб його покарала сила Божя! А винуватець, високий, увесь сяючий, через хвилину вже виходить не через заґратовані, а через так звичайні вільні двері. Виходить, а на вісповатому обличчі погорда, зневага до всіх людей, з якого нетрудно прочитати "Ви думали, мене

запроторять на три роки за ґрати. А дзуськи! От хто я! Отаким годиться бути!" І він вже вільна пташка, він вже іде на вулицю, бо ж він вже три дні в буцигарні до розправи висидівся — отож кару, яку суддя милостиво наклав на нього, відбув — і тепер іде на всі чотири сторони, туди, куди вже заманеться, куди вже його злодійські очі дивляться...

Жінка, яка через нього зуби стратила, сперш порпається в нишені, тоді видобула хустинку і витирає очі...

— Пане, — збентежено і спантеличено жінка до судді. — То ви його з такою легкою рукою випустили? Та ж він завтра знов мене спіткає і ще гірше переколошматить! Та він завтра вже повибиває мені всі до чиста зуби!

Оборонець жінку із зрозумілим співчуттям поплескує по плечі і, видно, старається її чимшвидше вирядити з залі.

— Ідіть, пані, відпочивайте! Як той віспою покльований упир знову вас за груди схватить і пошкодить вам уже всі зуби — тоді ми вже до нього цупко візьмемося. Як він до нас у руки вже вп'яте попаде — тоді йому не здобрувати...

Я сиджу безмовний. Святу правду приятель назав. Я такий очмелений від того, що тут тількищо сталося, що навіть не пінну. Оце так справдешній цирн! Четвертий раз злодюга в суді об'явився — і вийшов зразу без труда великого на волю.

Та хоч я німую — та чую, що вся зала в німотність не вдалася. Зала страшенно ремствує. З усіх кінців навперебій вигуки несуться... Клянуть глядачі суддю на всі заставки...

— Це один з тих жалісливих до злочинців суддів.

— Це один з тих жалісливих лібералів, що злочинство в місті розсаджують.

— Він, цей суддя, ума позбувся! Або він у судівництві так відає, як пес на зорях.

— А що, коли б на нього, на отого суддю, той віспуватий пройдисвіт та напав у темному кутку? І щоб нулачищем всі зуби повисмикував! Та що тоді? Тоді напевно б суддя напасника у довічну в'язницю запроторив!

Розгاردіаш в залі розвихрювавсь — і суддя з серця луснув молотком — і не об'явив, а просичав: "Перерва!"

**
*

За півгодини в суді гамір дещо влігся. Люди трохи охололи, втихомирились...

І чергова розправа розпочалася.

Слухаю — і ця справа невесела. І тут біда здоганяє горе.

Он на палицю зіперся хирлявий літній чоловічок. Голова в нього без волосиночки, і така маленька, що її, далєбі, можна взяти в жменю. А на обличчі, там, де повинні б бути щоки, тьмяніють впадини, а чоло густо-густо зорали глибоченькими зморшками нечисленні зими й весни. І очі в нього також попровалювались — і поміж цими ямами й попругами лише один ніс у повний ріст видніється.

А навпроти чоловічка нудиться від нецікавого оточення лобур у чвертьспідниці. Така розрум'янена, і її лиця й губи аж жаріють з червоного мальовила. А носи в неї збиті в довге жмуття, і те жмуття ззаду обтріпаною стяжкою у хвіст конячий перев'язане.

І ось цей лобур у перші вечірні присмерки наскочив на старенького — і неоковирним саморобним ножакою-щербаном штовхнув його в бік — та

промахнувся і лише просік кожушок і зранив старого в лікоть. Та цього мало. Після ножа, вона, ця лобуряка, обшарила старого з голови до ніг і поцупила від нього гаманець й годинника. А тоді ще й розпахла нещасному сорочку і зірвала з шиї суканий шнурочок із золотим хрестиком.

І наново біля судді відбувається сміховинний “обряд.” Суддя обома руками на стіл налягає, до до нього оборонець підступає, а обвинувач згинається і підслухує.

Шушунання, шамотіння, тикання пальцями то під стелю, то у стіл. Шурхотить папір...

І ось вже оборонець, захопивши охапцем повітря в груди, мудрагелить:

— Ваше!.. Ваше!.. (Аж тричі возвеличував суддю Сміта). Ця дівчина, яну ми судимо, як приглянутись пильно й неупереджено до всієї справи, лише на маленьку половину винна. По-перше, дівчина назирці за старим не йшла, а він сам дівчині на очі появився. Сам їй зустрівся. І по-друге, вона, моя підзахисна, ножичка носила не для розбійництва й грабунку — цілковито ні! — вона ножичок мала для простої гігієни. Так, так, для простої гігієни. Ножичком дівчина шліфувала й чистила нігті на руках. Нічого тут немає дивного. Одні дами носять для нігтів маленькі ножиці, а інші ножички...

— Еге, — із залі гнівним басом хтось вигукує, — на те ножище, що ото на столі вилискує, можна напилити суддю, оборонця — та ще й вістряма вдасться штрикнути оту розбійницю. То не ножичок, як слинявить оборонець, а ціле кинджалище, яким у м'ясарні кістки розрубують!..

І гнівного баса зараз же витурили з залі.

А захисник далі пологою з уст засипає:

— Ваше достоїнство! І мій клієнт, ця дівчина, зовсім старому не погрожувала. Вона ножичком для грабунку й не покоришувалася. А насправду було ось як. Дівчина ішла, а старий, що опинивсь нізвідни біля неї, об щось спіткнувся і об ножичок дівчини злим випадком черкнувся. А як черкнувся — то з ляку схилився — і тоді в нього з шиї через голову проскочила стяжна з хрестиком. І як стяжечка спадала, то об бур'ян зачепилася, розірвалася. І тоді дівчина зігнулася, щоб хрестик підняти і віддати, але старий з невідомої причини чомусь від дівчини почав втікати...

— П'ять діб в'язниці!

Лобур у спідничині ошкірнувся усміхом, а тоді на radoщах ліву руку в кулаці швидким махом вининув до стелі. Мовляв, ага, наша верх взяла, наша перемога.

А заля знову розбурхалася. Бо гнівається, лютиться.

— Хай вона куланом не вгору, а судді під ніс тикне! Щоб суддя по заслuzі гарячою юшкою умився.

— Тому судді не судити, а візникувати!

— Чабанувати!

— Свиной на вигоні доглядати!

— Не догляне. Свині порозбігаються, а він ума не добре їх докупи зігнати.

В сусідстві зі мною молода пара. І у неї, щупленької білявки, в руці яблуко. Вона його долонею обгладжує, а потім, ні з сього і ні з того, пильно-пильно на нього розглядається.

Партнер білявки шарпає свою симпатію за руку.

— Не варто, — наже, всміхаючись до неї, — не варто в суддю цим свіжим гарним яблуком ціляти.

Ноли б гниле або почервивлене було — тоді б можна й жбурнути...

І вони обоє від такого жарту притишеним сміхом почали доштитися.

А я лише збирався заговорити до товариша, хотів йому вилляти свою зневагу до судді, ба, просто хотів того суддю тишком-нишком до цурки збештати, як треба було мені вже й вмовкнути.

Бо черговий судовий розгляд починався.

Напівосліпла жінка сиділа на камені побіля парку. О шостій годині вечора. А її супровідник, її пес, бродив куцями. І ось зненацька перед нею вирости два молодики — кожному так років із вісімнадцять. І вмить один юний харциз, затиснувши долонею уста, іздер у неї з обох рук перстені і обірвав із вух шеляга варті кульчики. А інший напасник тим часом встиг згребти у кулак неповних п'ять долярів, які він вишукав у жінчиному осінньому пальті...

Жінка із зраними пальцями і живцем порваними кінчиками вух скотилася із каменя. І закричала. І на крик з куців з усієї сили вигнався вівчур. І пес всіма лапами бурхнувся на лиходіїв. Одному розлатав у двох місцях штани і покусав литку, а іншому лишив на грудях чіткі сліди двох передніх зубів ік-листіх.

І тут повторюється ще раз все мною бачене. Суддя в кріслі сутулиться, зминається, а навколо нього міцним колом згуртувалась вся його свита — і щось там вишіптують, виворожують...

І знову оборонець на повну горлянку розбріхується:

— Ваша... Мої два підзахисні... Їх так поторсав оскаженілий звір, що їм обом прийшлося в шпиталі накладати шви. І зважте, що рани від звірини нуди болючіші, і дошкульніші, і небезпечніші за ранку,

яку має жінка на руках і вухах. Бо ті подряпини у жінки спричинені гострими кінчиками перстенів і дротиками від кульчиків, а не іклами страшелезного хижана...

І суддя після того пустомелення засуджує обох поганців до двох тижнів умовної кари — тобто тепер вони йдуть собі вільненькі додому, але як вдруге за такий напад потраплять в суд — тоді вже справді відсидять півмісяця за ґратами.

Два вуличні обдирачі звільнені. Он пішли, а один ще й, певне, з “пошани” до суду чвиркнув на ходу крізь зуби на підлогу.

І все на залі хвильку занишло, німує...

Аж так чути хтось з публіки посилає суддю туди, де лише рогаті з хвостатими висиджуються. А хтось його обзиває тим, якого природа нагородила чотирма копитами і вухами довгими, тим, власне, що є меншим братом нашої сільської конячини.

А жінка зграбована і зранена не в пальці, а у саме серце, слізьми гіркими умивається. І крізь хлипання у неї й прорвалося:

— Ваша достоїнсте, — і слъози здушили мову, — через... через таких суддів, як ви, злочинство у нас так розпаношилось. Ви злочинців не судите, а панькаетесь з ними. Навіть більше — ви їх заохочуєте до злочинів.

— За образу суду десять долярів кари!

— Ви, ваша достоїнсте, — і жінка з плачу захлаинається — ви... Я бачила на своєму житті пришелепуватих, прицюцьканих людей, та й сама я не дуже мудра, а тану безмозку, безхребетну довбню, як ви, я це вперше бачу.

— П'ятдесят долярів кари!

— Ваша достоїнсте, в мене язик свербить сназати, що ви суцільний ідіот — але я цього не скажу, бо грошей на більшу кару вже не маю...

Я з цього цирку з тяжким серцем рушив додому.

**

*

А десь за тиждень-два в газеті об'явилася "новинка." Читаю — і очам своїм не вірю. Суддя Роберт Сміт вертався з опери додому. Перейшовши половину безлюдного скверу, він потрапив у пастку. На нього з-за дерев чатували троє. І ця трійка заходилась з ним розправлятися. Обшукуючи, роздягли його майже аж до білизни, ще й черевики веліли скинути, бо в місті ширились чутки, що люди вже гроші носять не в гаманцях, а на ногах, під сподом у шкарпетках. І "звільнили" суддю не лише від грошей, а й від окулярів із золотою оправою, як танож і від золотого ланцюжка і золотої шпильки від краватки. Ще й не забули прихопити парасолу, бо в неї була блискуча, наче срібна, ручка. Та ще й спершу, як суддя пробував від трьох відбиватися, його приголомшили чимсь металевим і волочили по якихось тернявих кущах... І ось тепер суддя вдома, весь подряпаний, ще й з трьома зламаними ребрами на лівому боці і синцями під очима й на вилицях...

А чергового дня, вранці, скрізь по місті виднілися розклеєні листівки. І люди юрмилися біля них.

"Дорогі і любі наші бандити, злодії й грабіжники! — блистіло на листівках. — Спасибі вам велике! Дякуємо вам предуже, що ви гідно зустріли в скверу суддю Сміта! Ой, як приємно було довідатись, що ви примостили судді під очима ліхтарі і порушили ребра з лівого боку. Але не забувайте! Сміт має ще

цілі ребра на правій частині, отож при нагоді прихитріться порахувати йому й ті. І не забувайте про зуби судді Сміта. У нього передні, здається, з чистого золота і платини. Тож підстерезіть ще раз його і цим разом загляньте йому і в зуби — і повиймайте найцінніші з-поміж них. А можете, коли вас поспіх підганятиме, узяти у судді і цілу золоту щелепу. Це ще буде краще і прибуток буде ліпший. І любі злодії! Ви вірно дієте. Чому судді, адвокати і інше наше правосуддя по вечорах по місту вештаються? Чому вони рипаються, а не сидять вдома?! Слідкуйте, підстерігайте, пантруйте за ними — і не з голими руками, а з ножами, пістолями, вірьовками. І вітайте їх! Гукайте їм: “Руки вгору! Хай живе безпечна, безкарна і розперезана свобода!”

Листівни того ж таки дня поздирали з наказу міської влади, але злодії, так щось здавалося, дружні нараєння, настанови з листівки не забули. Бо ще того самого тижня, в якому судді Смітові судилося вплутатися в тяжку біду, газети сповістили про інший, не вельми приємний випадок. Якийсь оборонець з Головного Кримінального Суду повернувся з Флориди до Нью-Йорку. До свого рідного дому. І ногою в хату, а в хаті, через розчинені вікна, вітер на голих стінах і підлозі гуляє. Оборонця сталі клієнти винесли з хати не лише радіо, телевізори, увесь срібний посуд, а й ангорського породистого kota собі на добрий спогад забрали.

А десь невдовзі після цієї “оназії” ще одному судді, близькому товаришеві Сміта, трапилась притичина. Він ішов ранком, і йому назустріч один і одна — і ці обоє суддю потовкли і в яму кинули, бо в нього в кишенях знайшли повно чеків, а грошей, як не рвали кишені, таки і не надибали...

І під цю пору, подекують, жалісливий суддя Сміт і інші судді, побачивши перед собою арештанта-зłodія, довго щось обдумують, а тоді тнуть пальцями під очима, під щелепами, мнуть собі долонями боки — врешті “пташку арештовану” так легко на волю не випускають. І оце недавно в газетах проскочило, що злочинників в місті помалу-малу зменшується, спадає. І цей “спад” треба завдячувати в першу чергу “дорогим і любим нашим бандитам і розбійникам...”

От цирк у хмародерах — цирк та й годі!

ОХ, ЦІ НАШІ!..

Люблю у вільні години переходжуватись по українському Нью-Йорку. Тут тобі і свої книгарні, і свої м'ясарні, і свої крамниці, а до цього всього ще й свої рідні покупці. Тут, у нашому Нью-Йорку, куди не повернешся, на своє потрапиш і своє побачиш. І Пласт і Народний Дім! І є також і дві наші кредитівки: Православна і "Самопоміч." Отож серед свого гарно у свіжу днину і прогулятися.

Ото бачу, іде мій нум. І за бін чомусь тримається.

— Чого, — нажу, — це вже в тебе ото під боком гуля вместилося?

— То не гуля!

— А що ж то таке видувається, як горщин? Може, цуценя купив і додому несеш?

— Попав пальцем у небо.

— То, може, порнографічні фільми чи журнали приховуєш?

— Нащо мені порнографію під плащем ховати. Її у телевізії повно і показують всім. А під боком у мене, голубе, не гуля, а гроші. Тисячку доларів йду здавати в банк. Але ш-ш-ш! — не писни, бо як чоколядні кавалери пронюхають, то ножем чик! і мене уколошкають.

— А в який же банк ти гроші несеш? У Православну кредитівку?

— Чи я здурів у кредитівку нести?

— То в "Самопоміч"?

— Чи я з розуму зсунувся до “Самопомочі” заглядати? Я несучу в американський банк.

Отоді я його стусаном почастував.

— А щоб тебе, — зо злости бликнув я на нього, — жаба лівою ногою у живіт тицьнула. Безкебетний ти!

— Чого ж я безкебетний?

— А того, що своє минаєш, а чуже підпираєш. Так наші кредитівни дають тобі більші прибутки-дивіденди. І вони ще й пособляють нашим сиротам, нашим школам, нашим студентам, нашим...

— Досить, — він до мене, — ти як почнеш перечисляти, кому вони помагають, то дня не вистачить. То ти кажеж, що я дурний?

— Ні, ти безкебетний.

— А що ж мені робити, щоб у мене небета з'явилася?

— Віднеси ці гроші до наших кредитівок! 500 доларів до Православної, а 500 до “Самопомочі.” А як третій український банк у Нью-Йорку з'явиться...

— Третій? Навіщо?

— Ага! У Нью-Йорку було б наших банків не два, а п'ять, коли б такі, як ти, свої вузлики з грошима несли у своє, а не в чуже подвір'я...

Мій кум зітхнув і, сказавши “Ох, ці наші!” — повернувся і попрямував із своєю “гулею” до наших рідних банків...

ПАТРІОТ З ПРИМУСУ

Оце недавно цілком випадково зустрів знайомого. Аж дивно: знайомі вже давно і живемо один від одного ось руною подати, — а бачимось один раз на півроку.

— Куди, — привітав його замість “добровечора.”

А він мені:

— Як це ти, Миколо, дивно якось приятелів зустрічаєш?... А нуди ж мені йти, як не в нашу Православну кредитівку?

Я приємно був здивований. Ось, думаю, ян! Зустрів і приятеля і патріота, бо ж, бач, не цурається української установи.

— То ти, — кажу, — вже встиг і членом Кредитівки стати?

— Мусів стати. Примусили мене...

Я виочився на нього. Просто — решетую його очима:

— Примусили тебе?!

— Аякже!

Цілком ніяковію. Яким чином?... Та ж наче, Америка — вільна країна, тут ніхто нікого в спину не гонить, не затає в жадні кооперативи чи кредитівки, аж тут диво-дивнее: мого приятеля силоміць затагли!

— Не вірю! — кажу йому. — Їй-богу, не вірю.

— Бо ти, — він мені, — недовірком і родився. Тому й нікому не хочеш йняти віри. А я тани з при-

мусу опинився в Кредитівці. Бачиш — лежали в мене в хаті лишніми 200 доларів. Як виходив з дому — з собою їх, зрозуміла річ, не брав, а десь їх у кімнатах затикав. Зразу переховував у подушці, тоді в сільничці, далі в лазничці, у щілині під ванною. І що ж?... Злодії як ограбували мене вдруге, то й під ванною гроші занюхали й забрали. Потім я мав ще 100 доларів і заховав їх у сміття. Поклав у ґарбедж, присипав газетами, гнилими помідорами й огірками і пішов на вулицю. А через годину жінка прийшла прибирати хату і викинула 100 доларів укупі з сміттям! Тоді я з пересердя, сказав собі: “Буду патріотом, кластиму гроші не в подушку і не в щілини, а до своєї рідної Кредитівки! І виграв: кладу ось вже два роки і задоволений. Люди в Кредитівці свої, дивіденди — мої, вечорами і в суботу працюють і мене свідомим українцем рахують.”

Ми розпрощались: мій приятель, — та й одночасно патріот із примусу, — до своєї української установи поспішав.

НОВОРІЧНА РЕВІЯ

Чутно три протяжні вдари гонгу. Завіса відкривається. З боку сцени чіткий напис “Марс.” Готель “Стратосфера.” А позаду в різні сторони розбіглися вказівні знаки: “До Землі,” “До Сатурна,” “До Чумацького шляху через Венеру.” На долівці лежать непорушні марсіяни. Може б вони довгенько так відпочивали, та... прорізали повітря перші звуки ранкової марсіянської музики.

З долівки заворушилося... Ось перша пара підвелася... Протирають очі, натягаються... Вклоняються один одному і носиками ніжно цілуються...

Музика сильнішає... Ще одна пара на ноги сп'ялася й за руки взялася... Вони вже не протирають очі, не вклоняються... О, ні... Вони проголодувалися... Один з них виймає з кишені пляшечку, із пляшечки аж дві пігулочки... Проновтують і один одного не без любови-ніжності по спинах б'ють... Певне, щоб їжа швидше у шлунок добилася і стравилася...

Третя пара, видно, пустотлива. Вона тільки но підвелася, схопила марсіянське каміння — і вниз, на Землю, кинула... Й вслухається... Аж коли внизу хлюпнуло, вони від радощів ну бо носами торкатись... Та обніматись...

І марсіяни жваввішають... І музика... І непомітно виникає ранішній танок біля готелю “Стратосфера”...

Не знати, як довго вони там танцювали б, коли б... гуркіт ракети не пронісся... Далекий, ледве чутний... Тоді сильніший... Ще сильніший... Марсіяни припиняють танок. Вони сперш насторожуються...

Тоді біжать туди, де напис “До Сатурна” вназує... Хитають голівнами, що гуркіт не звідти долітає... Прибігають до напису “Чумацький шлях через Венеру”... Ні! Аж раптом біля таблиці “До Землі” купкою збилися... Вглядаються... Пальцями вниз, до землі, показують... Враз ракета заскрипіла і востаннє загула і грюкнула...

Марсіяни з ляку стали підстрибувати та розбігатися... Входить Старий Рік та Маланна... Маланна із здоровенним капелюхом та з торбиною... Вона розглядається на всі бони. Але марно. Того, що вона бажає, щось не видно...

— От уже залетіли в безвість. Ні поля, ні хмародера, ні “собвеїв”... Та навіть простісінького люстра ніде нема.

— А навіщо тобі люстро? Ну навіщо, Маланно?

— Як навіщо. Причепуритися. Ти, Старий Роче, цього не розумієш. Тобі все байдуже... Ти зігнутий, мов дуга, кряхтиш, апчхи, кахи! А я молоденьна й гуляти раденька...

— Ну коли раденьна — то гуляй...

— Гуляй, коли голодна... А все то через тебе. Казала, старий, бери харчі в ту саму ракету, якою ми подорожуємо. Так безпечніше. Та ні... Виладував харчі в іншу ракету... І ось тобі... Ракета з харчами полетіла до місяця, а ми до Марса... І буде тепер хтось нашими харчами ласуватись.

— Не турбуйся! Ми зараз поснідаємо. Я негайно задзвоню ось до “Стратосфери.” — Він підходить до якоїсь чудернацької коробки, бере дивовижну слухавку й очікує...

— Галло! Тут говорить “Старий Рік.” Я з Маланною, Га? Що? Хто говорить? Відділ натуралізації? Та мені не треба натуралізації. Я не хочу марсіяном

бути. Зовсім ні. Я нью-йоркський американець. “Єс! Шур! Гвай нот! Дац райт! Дац май бой!” Так, так, так, “дац ол.” Сполучи мене, “ю донт майнд,” з харчовим відділом. Харчовий відділ? Я, Старий Рік, з Маланкою приїхали тількищо до вас, до Марса... Чого приїхали? “Думка” з Нью-Йорку прислала нас забрати від вас Новий Рік. Що? “Дац райт,” забрати Новий Рік. “Єс! Гвот”? Хто мусить забрати? “Ю донт андерстенд юкраїніан.” Кажу ж, я Старий Рік з Маланкою. “Гвот”? Та ні, я старий, а Маланка молода. Що? Поченай, запитаю. — відхиляє слухавку і до Маланки:

— Цікавиться, скільки тобі років?

— Сказати правду, чи приблизно.

— Приблизно!

— Кажу, вісімнадцять років вже проминуло...

— Ні, Маланко, я скажу, вісімнадцять років вже давно проминуло...

— Ніяких “давно.” Ще чого не було, компромітувати мене на Марсі. — Старий Рік бере слухавку...

— Галло! Їй вісімнадцять... — Маланка на нього пильно дивиться, і він тому доброзгідно закінчує, — проминуло... То слухай, не перебаранчай... Ми прилетіли і ми голодні. Дайте нам сніданок! Що у вас на сніданок? Що? “Джізус”! Що? До Маланки відвертається.

— В них дивні страви. На снідання вони приготували пігулку й півфунта скондензованого повітря з зеленою парфумою.

— З зеленою парфумою? Не буду їсти...

— А що ж тобі. Може, замовити пігулку з рожевою парфумою...

— А не жартуй! Запитай ліпше, що вони мають іншого... Запитай! — Старий Рік здвигує плечима,

мовляв, хай буде по твоєму, Маланко, уволю твою волю... Знов до слухавни:

— Галло! Маєте щось іншого, окрім пігулки... Що? Оселедці з мармолядою. Ми цього на землі не привикли їсти... Галло! А більше нема нічого? Га? Тоді ліпше давайте пігулку із парфумою...

Не встигли вони посідати, як одно марсеня вискочило й дало їм по пігулці...

— Пігулка, — тримаючи їжу, промовив Старий Рік.

— Пігулка, — сказала Маланка, скривившись. — В Нью-Йорку я вживала її від кольки в шлунку, а тут для живлення...

— То ж у Нью-Йорку, Маланко. Чого в Нью-Йорку нема? Там зараз на "Думці" людей назбиралось... Професори, доктори, магістри, вчені...

— Правдиві й липові...

— Ага! Там і політики відвічні...

— Справдішні й ура-патріотичні...

— А скільки там на "Думці" суконок є. Скільки суконок!

— Ой, так, Маланко. Коли б оті суконки після забави позбирати і продати — фондів би було... Ой, фондів на десять років вистало б для Конгресового Комітету. — От там суконок... на забаві...

— А франків...

— А титулів... крайових, таборових, кооперативних, харитативних. Коли б зібрати всі титули — можна б написати енциклопедію...

— Або й дві... Ото там на Землі... Ото на "Думці"...

— Потерпи, Маланко! Ось візьмемо Новий Рік звідси і ракетою додому... Повз Місяць... А потім біля Північного Полюса.

— Біля Аляски, повз Торонто... Біля статуї Свободи...

— Ага, через Гадсон, через Бродвей — до "Думки" — скік...

— А там людей! А страв... новбаска пахтить. Ой, як пахтить...

— Ой, не говори, Маланко! Не втерплю. Пахтить. А канапна хрумтить...

— А борщ із бурячком, з дрібнюсінькою закришкою парує... Ух, парує...

— А гість бере вишнівочку. А вишнівочка гуль-гуль-гуль — і така енергія до людини прибуває... А після вишнівочки холодець з малюсінькою дрібочною хрону. А після холодцю вареники з м'ясцем...

— Бо ні, пироги з напустою!

— О, ні, вареники з м'ясцем!

— О, ні!

— Мовчи, Маланко! Бо я не витримаю... Хутчій тут домовляймося... Бо я без українських страв, з оцими-о пігулками загину... — Він іде до телефону, щоб задзвонити, але Маланка перегороджує йому дорогу.

— Ти вже старий... В тебе й голос деренчить. Я поговорю. Де чоловік не може, жінка допоможе. — Вона поправляє зачіску, прихорошує сунонку й до слухавки: Галло! Марсіянська інформація? Дайте мені новорічний відділ. Відділ? Галло? "Гав ар ю"? "Файн." Ха - Ха - Ха. "Єс, ес! О, ес! Оф корс, нот! Май нейм"? Маланка. Ні, не з Полтави, а з українського Нью-Йорку, з самого давнтавну. Слушайте, голубчину, я приїхала...

Старий рік її сердито поправляє:

— Ми... ми приїхали, а не я... Чула?

Маланка відмахується і продовжує своє твердити:

— Я приїхала Новий Рік забрати. Для “Думки.” Так! Що? Треба почекати дві години? О, любчику, нам так це спішно. Чи не можна скоріше... Прошу... Га? — відвертається від слухавки

— Зажди, ну, буде!

— Проси ще ліпше, може, буде це хутніше...

— А може б, голубе, ви... — знов у слухавку: — Розумієте, дорогенький, я ... ми... не маємо часу. Зробіть, любцю... “Єс, єс.” Дякую “ве-рі мач. Ю ар ен ейнджел!” — Вона відходить від слухавки осяяна.

— Зараз Новий Рік в супроводі марсіян прибуде.

— Маланко, ти правдивий скарб!

— Я це знаю. Це не новина. В “Свободі” мене вже не раз так називали.

— Я тебе, Маланцю, зроблю почесним членом Академії.

— Не треба! Ліпше купи мені хутро і “крайслера” з “ейр-кондишин.” То буде вище “Академії.”

Входять пара марсіян. Одягнених вже не то поєвропейському, не по-марсіянському. Вклоняються... відступають. — Підходить інша пара... Аж врешті йде Новий Рік в оточенні марсіянців... Старий Рік і Маланка гречно йому вклоняються...

— Який він молоденький — вбік кинув Старий Рік.

— Не лише молоденький, а й гарненький із лична, хоч воду пий... То що ж, будемо рушати.

— Чекай, Маланко! Бачиш, вони біля нього згуртувалися... Прощаються з ним.

Вісімка марсіян зразу посідала колом. А посередині Новий Рік всміхається. Потім позіскакували, заплескали в долоні і в парах закрутились... Танцюють... Якийсь ритмічний танок, що згадує і амери-

нанську коломиїнку, і марсіянську завихрійку. Кожна пара, танцюючи, до Нового Року приближається. Перед ним схиляється... і віддаляється... і знов і знов... Аж поки музика не втихла. Аж ось Старий Рік з Маланкою підходять:

— Доброго здоров'я, Новий Роче!

— Галло! — і Маланка запнулася. І до публіки:

— Він — “найс бой.” А очі широкі — ось такі — і “бютіфул.”

— Полетиш з нами? — і старий Рік обняв Молодого. Полетиш, козаче?

— Куди?

Старий Рік відводить хлопця в сторону, дає йому довжелезний далековид і показує вниз:

— Полетиш туди, на Землю.

— Далеко! Ой, далеко! Не хочу!

Ох, Старий Рік розгубився, що йому робити? Як заохотити юнана спуститися на Землю.

— Любесенький! — лебедить Маланка, — та летімо. Там на Землі гарно, “найс”...

— “Вондерфул”! Там такі гарні люди...

— Гарні? — і Новий Рік усміхнувся: — А Хрущов, Мао Дунь-Дунь, комуністи.

— “Ю райт.” Хрущов і інші — це “джонк.” Але там є “найс піпел”...

— Є гарні люди. І гарні місця... В Нью-Йорку є Волл Стріт. А там долерів повно... Повно долерів... Повно!

— Є Конгресовий Комітет. А там навпаки — порожньо... порожньо.

— А які в Нью-Йорку організації... Одна “Думка” чого варта. Як вона співає...

— А які партії вона співає?

— Голубчину, “Думка” всі партії виконує. Всі партії співає. Бандерівську, уердепівську, мельниківську. Ще й трішки по-гетьманському затагує... Полетиш з нами, соколину?

— Не знаю.

Маланка з Старим Роком в розпачі переглядаються, мовби говорять один одному: “Заохочуймо далі, може, пощастить.”

— Голубчину, та в Нью-Йорку є Лебідь, Вовчук. А у Вовчука такі вуса, що можна батоги сплітати...

— А в Нью-Йорку є гарний скульптор. Литвиненко! Будеш з ним цілу зиму за зайцями ганятись...

— А чи вполюю?

— Як не вполюєш, то в крамниці купуєш. Литвиненко так завжди робить. Це його спеціальність. Полетиш?

— Може, ще не знаю.

— В Нью-Йорку є Радіо-Сіті, Бродвей і Грінеч Віледж.

— Є також Арлен Даль, Лоло Брігіда, Брігіда Бардо і Марилін Монро...

Новий Рік розбадьорився.

— Є Арлена Даль? І Брігіда Бардо? Марилін Монро? Справді? — Він свистить протяжно. — Давайте пошвидше ракетне стрільно... Ідемо...

Чутно, як ракета починає гудіти... Сильніше. На сцені написи від ракетних газів полощуться... Новий Рік у супроводі Маланки й вісьмох марсіянців йдуть до ракети.

Старий Рік на хвилину лишається... і до публіки:

— Бачите, чим можна заохотити. Марилін Монро. От вам і Новий Рік. Ще лише на ноги спинається, а вже знає, що таке Монро. Вже знає, яке земське зілля найчарівніше...

Відходить... Ще хвильна... За сценою щось гучно стрельнуло... І освітило сяйвом всю сцену... Шалений тріск та гуркіт... Ось, менший... І зовсім замовнає...

**
*

Темінь сцену сповила. Видно лиш зірки та продовгасте, сліпуче диво, що перерізує небозвід і поволі спускається донизу. Темінь рідшає... Видніються вже хмародери. Осяяний Бродвей... Тріск-гуркіт сповіщає, що повітряний ракетоплав щасливо приземлився... Входять Маланка й Старий Рік, струшуючи з себе подорожній, стратосферний порох.

— Як гарно бути знову в рідному Нью-Йорку.

— Приємно як! Пахтить же скрізь рідною бензиною та газоліною... Ну що ж, Маланко, поки Новий Рік буде переходити еміграційну контролю, промовмо до української еміграції...

— Як промовмо?

— Патріотично. З сльозинкою. — Вони стають біля мікрофонів... Віднашлюються...

— Ну, Маланко... Патріотично, чуєш? З сльозою, серцем, з печінкою...

— Про що ж говорити?

— Про все, лише не згадуй про колекти! Бо всі повтікають.

Старий Рік вагається... Врешті починає:

— Увага! Галло! Хвилинку! Агов!

Чи добре ви чуєте мій мікрофон?

Нью-Йоркчани, парижани!

Канадійці, австралійці!

Та й ви, бразилійці!

— Коротко — розкидана по світі нація!

— Українська політична еміграція!

- До тебе промовляємо,
— Тебе ми сповіщаємо...
Новий Рік виходить із ракети
Він прибув до нас із іншої планети.
— Новий Рік, свіжесенький!
— І молоденький!
— Багатонадійний!
— Соборний і безпартійний!
— То ж зустріньте його. І йому всміхніться!
І низенько вклоніться...
І радійте з ним, і співайте...
І веселіться і вітайте...
По-козацькому, по-проворному!
По-хорошому, по-соборному!
Змішайтеся у новорічну годину!
Усі в єдиную родину...
— Гетьманці — аристократи,
Й революційні демократи!
— І націоналісти!
— Соціалісти, анархісти!
— І безпартійні ідеалісти.
— Святкуємо гарно, приємно.
— Консолідаційно!
— Греко-католики миряни, отці, ченці, Василіяни,
— І православні християни...
— Волиняки і східняки,
Харнів'яни й галичани...
З Личанівського завулку
Й басарабського провулку...
— Одесці, нияни, буковинці
І народжені в Тексасі українці...
Обніміте один одного і поцілуйте гречно,
Не як Юда, а по-щирому сердечно...
Старий Рік і Маланна потомились.

— Ух, тяжко патріотичні промови виголошувати...

— Ти раз виголосив і тобі тяжко! А пан Галичин, Драган, Вовчук щодня так мучаться... Й мовчать, не скаржаться.

— Ну, вони хронічні промовці. А мені це не під силу.

— Терпи, в ювілейній книзі фотографію твою помістять. Як патріота.

Маланка ненароном зирнула за сцену.

— Люди... Люди збираються — дивись!

— Ага...

— Прокидається, одягається та збирається українсько-американська еміграція. Сіресенька її маса та репрезентація. В “крайслери,” “форди,” “наделяки” скакають

Й на забаву “Думки” поспішають.

Ідуть Пливуть... Дивись, старий...

Ось, молодь як гарно вдягнена... Ідуть,

Дивляться на тебе... Це тобі, старесенький, збираються честь віддавати...

Виходить група молоді... Вклоняється Старому Ронові й танцює на честь його стару, традиційну, без жадних натянів на модерну коломиїну...

Закінчили й стали в пошані. На зміну їм вийшли ревелерси. Дивляться грайливо на Маланку... Маланка зашарілася і відвернулася...

До публіки:

— “Найс бойси”... Як в молоці нупані. Цікаво, чи всі одружені.

— Маланко! — штовхає її злегенька Старий Рік й прижмурює очата, — ці козарлюги прийшли тебе ушанувати...

— Та що ти, старий... Вони мають кого вшанувати. В них, певно є Джені, Полі, Мері, Бетсі. А я Маланна.

— Вони прийшли до тебе. Чуєш, вони на твою честь співати починають...

Ревелерси виструнчилися перед Маланкою, як зачудовані... Співають. Вкінці, від захоплення, навіть на коліна поставали. — Скінчивши, один найсміливіший підступає до молодиці...

— Ви нам привезли Новий Рік! Спасибі!

— Дякуємо! — підтвердили інші.

— Я рада, що такі, — вона хотіла напевно сказати "красиві" і зачервонілася, — такі гоні джентельмени моєю працею вдоволені...

— Потанцюємо?

— Що?

— Бугі, бугі!

— Не можу. В мене черевики слабесенькі. Можуть поламатися.

— Може, ча-ча-ча?

— Не танцюю психологічних танців...

— Танго?

— З великою приємністю!

З одних обіймів Маланка переходить в інші. Всі ревелерси щасливі, що танцюють з українською Маланкою. Танго захоплює і молодь включається до танку. Якби це довго потривало? Вони є щасливі, здавалося, вічність танцювали б. Та Старий Рік перериває і музику і танок...

— Новий Рік пройшов еміграційну комісію. Новий Рік прямує прямісінько до нас. А біля нього люду... Маланно, ну лишень подивися!

Входять "думкарі"... Вишиновуються боком до публіки. Обличчям звернені за сцену, де ось-ось

може появитися довго-очікуваний молодець... Усі мовчать... Обличчя всіх в одному напрямку... За сцену... І ось з'являються "думкарки." Посередині він з короною, блискучим скіпетром, на якому золотистими цифрами сіяє "1 9 6 0." — Він зовсім інший, не такий, як був на Марсі. Там він хлопчиком був. Без корони, без дорогоцінних шатів. Тут він з'явився володарем, з всемогутньою палицею в молодих, але міцних руках. — Голова "Думки" підносить йому гльобус. Супроводжує на царське крісло...

— "Із гі нот вондерфул"? А очі ось отакі! І "бютіфул," — прозраджує Маланка свої думки публіці.

— Він веселенький... Думає, що Марилін Монро побачить. Не знає юнак, що на його голову спадають всілякі "троблі."

Музина починає "З Новим Роком." Співають лише "думкарки"... Музина дужчає... Співають лише "думкарі"... Музина урочисто підноситься... І тоді лише співають "думкарі" і "думкарки" разом — велично, урочисто, піднесено...

Новий Рік низенько, на знак подяки, с х и л я є т ь с я.

Три протяжні вдари гонґа закінчують лицедійство.

ПРОМОВИ

25-ЛІТТЯ ФІЛЯДЕЛЬФІЙСЬКОЇ “САМОПОМОЧІ”

Дорогі присутні, що ювілейним бенкетом радуються, спогадами задовольняються і до Різдвяних свят підготовляються! Отож, дорогі мої, на всіх соборних українських язиках вітаю вас, отож кану вам — і доброго здоров'я, і доброго вечора, і цілую руці, і моє вшануваннячко, і Слава Ісусу, і сервус, і драстуйте, і “гав ду ю ду,” і “найс ту сі ю.” Отож всіма українськими язиками вас вітаю і всілякого добра бажаю.

Отже ми зібралися, щоб гарно відсвяткувати двадцятип'ятиліття філядельфійської “Самопомочі.” Гарних слів тут уже було досить, то я мушу вдатися до спогадів. “Самопоміч,” як знаєте, зродилася для нас, через нас, спершу, щоб нас у таборах рятувати, годувати і сюди до Америки транспортувати. А вже як ми опинилися в Америці, “Самопоміч” нас також в опіці мала, нам працю шукала, а потім наші болі вислухувала і собі потилицю почухувала. Я пам'ятаю, десь у 1951 році я вже трохи на ноги став. Вже і свою в Нью-Йорку халабуду мав. І сяку-таку обтріпану одєжину придбав. “Ну, — думаю, — я вже починаю розкошувати, піду до “Самопомочі” і дам грішки й гроша і свого одягу для скитальців у Європі. Нехай знають, — думаю, — що Понеділок також на народні допомогіві цілі може з власної кишені centa відірвати і навіть свою спідню сорочку в подарунок дати.”

Отож зібрав я свої статки — і до “Самопомочі.” Дав п’ять долярів на скитальців і мені відразу сказали: “Дякуємо! Запишемо! Занотуємо ваш благородний вчинок!” А я кажу:

— Я ще теплу одержу на зиму приніс для скитальців.

І витягнув з мішка футряний плащ, який я купив на Даленці стріт.

А пані з “Самопомочі” каже:

— А звідки ви це футро витягли?

— Я, — кажу, — пані, цього футра не витягав, а приніс з мого мешкання.

А вона каже:

— Та воно, це футро, трохи пропліснявлене...

— Та, — кажу, — правий бік пропліснявлений, а лівий свіжий.

А пані з “Самопомочі” футро перевертає й каже:

— І в цьому футрі вже й дірки зробилися...

А я кажу:

— Та дірки це не біда. Якийсь скиталець в Німеччині носитиме, через дірки вентиляція для нього буде...

І таки не взяла “Самопоміч” мого дарунку, а порадила, щоб я поніс футро до “Солвейшен Армі.” А як я відійшов, то до столу прийшла молодиця. Така міцна, гарностанна молодиця! А яка в неї спідниця! Вона хоче аж десять долярів для “Самопомочі” дати І, бачу, молодиця відхилилася і так нахилилася і з-під блюзочки витягає вузлик, а у вузлику гроші й золотий перстень. А пані з “Самопомочі” й каже:

— Пані добродійко, гроші й перстень не треба за блюзочною ховати. Є в банку “сейф депозит бокс,” і там ховайте!

А добродійка і відповідає:

— Я банкам не довіряю. У мене коло шиї свій “депозит бокс” — і я його на ніякі “бакси” не проміняю.

А працівник з “Самопомочі” ще радить добродійці:

— Пані добродійко, — каже він, — а той вузлик під блюзочкою вас муляє. Краще банк. Бо вузлик муляє...

А пані добродійка і кинулась:

— Ні,—каже, — як мій вузлик повний, то він мене не муляє. То порожній вузлик без гроша мене на всі боки муляє...

Тільки хотів відходити — один мій знайомий гульк до “Самопомочі.” І, бачу, ніякого футра не приніс і грошей не збирається давати.

— Чому, Кириле, — кажу йому, — вас до “Самопомочі” занесло?

— Та вчора моя жінка породила мені сина, то, може, “Самопоміч” має авто або якогось трока, щоб моїх жінку й дитину в неділю привезти додому.

Отож отак і буде! І так — не зоглянулися, як ми вже живемо спогадами. Сьогодні святкуємо 25-річчя помочі для самих себе. І тепер ми вже справді маємо статки-маєтні, маємо банки, “сейф-депазіт бакси,” маємо чеки, “аккавнти” — і тепер ми святкуємо ситі, вдоволені, незгорьовані — і в цей вечір добрим словом згадуємо ту установу, яка 25 років тому з доброго серця, з доброї душі зродилася, щоб самим собі допомагати в горю, біді, нещасті, злигоднях. “Самопоміч” чверть століття тому взяла в обидві жмені кришину добра і тим крихтним доб-

ром нас обділяла. І тому вона подяку заслужила, не регіональну, а всенаціональну, подяку не галицьку, не полтавську, не подільську і не львівську, а з усіх наших земель, подяку щиру, непоборну, подяку найбільш заслужену, соборну!

ЗНАЙОМСТВО З РОМАНОМ КУПЧИНСЬКИМ

Я познайомився з Романом Купчинським не в перших місяцях 1951 року, коли я зустрівся з маестром серед хмародерів — зовсім ні! — я зацікавився з ним значно-значно раніше, а саме: якраз чверть століття тому, в моєму рідному селі, серед безбережних і до обоження прекрасних сіл Херсонщини.

Народжувався в жаску безталанну годину 1942 рік.

Село ніби занарбоване було нам'янистою сувороїстю. Війна від нашого села відступила і тепер сваволіла десь аж там, для нас здавалося, за тридесятьма малознаними світами. Страхітлива, невмолима, вона лишила нам рознопирсані урвища, пожарища, а в поблизьному місті Кіровограді табір із полоненими, де в холоді-голоді, нужді-біді гинули тисячі нашого, від кости-крови рідного квіту.

В селі лишилися або старі, або молодь, яній сов'єти ще не встигли із-за зеленого віку натягнути салдатську шинелю.

Хоч над нами шугали бомбардувальники, а десь за небозводом гухнали гармати — село мусило жити. І жило!

Працювали коло хат, обладнували сяне-таке хазяйство, а вечорами збиралися і обмірковували, радилися, один одному свої жалі винладали — і врешті серця свої, тривогою охоплені, занолисували журливими піснями.

Ми молодь, — треба ж бо признатися, — часто-густо виспівували російські пісні; “Трі танкіста,” “Катюша,” “Тучні над городом встали” та інші “задушевні бойовіки” ми залюбки співали, бо ж хотілося у цьому воєнному гармидері якось душу свою облегшити. Співалося нам наче й некепсько. І ніхто нам не перешкоджав.

Але... Невдовзі до нас із Західної України прибилося шестеро людей — двоє дівчат і четверо поза двадцять років юнаків. І вона, ця прибула братія, прямо нас ошелешила-приголомшила своєю, як тоді нам видавалося, каверзною поведінкою. Вони, — подумайте! — завжди насуплювалися та кривилися, коли ми гундосили якийсь “серцероздираючий” циганський романс чи верещали не своїм голосом “боеві” пісеньки Дунаєвського чи Лебедева-Кумача.

— Чи ви подуріли? — питали вони нас. — Чого ж ви своїх не співаєте? Невже недолюблюєте їх?

— Та ні, любимо. Але свої старі ми вже попере-співували, а нових кат-ма.

— Як кат-ма? Є нові.

Ми вже їм галичанам не перечили. Тільки відмовчувалися. Хай, думалося, говорять, а ми знаємо своє. Хоч, правду кажучи, потайки, в душі, ми співчували їм, галицьким Маріям та Богданам, бо ж вони не можуть відчутти чару російських циганських романсів.

І так було щось з місяць: ми співаємо, а вони ніби зелену сливку розжовують; тоді вони нас бештають, а ми у відповідь ні слова.

Але одного вечора один наш гість, якому, мабуть, вже терпець урвався вислуховувати нашу циганщину, проспівав нам “під гітару” три нові пісні — і серед них “Пише стара мати...” Романа Купчинського.

Це справді була новина. Ми зумілися... За вікном бурхає сніг, а в хаті гітара і янісь до болю свої слова:

Гарно приберуся,
Остро поклонюся
Та й просити стану:
“Пусти, батьку, до матусі,
Най на ню хоч гляну.”

Той темп, те янесь чорноземне коріння, що прихочується в цій пісні, та й ще до того грайливо-жартівливий зміст її насторожив нас.

Пан отаман моргне,
Сиві вуса торгнє,
Походить, подише,
Далі книжечку розгорне,
Дозвілля напише...

“Калавур, — кричали ми в думках. — нам подобається! Йй-богу, подобається!” Не знаю, що сталося — але якийсь рідний огник, що жеврів у наших душах, відразу розпалахкотів і скресав у нас щось нове, свіже, хороше...

А незадовго ми вчули “Накрила нічка.” У цій пісні Купчинського було все те, чого нам, зеленкуватим паросткам, що закоценіли у воєнній завірюсі, жадалося-бажалося. У ній випромінювала любов, крізьніла жура — і щось від діда-прадіда наше рідне і до болю бажане сплелося і до нас добиралося, нам стукало в груди.

І усміхається чарівно,
І клонить голову на грудь,
А сотник просить, сотник молить:
“Кохана! Не забудь!”

Сталося — ми відчинили двері до нашої душі...

І знову стихло все довкола,
Ставок заснув, здрімався ліс;
А тільки вітер по соснині
Зітхання тихе ніс:
“Спи, дівчино!..”

Ні, це не пісня, це блискавка, що вдарила в наші груди, очистивши їх від циганських романсів.

Десь у березні 1942 р. в нашому селі йшла виставка “Ой, не ходи, Грицю!...” Марусю і Гриця грали гості з Галичини, ті, власне, співаки, що нам відбили охоту до чужої пісні.

Не пам'ятаю вже, як хто грав-співав, але добре мені в тямку далось, що коли завіса в останній дії заслонила сцену, оплескам не було кінця. Маруся і Гриць безперестанку вклонялися, а їм із залі підказували, а їх упрохували: “Нової співайте!” “Просимо!”

І в тоді вперше в колгоспному клубі пролунала пісня “Засумуй, трембіто!” Я впевнений, що половина людей тоді не мала й зеленого поняття про трембіту, як і не знала, де саме ті Карпати, про які згадується в пісні, — але невтишний жаль-скорбота зі сцени пронеслися клубом, — і старші люди з перших лав встали, а за ними підвелася вся зала.

Засумуй, трембіто,
Та й по всьому світу,
Що зів'яло галичанам
Сорок тисяч цвіту!
Засумуй, трембіто,
Та на всі Карпати,
Щоб не ждали сина з війни
Ні отець, ні мати!

Так, так, це оспівується недоля села мого. Тут також батьки не сподіваються побачити своє молоде коріння, бо воно гине за дротами в Кіровограді,

Його шматують гранатами тепер на Кавказі і мучать на чужій роботі.

Засумуй, трембіто,
Та на все Поділля,
Щоб не ждала дівчинонька
Хлопця на весілля!..

Ми відчули, що голосіння-тужіння — ні! реквієм!
ширяться не лише Карпатами, Поділлям, а й оце
херсонськими степами.

**
*

Таке було моє перше знайомство з Романом Купчинським. Цей спогад у мене зараз викликає бурю переживань і несе мене туди, де я колись по житах вибігував, на простори неозорні вглядувався і там, на материзні моїй, я вперше довідався про людину, з якою мені вже на чужині віч-на-віч пощастилось зустрітись.

Нехай же ці рядки пригадають і нашому патріархові на письменницькому полі і всім нашим УССтрільцям ту мою землю — Херсонщину — бо і наш маестро Купчинський нею ходив, нею любувався і тепер її завжди щиросердними спогадами обдаровує.

**
*

Роман Купчинський не має мільйонів і йому ніхто не давав орденів чи якихось інших відзнак шани та й все це йому, на правду, й непотрібне. Він, аджеж, дочекався нагороди більшої від гроша, ордену й відзнаки — його пісенну творчість народ наш всім серцем полюбив і забрав її для себе. А це найбільша нагорода, яку доля може зготувати для письменника.

У серці народному Романа Купчинського барвінковий, рідний цвіт ніколи і ніколи не загубиться.

НА ПОШАНУ ЕДВАРДОВІ КОЗАКОВІ

I

Деякі мої приятелі, як я їду в Гантер, починають мені завидувати.

— От бачиш, вже фурнаєш з Нью-Йорку, п'ятами накивуєш з нашого “давнтавну.” Щасливий ти, Миколо! Їстимеш там по зав'язку, хмільними трунками серце будеш звеселяти, а основне — там уже наговоришся, так наговоришся смачно, що вночі аж язик щемітиме.

Але в цьому є лише частинка правди, їй-богу, частинка. Я їду в Гантер ще й тому, щоб вечорами, отакими вечорами, коли вечірні пахощі тобі солодкою знемогою груди розпихають, щоб тоді забитися десь в кут і слухати, що грішний люд поза твоїми очима про тебе і про твоїх друзів розповідає. Отож я сяду десь у теміні — і ні мур-мур, а очима лише кліп-кліп, а вухам своїм даю волю. Мої вуха тоді ніби ростуть, вони тоді перетворюються в радари, які схоплюють чужу бесіду. Підслухую...

Отож — сиджу, а в душі — стук-грюк, а в голові дзінь-дзінь, а радари мої вже втягують чужі мудрації. Чую:

— Пане, меценасе, вже другий день підряд у Гантері пані Кобзяр дає нам на вечір бараболю. Що пані Кобзяриха хоче, щоб ми салом з бараболі обростали.

— А чого ви на Кобзяриху накиннулись? Винуватьте тих, що відпочивають. Он той, наприклад, По-

неділок, то він як приїде з Нью-Йорку, то перше не каже “Слава Ісусу Христу,” а кричить: “Давайте бараболю!” Та той Понеділок, як його вечером не натрапляють бараболею — цілу ніч з голоду пищатиме. Та я бачила, що він інколи у поспіху ту бараболю цілими кавалками ковтає.

— Хай ковтає. А ЕКО збоку дивиться і собі на вус мотає. І з нього, того бараболянина, карикатуру зробить таку, що хоч налавур кричи.

— Е, в Понеділка обличчя не карикатурне.

— Як, меценасе, не карикатурне. Та в нього обличчя до карикатури аж пиштить. То не обличчя, а жива карикатура. ЕКО — трьома штрихами мах-мах-мах — і на папері голова, а на голові чуб дротом дротиниться, а усмішка аж до вух сягає і крізь усмішку видно зуби конячі — ось уже і Понеділок.

— А чого ви нашого гумориста до коняки рівняєте?

— А що його до святого прирівнювати. А коняка — непогана тварина. Он ЕКО раз у “Лисі Микиті” наших трьох політиків баранами змалював — великий баран, менший і найменший. І ті барани були такі гарні, що один політик свою карикатуру, тобто середнього барана, купив у ЕКА, бо каже, що той середній баран кращий від усіх баранів Гніздовського. Нупив політик себе, тобто середнього барана — і та карикатура висить у нього поруч Грищенка й Кричевського.

— Та чого ви вчепились того ЕКА. ЕКО не всіх малює благородними звірями. Он свого приятеля Івася Керницького він зображує як жирненького орла. Орлиний ніс нависає Івасеві на верхню губу, а на голові кучері-кучері розвіваються.

— Які, пані, в Івася кучері-кучері? У нього вже давно ті кучері вилиняли й висипались, як він ман-

дрував циганськими дорогами. У нього кучерів тепер на голові, як на горобцеві сала. Але ЕКО все ще Івасеві з приятні кучері на чолі примощує.

— Пані, та не кажіть, що ЕКО вже такий великий Івася приятель. Он недавно у “Лисі” Івась змальований як орел, а біля орла пляшку з чортиком всередині поставлено.

— Ну й що? ЕКО пляшною хоче сказати, що по Івасевому лиці не видно, що він обізнаний із спіритуальною культурою, тому й пляшку для деталей каринатури додає. А он другому отому бараболянному гумористові не треба й пляшку додавати, бо з того обличчя й так пізнати, що воно до протиалькогольного об’єднання ніколи не належало. І належати, мабуть, вже й не буде.

— Та ви, меценасе, ЕКА не оббілюйте. Не робіть з нього святого, бо у нас і без нього святих хоч греблю гати. ЕКО таки в каринатурах не має пошанівку до наших батьків народу. От хоч би у великодньому “Лисі” каринатура: з яйця вилуплюється курча, але те курча схоже на президента Лисогора, і те курча, те “лисогорча,” із шкаралупи кричить — “Ку-ку-рі-ну! Вступайти в члени Народного Союзу!” Чи це не глум з президента, з нашої асекураційної влади?! Або президента між президентами доктора Лева Добрянського ЕКО не змалював як акробата, у якого голова лежить у Нью-Йорку, а ноги біля Білого дому у Вашингтоні? І він, доктор Добрянський, своїми вашінгтонськими ногами чуває свою нью-йоркську потилицю і ще й при тому чистою українською мовою вигукує: “Юкрейнієн із бютіфул!” Чи це не компромітація нашої закордонної політики у Вашингтоні?

— А бо ЕКО не знає, на яку ногу стати. Він ще й досі не звив собі якогось гніздечка. Він скрізь ходить

— і до нікого не притуляється. Думали, до бандерівців ЕКО прилипне. Коли “бац!” Раз у “Лисі” змалювано коняку, просту коняку, з якої Ігнат Білинський за вуса Вовчука на землю стягає і сам у сідло сідає. Чи це не протибандерівський крок ЕКА? Мабуть, двійкар! Коли — знову — бачу; у “Лисі” красується нарисатура: вузьким прологом шкутильгає двогорбий верблюд, з одного горба Прокоп, а з другого — Лебідь людям моргають. Значить, ЕКО і з двійкарями затявся. Ну, а з мельниківцями він вже здавна воює, бо раз лідера мельниківського змалював когуютом, у якого з хвоста все пір'я повипадало. А когут без хвоста — що джентельмен без напелюха і рукавичок. Отож образа смертельна для мельниківців! І до уердепівців ЕКО не пристане, бо ЕКО визнає за патріярха Йосифа Сліпого, а УРДП — Василя Гришна. Отже тут ЕКО на релігійному ґрунті з УРДП не мириться.

— То до кого він належить?

— Як до кого? До своєї Марії! Чи цього не досить, меценасе?

І при цих словах я з криївки вискочив. І подумав:

“І добре, що ЕКО так славно нарисатує, і добре, що ні до якої групи не гнеться! І слава йому і хай йому за це на многая літа гарно гикнеться! Дай, Боже!

II

Дорогі!

Сьогоднішній вечір, та не лише вечір, а й цілий сьогоднішній і завтрашній дні проходять і проходять у нашій метрополії під знаком Козерога-Козака.

Тепер ми маємо рідну нагоду вітати і молодого, легендарного маестра Едварда Козака з нагоди його першого сімдесятиліття, і вітати дорогу маму, і вітати двох талановитих синів Козака та і ввесь тут присутній рід, якому судився безсмертний вік.

І сьогодні вияскравилося своєрідне правило, неписане, але міцне правило: хто коротше скаже, той беззаперечно виграє. Тож я включаюся у цей своєрідний змаг і постараюся про нашого маестра сказати коротко і ясно. Оток допоможи мені, Боже!

Серйозно, дорогі, тут говорили доволі. На мою і на Івасеву долю випало говорити і гумористично, і водночас поетично, і коротко, і цупко, і веселенько, на диво, і до того ж ще й правдиво.

Це не легко, зате почесно. Почну.

Але здивуетесь! Я розкажу короткий-коротесенький епізод з свого життя. Розкажу, як ім'я, легендарне ім'я, відоме чейже на всіх континентах, ім'я Едварда Козака пошкодило мені, а просто-напросто говорячи, перекапустило мені всю справу. Тут говорилось чи говоритиметься, як ЕКО своїм добродушним серцем допомагав людям вийти в люди, як він брав людей по-людяному за руки і виводив на широкі шляхи. Але в мене трапилось інакше. Мені ЕКО, вір-

те, одного разу перепсував усю справу і я, через для мене дороге ім'я ЕКОВЕ, сидів як у сливах.

Було це два-три роки тому у Вінніпеґу. Я десь так у травні прибув туди на літературний вечір. У суботу. Був вечір нічого собі. Я викаблучувався на славу. Дав волю своїм рухам, своєму горлові і добився сяного-такого успіху.

Але в неділю ранком я відчув, що вчорашній літературний вечір забрав у мене всі сили. Я був майже як ганчірка, яку треба було викрутити, ну, та й викинути. В неділю ранком я був безсилим, охриплим, або, як німці кажуть, я був просто-напросто 'ausgerupft'.

А в неділю я ще мусів виступати у маленькому містечку, двадцять миль від Вінніпеґу. Я відчував, що сили чужаються мене. Я півтори години на сцені ще й в неділю виглуплюватись ніяк не зможу. Я кажу:

— Любесенькі, гарнесенькі! дзвоніть у те містечко і кажіть, що Понеділок заґедзався!

Вони кажуть:

— Вони не повірять, що Понеділок заґедзався...

— Тоді, — кажу, — дзвоніть і скажіть, що я — безсилий, безрухий, безголосий, безохотний і т. д.

— А вони там на провінції не повірять. Як ти зобов'язався в неділю в них виступати — умри, а виступай...

Я кажу:

— Я півтори години на сцені не витримаю. Мене горло трісне, мене трупом із сцени виволочуть.

А вони сміються:

— Не виволочуть, — кажуть вони, — Микольцю, не виволочуть. Ти їдеш зо двадцять миль від Вінніпеґу і викаблучуєшся на славу. А щоб ти не втомився, ми тобі на допомогу співака дамо. У православній

вінніпегській парафії є тенорок, чудовий тенорок — Козак на прізвище... Співає, аж тьохнає. Чи розбийника співати на страсний тиждень, чи витьохнувати:

Ластівко, моя прекрасна,
Серцю радісний цей час,
Ти навін моя кохана,
Смерть одна розлучить нас...

Він, цей тенорок, цей Козак, як це співає, то смерть на два кілометри тікає. А як він співає

Як почувеш вночі край свого вікна,
Що щось плаче і хлипає важно,
Не тривожся зовсім, не збавляй собі сна,
Не дивися в той бік, моя пташко!

Се не та сирота, що без мами блуна,
Не голодний жебран, моя зірню;
Се розпука моя, невтишима тоска,
Се любов моя плаче так гірню.

Як проспівает, — кажуть вони, — цей Козак, то людей розпука охоплює. Бери цього Козака, бери п'яністню і їдь у провінцію! А передтим подзвони у те містечко і снажи, що ти не один вибираєшся на гастролі!

Що ж, нема вибору! Дзвоню до Народного дому у те містечко біля Вінніпегу і нажу: "Я прибуваю не один, а з Козаком." А вони: "Слава! Нарешті в нас Козак буде." А я кажу: "Не тільки Козак, а Козак прибуває з п'яністною." А вони в дроти кричать: "Та ми дринькотливий фортеп'ян маємо, але нащо нам п'яністна. Козак за двадцять п'яністок справиться!" А я кажу: "Не справиться! Козакові треба п'яністки." Вони погодилися. Запросили нас до одного магістра на обід, а по обіді маємо йти на залю.

Приїжджаємо. Заходимо в хату: сили небесні, все заквітчане, стіл ломиться від їстивного і питивного. Посеред стола грубезне крісло рушником застелене. Коло того крісла квіти.

Я і той співак Козак і піяністка стоїмо коло стола.

— Ви, — каже господар дому, — сідаєте поближче цього крісла. А ви, панночко! — до піяністки, — біля Понеділка, ласкаво розміщуйтесь! А ви, — до співака Козака каже, — ви, мабуть, шофер, сидайте аж он там у затінку!

“Боже, — думаємо, — а для кого ж крісло з квітами зготовлено?” “Я думав, що для мене, але мене витурили на якесь другорядне місце. Аж тут господар урочисто почав:

— Дорогі! — каже, — у нашому містечку ще такого не було. Місця в залі Народного дому всі дочиста випродані. Двісті місць в один день розхоплені. А знаєте через кого?

Ну, я опустил у тендітному положенні очі. Я передчував, що розпродані квитки лише через мене, і лише моя уроджена скромність не давала мені розкрити уста.

— А знаєте, через кого випродана зала?

— Та, — кажу, — випродана тому, що люди чемні, люблять гумор...

— Так! — каже господар, — вгадали, пане Понеділок, люблять гумор і через чудесний гумор і чудесне мистецтво вони викупили квитки.

Я ще нижче з соромливости опустил очі.

— Так, — кажу, — люди чемні, і я їм вдячний, безмірно вдячний...

— Ви, — каже господар, — ви можете бути вдячні, але в першу чергу дяка належиться Козакові, бо лише через Козака зала розпродана.

“Туди, — думаю — стежка. Через якогось тенорка, що вицьвірінькує “Ластівко, моя прекрасна” випродана заля? Не через мене, а через того ревуна?”

А господар тоді каже — Ну, а де ж, пане Понеділок, наш Козак, про якого ви телефоном повідомили. Ми ж для нього й крісло завітчали.

Я виочився на нього.

— Та Козак, — кажу, — он там сидить із піяністкою! — І показую на ревуна.

А господар:

— Не жартуйте, пане гумористе, на шофера пальцем не показуйте! Де Козак, той славний Козак, що у нас ще ніколи не мав щастя показатися?

— Та, — кажу, — це ж і є той Козак. Тенор з православної парафії.

А він тоді відсуває гарне крісло і як визвіриться на мене:

— То ви, наже, — фальшового Козака нам притарабанили. Ми нупляли квитки на славного маляра, на Гриця Зозулю, а ви нам привели якогось тенорового когута?

Ну, далі не варто розповідати. Обід нам не вдався. На нашому концерті повної залі не було — була лише половина. І ми поїхали з підфальшованим Козаком з опущеними головами до Вінніпегу.

**
*

Але сьогодні, дорогі цього не трапилося. Ви всі сьогодні прийшли привітати справжнього, правдивого, славного Едварда Козака з його чудо-мамою і синами. І з цієї нагоди я хочу цьому Козаковому родові сказати: А нашому козацькому роду нема й не буде переводу! Пошли, Боже, Едвардові Козакові, много літ.

III

Дорогі, рідні, хороші, симпатичні, статечні! — коротко всі, всі, всі ті, що сьогодні зібралися відсвяткувати і вшанувати Едварда Козака, тобто ЕКА, тобто того, що оце недавно дав нам свою першу літературну дитину під назвою “Гриць Зозуля.” Отож наша літературна братія зобов’язала мене взяти у Гриця Зозулі інтерв’ю. Кажуть товариші:

— Минольцю, а хоч трісни, а хоч налавур кричи, а хоч надвоє розірвися, а хоч пляцком розліпися — а інтерв’ю з Грицем Зозулею зроби!

Я витріщився.

— А як, — кажу, — Гриць Зозуля віджене мене, не схоче дати інтерв’ю?

— Слухати не хочемо. Проси Зозулю, моли, біднайся, у чотири погибелі згинайся, а інтерв’ю принеси! Бо не принесеш — напут тобі та ще й з крапкою.

Що ж — не хочеться, щоб з мене був напут та ще й з крапкою. Вистерігаю Гриця Зозулю. Дивлюся за ним. О, радість, сили небесні, Гриць Зозуля йде та ще й свої вуса розгладжує та пощипує. Я до нього таким козиристим, дженджуристим, бадьористим голосом:

— Доброго здоров’я, сервус, як ся маєте, “гав ду ю ду,” містер Гриць Зозуля?

А Гриць Зозуля зупинився і дивиться і каже:

— Що ви від мене хочете? Як ви мене так гречно вітаєте, виходить, щось ви хочете.

Вгадали, — кажу, — хочу інтерв’ю.

— А яке інтерв'ю? Що, ви будете записувати на папір, чи будете брати мене на "тейп," на "багінг," як Вотергейт.

— Ні, не Вотергейт! Інтерв'ю для Союзівки.

— А, — каже Гриць Зозуля, — для Союзівки дам інтерв'ю та ще й з печаткою. Союзівка, — каже, файна дівчина. Красива, гожа, весела, а суботами та Союзівка як культурні конференції зі сцени влаштовує, а як та Союзівка потім танцює, аж підлога рипить і лущитья. Для Союзівки дам інтерв'ю.

— Добре, — кажу. — То як вам подобається наша Союзівка?

— Подобається, і ще раз подобається, і ще трішки напіддачу мені Союзівка до серця прилягла. Ось сьогодні, в неділю, — каже Зузуля, — йду ранном, йду до Веселки, а по доріжках нотини бігають, весело переночуються, а з-під дерев горобці, шпани, ластівки концертують і від співу аж захлинаються. Йду я до Веселки, а все птаство підспівує мені:

Тільки сонце вже зайнялося,
А все взяло й повмивалося,
Повмивалося, зчепурилося
Й милим святом звеселилося

І так приємно йде стежка, а по стежці йде весь союзований парламент — попереду генераліссімус Лисогір, тоді генерал Падох, а тоді полковник Квас, а за Квасом я, Гриць Зозуля. А за мною йдуть два ефрейтори, два союзів Швейки — Іван Керницький і Микола Понеділок. Отож гарно на Союзівці!

— А як вам подобається, пане Зозуля, їжа на Союзівці?

— Їжа добра, добра і обильна. Лише треба для тих, в кого трішки черевце росте, давати тим двічі

на день і то по півпорції, а півпорції віддавати на фонд наглої потреби.

— Добре, Грицю Зозуля! А як ви дивитесь на літературу? Ось, я письменник, поет. Пишу поезії. Мені кажуть, що ви — найсуворіший критик. Скажіть мені, чи я маю талант? Чи я маю поетичний талант?

— А прочитайте свою поезію і я скажу!

Я Грицеві Зозулі прорецитував свій вірш.

— Пане Понеділок, — сказав Зозуля, — ви маєте талант, але дуже закопаний, а до того ще й не в голові. А так таланту досить маєте.

— Пане Грицю Зозуля, а як ви відноситеся до "Вимен Ліберейшен"? Ну, от як жінки носять чоловічі зачіски, капелюхи, черевики, шкарпетки! Як вам це подобається.

— Гарно! Хай носять на здоров'я! Трішки є замішання, як жінки носять мужеські штани. Тоді здалену йдуть дві постаті — і вечером не знаєте, "гу із гу" в штанах; лише як підбіжиш і глянеш зблизька і лише тоді визнаєш, хто до якої партії з природи народився.

— І прикінцеве! Недавно доктор Луців у "Свободі" написав, що ви першою своєю книгою швидко і тріумфально в'їхали в українську літературу. Що ви на це скажете?

— Швидко я не можу в'їхати, бо жона сидить у авті за керівницею і дозволяє мені швидкість лише двадцять п'ять миль на годину. Отже швидко я не міг в'їхати.

— І останнє, пане Грицю Зозуля! Де ви цю ніч спали?

— Де я спав? Що за дивне запитання! У Гантері.

— У Гантері? А чому ж пані докторова Кононенко сьогодні сказала нам, що вона минулої ночі спала з Грицем Зозулею — і сміялася до ранку?

Гриць Зозуля не розгубився, а сказав:

— Пані докторова зробила маленьку помилку. Вона спала не зі мною, а з книжкою “Гриць Зозуля,” і отож можливо, що вона читала книжку і сміялася. А я таки спав у Гантері, отже у двох ліжках спати не міг.

Я подякував Грицеві Зозулі за інтерв'ю і сказав:

— Спасибі вам, дякую! Дай, Боже, Грицю Зозуля, щоб ви були здорові-здорові, і щоб у вас сили були нові й нові — на довгі літа!

ДО І ПРО УКРАЇНСЬКИХ ЛІКАРІВ

Дорогі!

Незаперечна істина — з лікарями найкраще на бенкетах, на різних частуваннях і вітаннях зустрічатись, непогано, правда, лікаря й на вулиці спіткати. Йдеш, снажімо, вулицею таким бадьористим півнем, а назустріч знайомий доктор поспішає. Тоді я виймаю поспішно з кишень руки — і так голосно-голосно:

— Доброго здоров'я, пане докторе! Як живете-маєтесь? Як там ваша пресимпатична дружина? А як діточки?

Ну, а на бенкетах лікаря зустріти ще приємніше. Тут я просто вже:

— Вітаю вас усім добром на світі, пане докторе!

Так привітався — і сам дивлюся на пляшечку французького добра, на Ремі-Мартена.

А пан доктор не лише добрий хірург, а й психолог непоганий — він зразу вгадує мої думки.

— Пане письменнику, — каже знайомий доктор, — може, відкуштуєте чарчину Ремі-Мартена?

— Та, — кажу, — пане докторе, моя освіта не дозволяє відмовлятися. Відкуштую.

Отож з лікарями зустрічатися не в офісі, а на вольній волі — це доброта ще й яке добро. Але в офісі здибатися з доктором менша приємність — і для мене самого, а тим більше для самого доктора. А доктор дивиться у очі. А тоді живчика нащупує. А тоді обслушує. А тоді каже:

— А чого, ви, пане письменнику, так труситесь?

А я кажу:

— Не трушуся, пане докторе, а мною трусить.

І як би не трусило, як я поруч бачу таку округлисту ампулу, а біля ампули шприц. Із голкою. І та голка в моїх очах продовжується-продовжується — і мене в мороз кидає.

І тому ото я через оте трусіння, через оту ампулу і голку — до офісів докторських нолись мало заглядав. Але трапилось, що мусів заглянути. Заболіло горло. “Що ж, думаю, — піду таки до доктора.” Чимчикую. Коли назустріч знайомий мій приятель іде.

— Чи це ти, Миколо?

— Та я, — кажу, — я!

А він мені каже:

— Ой, що ж це з тобою? Як ти помарнів! Як охляв! А як постарів! Та в тебе, бачу, і брови якось покостричилися. І очі в тебе витріщені, і вії полиняли. А обличчя яке в тебе погребне. Та ти вже на ладан дишеш. Ти — як живий покійник.

— Я хворий, — кажу, — тому так неінтелігентно і виглядаю. Горло в мене заґедзґалось. Іду до доктора.

А приятель мені:

— Чи ти здурів? До доктора? Сам себе навчися лікувати. Горло в тебе заґедзґалось? Ось іди додому і запам’ятай мою рецепту. Цю рецепту мені ще моя покійна мама давала... Горло заґедзґалось! Отож іди додому — і лікуйся сам! Бери зараз сиру покришену цибулю і перемішуй її з медом, тоді додаєш туди ще квашеної капусти з жменю, тоді дві ложки перцю, три ложечки соняшникової олії і три-чотири часничини. І врешті декілька перестиглих сливок,

червивих яблук і ледь-ледь гниленьких вишеньок туди викидаєш. І все це як слід вимішуєш і здушуєш. Ось і маєш виціджений сік. Тоді наливаєш його в шклянку — і все одним духом випиваєш. І такого соку три рази на день готуй і пий — і завтра в тебе буде горло як залізне! І без доктора вилікуєшся і будеш, як огірочок.

Ну, хто не хотів би бути свіжим огірочком!

Пішов додому я — і зготував той сік і випив. І в мене горло запашіло, а всередині все дочиста збунтувалось. І я аж крякнув! А на другий день мене і корчі взяли, а з горла наче аж вогонь іде. Хоч не хочу, іду до лікаря. Знайомий лікар посадив мене у крісло.

— Що з вами, пане письменнику?

— Сам не знаю, пане докторе. В горлі мені наче кішка дряпає, у вухах видзвонює, в очах коники виплигують, а в шлунку щось бурчить і булькає.

— Це і все? — каже доктор.

— Ні! І серце чомусь мені ненормально калається, а в правій нозі ніби комашня все бігає. А в потилицю ніби хто молотом все гупає.

А доктор каже:

— Годі! У вас хвороб і не перелічити. Ану покажіть горло! Ну, ширше-ширше! Скажіть а-а! Е та на вашому горлі, письменнику, яєшню можна жарити. Воно, як жар, червоне.

І доктор бере ампулу — і шприца. І каже:

— Ви, може, маєте алергію до пеніциліни?

— Ні, кажу, — до пеніциліни я алергії не маю.

А до шприца з голкою я страшенну алергію завжди маю...

А доктор каже:

— То дарма. Шприцеву алергію я навчу вас зносити.

А доктор підходить до мене, а шприц у руках блищить. А я кажу:

— А чому, пане докторе, ви мені таку кінську дозу ін'єкції хочете давати?

А він до мене:

— Це не кінська доза, а подвійна, бо у вас страшнюче горло. А ви ж, письменнику, виступаєте перед гуцулами в суботу.

Дав доктор ін'єкцію. Дав пігулки — одні, другі, треті... Жовтенькі, червоні, біленькі.

— А тепер, каже, — вживайте ці пігулки — і як всі поковтаєте і вам з горлом не покращає, за три дні знову до мене покажіться! А як покращає, не приходьте!

І що ж? Сновтав я всі пігулки і на третій день ще лише офіс доктора мого відчинився, я вже й появився.

— Докторе! — кажу, і мені затяло...

А він мені:

— Що, письменнику, погано це вам? Ну, йдіть, сідайте в крісло!

— Ні! — кажу, — докторе. Мені не треба сідати в крісло, я прийшов сказати, що мені добре. Добре мені, я видужав. Ну, як вам дякувати!

І відтоді я приятелів не слухаю, лише і тільки слухаю докторів.

ДО МІТТЕНВАЛЬДСЬКОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ГРОМАДИ

Дорогі українці, що 25 років тому прибули до Америки з чудової міттенвальдської околиці. Я бачу усмішку на ваших устах, бо мало хто вірить, що я таки був у Міттенвальді. А воно таки так, я не лиш був у міттенвальдських казармах, а я був одним з найперших, які гупали своїми незграбними чобітьми по тих міттенвальдських казармах.

У 1945 році, точніше у червні, мені з декількома українцями пощастило перебратися з Австрії до Німеччини. У мене були штани цивільні, подрані, на мені була маринарка, здається, есесівського офіцера, а на голові у мене халабудився нашкет вояка румунської армії. А взутий я був у якісь поганенькі напці, які знайшов по дорозі. Нас у Гарміші зустріли американці — і відразу, по недовгих розпитах, завезли нас усіх у міттенвальдські казарми, де був табір. Тоді цей табір скидався на суцільне інтернаціональне муравлище. Тут уже були щось аж із 20 українців, було дуже багато калмиків, хорватів, італійців і арабів. За два-три місяці італійців і арабів як корова язиком злизала, їх не стало. Лишилися хорвати, калмики і ми українці.

Ми українці вибрали для самих себе свій парламент. Репрезентував нашу групу Іван Брінда, що тепер живе в Австралії. Стали морочитися. Йдемо до військової комендатури мельдуватися. Мусимо американцям сказати, що ми не вертаємося додому, бо ми не советські піддані. Всі мої товариші — галичани і вони мають або метрики про народження, або

посвідни з школи, або документи їхніх батьків, що проживали в Польщі — а у мене нещасного чотири документи в кишені — і всі документи або з серпом і молотом, або з червоною зіркою та ще й на додачу з советською печаткою. Один товариш каже:

— Рви, Миколо, ці папери — шматуй, у річку нидай, бо з цими паперами тобі напут та ще й з крапкою!

Ну, що робити? Хто хоче, щоб з нього був напут із крапкою? Порвав. Вижбурнув. Іду до американців. Зі мною ідуть чотири галичани, щоб яюсь мене рятувати. Переді мною американці сидять.

— Де родився? — питає один.

— В Україні, — кажу.

— А де в Україні?

— Он там, — кажу. — Трохи далі від Львова.

— А яке підданство ваше?

— Ніяке, — кажу. — Мій батько мав нансенівський пашпорт, а мати... мати, — і тут я забрехався, — мати, — кажу, — напів зі Львова, а напів із Болгарії.

— А папери які маєш?

— Ніяких, — кажу, — не маю. Усі папери мої розбомблені.

— А де вони були, твої папери?

— В кишені, — кажу, — отут біля грудей. І бомба трах і папери розбомбила.

— А тебе не розбомбила? — питає американець.

— Мене, — кажу, — яюсь бомба милувала. Папери мої знищила, а мене й не зачепила.

А два американці виочились на мене і дивляться, а тоді один і каже:

— Брехати не вмієш? Не вмієш брехати!

— Та, — кажу, — не вмію брехати. Може, вивчуся, а зараз суццю правду вам кажу.

А він каже:

— Ні! Доладу не вмієш брехати.

— Та, — кажу, — згодом я і доладу вбрешуся, а покищо кажу вам, що я можу...

А вони кажуть:

— Ти думаєш, що ми дурні?

— Ні, — кажу, — я думаю, що ви надто розумні.

— Ну, тоді, — кажуть вони, — тоді або ти дурний, або дурнем лише прикидаєшся.

— Та, — кажу, — як вам сказати, я трохи прикидаюся, а трохи справді в мене клепки в голові порозсихалися.

Американці засміялися. І тоді запитали моїх товаришів-галичан, чи вони з дому, зі Львова мене знають. Вони ствердили, що мене знають, знають моїх батьків, сестер, а один сказав, що був навіть на похороні мого діда, коли його ховали недалеко Львова.

І мене лишили в таборі. Налмики мали праву частину казарми, хорвати ліву, а ми мали чудове горіще, де ми вже встигли новдрами собі помешкання улаштувати. Я собі вже знайшов есесівські чоботи з підковами і скрипами і штани галіфе — мабуть, з якогось полковника, і ходив табором і про мене всі казали, що "он табором іде Гебельс у квадраті." Так я був у Міттенвальді від червня 1945 до початку 1946 року. Ми вже тут розбудували собі комітет з трьох чоловіків, мали маленьку бібліотеку з шістьма книгами і розбудували ґуральню, яка за день виробляла певну кількість високоякісної горілки. Пізніше ми нав'язали зв'язки з Мюнхеном, з Розенгаймер страссе, — і звіди ми дізналися, що недовзі мені пришлють папери, які мені розбомбар-

довано, тобто папери, які б стверджували, що я родився у Львові, а моя мама вийшла з Болгарії. І ще б я до літа 1946 року в Міттенвальді царствував — та одного дня в табір підвечір приїхали советські два офіцери, і я майже босоніж вискочив з табору і переспав у лісі. А за два дні мої товариші випросили в американців документ, який дозволяв мені вибратися до Мюнхену, щоб з'єднатися з родиною. Ось той документ! І так мій побут у Міттенвальді закінчився.

Тепер трішки про цей хороший з'їзд. 25 років минуло, як ми табір покинули. Чого лише за ці 25 років ми не придбали? Всього потрохи придбали.

Хто придбав черевце гарненьке,

Хто волосячко сивеньке.

Хто придбав зморшків на чолі і під очима,

Хто дітей і на порозі й за дверима.

Вже багато з вас має внуків і внучаток,

Парубійок і підлітків-дівчаток.

Вже багато з вас стали дідусями й бабусями

І у банку конта лічать тисячами.

Вже усі ми маєм клопіт з серцем і худінням,

З артритизмом, хоресторолем й ожирінням...

Та одну лиш прекрасну, радісну потіху ми маємо. Ми маємо наш чудовий спогад про нашу буйну молодість, яка родилася в бурі великих спалахів-заграв, і той спомин ніколи не стирається.

Сьогодні ми всі зібралися, щоб на два короткі дні скинути з пліч двадцять п'ять років і зустрітися так, як колись зустрічалися під тими міттенвальдськими горами. Хай же будуть благословенні ці два дні, два дні нашої молодости, яка сьогодні при зустрічах із знайомими розцвітає. Снідайте, дорогі, з пліч чверть століття і йдіть розмовою, думкою, поглядами у ту минувшину, яка в серці до обожнення благословляється! Дай Боже!

НА СВЯТІ ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА

Не лише вам, дорогі слухачі, а й мені самому досить дивно, що я зважився з дорогих до обоження молодих років, років зарослих полином, шпоришем і м'ятою видобути спогад, який в'язався б з пам'яттю великого нашого майстра красного письменства — Василя Стефаника. І мені не лише дивно — а мене одночасно і невисказана, всеобіймаюча радість охоплює, і учіплива ніяковість майже бунтує і рунтує мою душу. Радість і гордість вселяються, бо на сьогоднішньому святі на шану великого сина землі нашої чорноземної я стою поруч двох людей, які тримали руки нашого письменника, що сипнули в скарбницю нашої літератури повну-повнісіньку пригірщ вічних, немеркнучих, золотосяйних зірок, які озолочуватимуть, збагачуватимуть нашу літературу доти, доки рута-м'ята в нас б'ятиме, поки наша пісня з глибини нашої землі лунатиме — і врешті доти, доки шляхи, стежки, доріжки до святині нашої, до канівської могили не заростатимуть.

Тут стояв найменший син письменника Юрій Васильович, який напевне в ті хвилини в пам'яті проходив з своїм великим батьком хату, проходив подвір'я, русівські вулиці і цвинтар, який напевне до подробиць згадував, як він з уст батька списував гарячі, тріпотливі слова, які тепер розлітаються через моря, гори, океани по всьому світі і осідають-западають людям всіх язинів у душі.

І друга особа на цьому святі — визначний поет, публіцист, літературознавець, маестро Богдан Крав-

ців, що теж особисто знав письменника, що мав щастя з ним і вітатися і при нагоді йому вклонятися. Як бачите, я стою тут серед двох огнів, що можуть мене своєю минувшиною спопелити. Без перебільшення — спопелити. Бо спогади їхні лежать у них навіть на долонях, якими вони доторкувалися до нашого письменника.

Я ж, дорогі, тієї землі, де ходив Василь Стефаник, ніколи не бачив, про письменника, якому в цьому році виповнюється сто років у безсмертя, ззамолоду зовсім не чув — ба навіть більше, я про Покуття, яке зродило нам цього велетня, досить пізно дізнався — і все ж таки попри це все я наважився думками шугнути десятки років в минушину, щоб пригадати, як я познайомився з Василем Стефаніком і коли Стефанік для мене, як і для тисячі-тисячі юнаків, що виростили на безбережних херсонських степах, став письменником не лише покутським, галицьким, а нашим рідним, херсонським, а отже і всеукраїнським письменником, що викладав на папір не лише глибокі, переорані болем покутські селянські душі, а скупі і сильно списав складні, болем і радістю сплетені всеукраїнські, вселюдські селянські серця.

Я ходив до школи, до сьомої кляси нашої десятирічки — і почав брати книжки з нашої шкільної бібліотеки додому. Десь так після третіх відвідин бібліотеки я збоку, на стіні, побачив список, який прикував мою увагу. Я поцікавився тим списком, бо відчував, що в ньому когось за щось, як у нас казали, “припечатують.” Я ступив крок, як бібліотекарна різко, як рашпілем, тернула мене словами:

— То не для тебе. То для дорослих вивішено.

— Нехай читає, — втрутився вчитель з нашої кляси. — Однаково він в тому нічого не розкумекає.

Вчитель помилився. Я хоч небагато, а таки дещо з того списку “розкумекав.” То був список забронених письменників, твори яких не то що не можна було читати, а й у себе у хаті переховувати або комусь для читання передавати. Я всього списку не пам’ятаю, лише уцвявився мені у голову кінець цієї чорної листи — при кінці стояли, за абеткою, три особи: Василь Стефаник, Зинаїда Тулуб і Микола Хвильовий. Про двох останніх я якимсь чином вже чув — це були письменники, яких краще не варто було не то що читати, а й згадувати. З Василем Стефаником мені трапилась справжня біда. Я нічогосінько про нього не чув, не знав — і вже це одне незнання турбувало мою думку і штовхало мене до розпитів. Хто він? Чого потрапив на ту нечесливу листу? Як мені не страшно було, але я переживав страх і став перед бібліотекаркою.

— Чого стовбичиш? — вона до мене.

— Скажіть, — і мені щипцями здушило горло.
— Скажіть, хто той там Стефаник?

— А у вас вдома щось того Стефаника є? — і вона майже мокрим рядом накинулася на мене. — Мабуть, щось є. Приховуєте щось? Бачу по очах, що збираєшся збрехати. Є?

Я спантеличився. Я ладен був, щоб земля розтріскалась і поглинула мене, аніж стояти перед цією жінкою, яка мене своїм наче ржавим язиком прямо тортувала.

— Є? — досікувалася вона.

— А хто той Стефаник? У нас нікого вдома нема.

— Як нема, то йди і не сунься поперед батьна в пекло!

Я хоч і пішов, а все таки кортіло ступити трішечки в пекло. Чи він, той Стефаник, був контррево-

люціонером, білогвардійцем, жовтожупанником чи, може, махнівцем, що від його імени відмахуються і не хочуть про нього навіть слівця єдиного зронити. Я наважився спитати вдома батька.

— Тату, — несміливо звернувся я до нього, — а хто такий Василь Стефаник?

— А чого тобі в голову збрів Стефаник?

— Я на чорній листі бачив.

— Не сунь, Колько, носа до чужого проса, ліпше буде. Не накликуй на мою голову, сину, зайвої біди! Я і так горя по шию маю, хоч ти мені того горя не додавай.

Мене цікавість мучила ще довго — згодом та чорна листа з стіни зникла — і я про ім'я, якого, здається, всі страхалися, потроху став призабувати. Аж десь по роках — у дев'ятій клясі в хрестоматії появились дві новелі Василя Стефаника: “Давня мелодія” і “Нитка,” а коли я був в десятій у хрестоматії вже оприлюднили і новелю “Шкода.”

І тоді я дізнався, що десь за кордоном жив письменник, якого велика душа все перелітала кордон і залітала в наші херсонські хати і спостерігала всю нашу незносну біду — і її на папір карбувала.

З десятирічки я пішов до Одеси. Хотів вступити в Одеський університет. І біда за мною по п'ятах слідувала. Біда мене товкла дома — і у місті не облишала. В університет приймали п'ятсот осіб із шкіл, а заяв подали більше тисячі. І, безумовно, з тієї тисячки вибиратимуть п'ятсот найкращих. Чи збудеться моя облеліяна ночами мрія? Чи всміхнеться мені моя провідна зірка і запровадить мене в коридори університету? А чи повернусь додому — відкинений, розбитий і намарне піде моє десятирічне вчення і батькові мозольні гроші, які він вклав, щоб мене у світи вивести?

Щоб вибрати до університету п'ятсот найкращих, за два тижні дадуть усім написати контрольну працю з літератури — з російської чи української — і ця контрольна вирішить, кого лишити, а кого викинути з університету. І для цього нас по черзі викликали до професора, який ознайомлювався з нами і розпитував, про що б ми хотіли написати. Всі страхалися того професора, бо він, усі казали, був безсердечним, собашником, який мав орден Леніна, був у військовій академії у Ленінграді і вмів лише людей стріляти, а не від нас іспити приймати.

Мене решетувало, трясло із страху, бо я передчував, що собашник мене закатрупить і ніколи не пустить до університету. І ось я став перед собашником, і мені ноги вгинаються, а в грудях бухкає найважкішим дзвоном.

— Про кого ви будете писати?

Я стояв перед своїм гробокопателем і трясся. Він мав лице усміхнене, а мені здавалося, що він не сміється, а шкіриться і хоче мене поглинути. У нього було гарно випрасуване вбрання з орденем Леніна на грудях. Я ж перед ним переминався з ноги на ногу, убраний у полотняну вишиту сорочку, з потертими від давности штанами і чобітьми — хоч був серпень і на мої селянські чоботи багато хто на вулиці з посміхом носився.

— Про кого будете писати?

— Про Шевченка, — так тихо я промовив, що мої слова, здавалося, пушинками затримались в повітрі і до собашника не досягли. — Про Шевченка.

— Про Шевченка писатимуть майже триста осіб. Напишіть про когось іншого.

— Про кого хочете, товаришу професоре, щоб я написав?

— Про того, хто вам найбільше після Шевченка серце непокоїть.

Я розгубився. Чомусь мене у цій Одесі самотність роздирає. Чужі мені одеські бруки, асфальтові пристані, заставлені пам'ятниками бульвари. Мені нараз схотілося, до болю забажалося додому, де в хаті стільки радості і болю сховалося і їдуть на мене, щоб мене взяти в свої обійми пелехаті. І мені пригадалася Стефаникова “Давня мелодія,” яку він з Покуття описав, зазираючи у мою хату. Лише на Покутті колядували “Ой, рано-рано пан Василь устав, при першій свічці личенько вмивав, при другій свічці суконки вбирив, при третій свічці коника сідлав.” А в нас, на широчезній степовій Херсонщині, хлопцям також колядували і коника білогривого сердечно бажали. А колядували у нас так: “Ой, Миколоньку, встань ранесенько та й росою утрись, вберись гарнесенько! А ми коника та озбруємо, буйногривого приготуємо, квіттям обмаємо. І тебе на нього тай усадимо.” І давня мелодія звучить у моїх вухах: “Я буйногривим літатиму і світ весь обзиратиму.”

Ні, я хочу з Одеси додому, куди мене тягне не-поворотка і вже відшуміла навіки молодість. Мені тепло! Гарно! І боляче! Бо я пригадав і Стефаникову “Шноду.” У Стефаникової Романихи заслабла корова. І Романиха її, дорогу годувальницю, віхтем обтирала, коло неї припадала — і разом з нею, коровою, помирала. А в нас не Романиха, а тітка Дарка любила корову Малаську, і як її гарну, в чорних яблуках корову злюща влада виводила з хліва, тітка Дарка рвала на собі носи і заголосила: “Корівонько моя, годувальнице моя, прощавай і мене не проклинай! Хоч глянь востанне, Маласенько моя!” І рвала далі носи. А як корову витягли з двора — то тітка

Дарна вже не всилі була носи рвати, вона впала в сніг, і мороз її страшенний прошпигував — але її печаль була така гаряча, що та печаль і на великому морозі її зовсім спалила.

Я хочу додому з Одеси. Тепер тітчина Дарчина дочка має теличку — і мені хочеться їй вклонитися.

А Стефаникова “Нитка” мені тепер в Одесі спокою не дає. Покутська жінка пряла довгу-довгу нитку, таку довгу, що її можна простягнути аж до неба. І тією ниткою годувала дітей, родину — але одного дня Мати Божа зжалілася над покутською прядільницею і взяла її до себе, щоб вона після тяжкого труду відпочила. А в нас на безкраїх полях моя двоюрідна сестра пряла нитку — не руками, а прямо пучками порепаними довгу-довгу степову нитку — а поруч нитки пшениці, жита, гречки, а нитка поміж пашнею кілометрами стелеться. І моя двоюрідна сестра не дійшла нитки всієї — збезсилилася, і її танож Мати Божа взяла на відпочинок.

Я стояв у сільській сорочці і давніх чоботях перед професором, а думнами був удома.

— То про що ви б написали?

— Про Стефаника. — Я сказав, бо мене біль роздирав. Мені хотілося додому, до мого села, де з кожного кутка дивилося на мене моє дитинство — з смутком, переплетеним барвінкою радістю.

— Про Стефаника ще зарано писати, — і цей орденоносець, цей, що його називали собашником, — якось тепло глянув на мене. — Рано ще про Стефаника. Напишіть про Маяковського!

— Я про Маяковського? — Я зам'явся. Мені не можна було казати, що він мені чужий. — Я, товаришу професор, російську мову гірше знаю.

— Чи гірше, чи ліпше, а пишіть про Маяковського!

— Я провалюся, програю...

— А, може, й виграєте! — І орденоносець поплеснав мене по плечах так, як майже плеснав колись мене хтось із моїх рідних.

За три дні професор поклинав мене у кабінет. І мені затуманилося у очах — і моему збентеженню не було краю. Я передчував, що моя писанина про Маяковського була жалюгідна. І я не помилився.

— Ваша праця про Володимира Маяковського просто препаскудна, — і професор стрільнув мені у вічі, — просто препаскудна!

— Я знав, — кажу. — Я знав, що так буде. Отже мені треба додому їхати. Я провалився. Мабуть, не судилося мені бути в університеті.

— Ні, ти будеш в університеті. Ти погано написав про Маяковського, але, я відчуваю, про Василя Стефаника таки добре б написав. Добре!

— Ви переконані?

— Так! І ти, — він каже, — і ти переконаний!

— Так! Я наче переконаний. Бо Стефаник у мене лежить на серці. Він — хороший письменник.

— Не хороший, — поправив він, — Стефаник не хороший, а великий. Знаєш, що про Стефаника написано в Фінській енциклопедії?

Я знизав плечима. Звідки я можу знати, що у Фінській енциклопедії пишеться, коли я крім назви Фінляндія і про те, що вона багата лісами і що в неї столиця Гельсінкі, нічого не знаю...

— Отож слухай, — він веде далі, — у Фінській енциклопедії, у 13 томі, є таке: "Василь Стефаник — український письменник, якому у західно-європейській літературі тяжко знайти рівного"...

Я дивився на професора — вибачався в думках перед ним.

НА ПОШАНУ Д-РОВІ ЛУЦІ ЛУЦЕВУ

Дорогі мої!

Висловити своє ставлення, свої думки про д-ра Луку Луцева це, беззаперечно, велика приємність для мене. Та, на превеликий жаль, ця приємність до деякої міри захмарюється своєрідною ніяковістю, своєрідним страхом. І це зрозуміло. Бо, як-не-як, говорити про найвизначнішого літературознавця і дослідника нашої літератури, — я так думаю, — годилося б комусь бо іншому, а не мені.

Але я не збираюся давати творчої оцінки працям достойного нашого донтора — її, цю оцінку, дав найсуворіший критик на землі суцільний, дав наш час, який, устами і пером найавторитетніших знавців нашої літератури, зарахував творчість д-ра Луки Луцева до найсвітліших сторінок у літописі українського літературознавства. Моя роля на цій імпрезі буде легшою. Я хотів би поділитися думками, окремими враженнями, про постать в нашій літературі, ту постать, яка мені майже половину мого життя була цілковито невідомою.

Я пізнав ближче пана доктора десь п'ятнадцять-двадцять років тому. Мушу признатися, нема де правди діти, я до д-ра Луцева спершу великого довір'я не мав. Зовсім не мав! Щось мені всередині, десь там у кутиках моєї душі, підшіптувало, настренчувало і покривало мої почуття певною холодністю. Чув я, що д-р Луців — великий знавець нашої літератури. Але якийсь дідько з ріжками пантрував за мною і мені у всі вуха натурнував. Він, той дідько,

казав мені: “Який Луців літературознавець, коли він був цілковито відрізаний від більшої частини України і тому з літературою тією не може бути ознайомлений.”

З такими почуттями я зустрівся з д-ром Луцевим. Розговорилися. І вже від перших слів у мене крига перестороги до доктора стала розтоплюватися, щезати. Переді мною стояв не галицький науковець, а наш-мій не вчитель середньої школи, а професор у найміцнішому сенсі цього слова, що обізнаний був з нашою підсоветською літературою куди краще, як я. Не говорячи вже про Тичину, Бажана, Рильського, але донатор мене інформував з такою подивугідною детальністю і про Натана Рибана, і про Юрія Смолича, і про Зинаїду Тулуб, і Оксану Іваненко — коротко, про всіх письменників, яких я із школи знав — і тепер, зустрівшись з доктором, я переконався, що мої знання були більш як принагідні і напрочуд кволі. Д-ра Луку Луцева — вже пізніше я переконався — особливо шанували наші письменники на еміграції. Він був і є напричуд щиросердний і водночас суворий. І щиросердечність його не є удаваною, підробленою, вона — наскрізь людяна і переконлива. Так само, як і суворість у пана доктора не опутана жовчністю, мстивістю — з тієї суворости крізніє бажання людині пособити, подати дружню руку авторитетної поради, помочі. І той, що оце зараз виголошує ці рядки, часто-густо суворість доктора вислухував — і вона йому лише на користь стала.

Та не лише д-ра Луку Луцева шануємо ми. Не менш цінують його й в нашій до обожнення рідній землі — хоч те цінування не може, зрозуміло, прийняти очевидні, виявлені форми. Десь п'ять місяців

тому я був свідком такої незвичайної сцени. Щойно появилася в “Свободі” знаменна праця д-ра Луцева “Василь Стефаник — співець української землі,” я два примірники цієї праці взяв з собою в Едмонтон, де мав свій власний літературний вечір. Після вечора за сцену прийшов до мене син Василя Стефаника Юрій Стефаник, а за ним появилася невідома людина. Пізніше виявилось, що тією невідомою людиною був відомий літературознавець з Києва. І той киянин, взявши книгу д-ра Луки Луцева, сказав таки досить голосно до сина великого письменника: “А ви, Юрію Васильовичу, не знали, що мені подарувати. Та подаруйте мені Луку Луцева!” Коли ж Юрій Стефаник дав йому два примірники, він сказав: “Ні, одну візьму, бо дві через кордон не перевезу.”

А від себе ще додаю — працюючи в книгарні, у досить великій американській книгарні, я за минулого півроку помітив, що з Києва, Львова, Пряшева, Праги і навіть Бану і Ленінграду прийшло більше як сто замовлень на працю д-ра Луцева про Василя Стефаника. Коментарі до цього зайві. І тому я не помилюся, коли скажу, що пройдуть роки, прийдуть нові покоління і вони з скарбниці нашої з шанобою братимуть праці д-ра Луки Луцева, щоб пізнавати неспальшований шлях нашої літератури.

До д-ра Луки Луцева доля була ласкава. Вона не дала йому орденів, медалів, депутатських мандатів до так званої влади рад — та вона дала йому вишуканий талант і волю, а ці дві Божі благодаті, з'єднавшись, дали змогу нашому докторові збагатити нашу літературу працями, які переростуть час і переростуть покоління і лишаться назавжди в подарунок Україні. То нічого, що наш доктор не має тов-

стенького конта в банку, нічого, що не має розкішної вілли, не має персонального шофера і авта, він має свої праці, які народ зчасом забере до себе — а коли забере, то це найбільший гонорар, якого може дослужитися людина. І ми горді, що оце тепер є разом з паном доктором. Але колись наша вільна земля гордитиметься тим, що породила собі на честь емігранта тілом, але соборника в душі з великої літери д-ра Луку Луцева.

Дай, Боже, йому добре здоров'я і довге життя!

СЛОВО ПРО ЗБІРКУ МИКОЛИ ПОНЕДІЛКА “ДИВО В РЕШЕТІ”

Коли ця збірка Миколи Понеділка дійде до його, як на наші обставини численних читачів, у них зразу може виникнути запитання: Чому для посмертної книжки улюбленого письменника така, ніде правди діти, веселенька назва?

Відповідь на це запитання проста. Микола Понеділок був, принаймні зверху, веселою людиною, свої нерідко тяжкі переживання чи настрої він ховав заздрісно у своїй душі, не виносячи їх на світло денне, майже ніколи не поділяючи їх із своїми приятелями. Навіть свою останню, в найвищій мірі травматичну недугу, свій останній бій за життя з раковою пухлиною, що з ніг до голови обплела його міцне тіло, він витримав достойно, навіть, у деякому сенсі, героїчно.

А втім назва цієї збірки не наша, а письменникова. Хто не вірить, хай погляне на 504 сторінку останнього прижиттєвого твору письменника, його повісті “Рятуйте мою душу.” Там, на самому кінці цієї сторінки, читаємо: “Диво в решеті” — оповідання (підготовляється до друку).”

I

Збірку “Диво в решеті,” заплановану самим письменником наприкінці його життя, ми доповнили творами, які він уважав слабшими і не хотів влючити в неї, отже фейлетонами, репортажами, рецензіями, — ці останні він писав, коли, за його власним висловом в “Автобіографії,” “розкошував у “Голосі Америки,” — і промовама, найденими в архіві письменника, теж тими, які він передав нашій спільній приятельці Софії Темницькій з Ньюарку. Вона опікувалася ним під час його смертельної недуги, а передання їй частини свого архіву це вияв вдячності за сестрине піклування. Причина, чому ми дозволили собі порушити задум письменника що до

цієї збірки, головню в тому, що, з уваги на збайдужіння еміграційного читача до рідного слова і на його рапідний загиб, невідомо, чи буде для кого видати ще одну збірку письменникових творів, до якої могли б увійти теж його драматичні твори, з літературного боку слабші, ніж його гумористичні і ліричні оповідання.

Основною частиною нашої збірки є 22 оповідання, що друкувалися в едмонтонських "Українських Вістях" тиждень за тижнем, починаючи з 3 січня, а нінчаючи числом з 23 травня 1974 р., — правда, одно з цих оповідань п. з. "Краса на провесні" випадново закинулося і було надруковане аж у числі "Український Вістей" з 15 червня того ж року.

Написати аж 22 оповідання, докладніше гуморески, фейлетони, поезії в прозі і гротески, впродовж короткого часу це неабияке досягнення письменника, який звик писати спокійно, в тишині свого нью-йорнського помешнання (210 E. 10th Street), без пресії газетних чи інших реченців. Чому Микола Понеділон у розмові із своїм приятелем о. митратом Михайлом Сопуляком, редактором і адміністратором "Українських Вістей," погодився під час свого побуту в Едмонтоні кожного тижня присилати свої оповідання за символічну ціну 10 дол., залишитися тайною. Можна хіба догадуватися, що цим він хотів сказати людям і самому собі, зокрема теж своєму приятелеві Іванові Керницькому-Ікерові: "Не тільки ви, Івасю, можете писати щотижня фейлетони, могу і я." Проте по присилці гуморески "Чудо в решеті," — такою була оригінальна назва цієї гуморески, потім письменник переназвав її на "Диво в решеті," — він не міг далі писати. Його творча енергія впала до зера, здається, і тому, що в ньому вже нуртувала смертельна недуга.

Така приблизно була генеза його лебединої пісні, бож по написанні цих 22 оповідань письменник уже не написав ні одного рядна.

II

Решта оповідань, фейлетонів, репортажів, спогадів, рецензій і промов Миноли Понеділна становить чи не дві треті збірки "Диво в решеті," вони згруповані в трьох окремих

частинах. Це, коли можна взяти французького терміну, своєрідне "потпуррі", отже мішанина короткого прозового жанру різних родів, різних не тільки своїм розміром і стилістичними ознаками, але й своєю літературною вартістю.

Поскільки це було можливе без повного перегляду української еміграційної преси, журналів, календарів та інших періодичних і неперіодичних видань, в яких друкувалися твори Миколи Понеділка, ми намагалися дати їх у хронологічному порядку, очевидно, у своїх трьох окремих частинах. Проте письменник у цьому відношенні аж ніяк підписаному не допоміг. Наприклад, ті свої твори, які він друкував у періодичних виданнях, він дбайливо вирізував з газет чи видирав з журналів і нинішню окремі картки, не залишаючи ні назви газети чи журналу, ні дати їх появи, ні ніяких інших деталей. Правда, саме літературне оформлення окремих творів давало хронологічний ключ, що допомагав бодай приблизно устійнити час їх написання.

Оповідання Миколи Понеділка, вміщені в другій частині збірки, дають досконалий образ того, як ріс, розвивався і міцнів його талант, відкриваючи те, що звичайно звать творчою лабораторією письменника. В них, за винятком п'яти останніх, що написані були в кінцевому десятилітті його творчого життя (1964-1974), слідний натуралізм, теж романтизм 20-их років української підсоветської прози, що його звали тоді "революційним."

Третя частина нашої збірки це написані для радіостанції "Голос Америки" фейлетони і рецензії на советські фільми, такі як "Геніальний гінеколог," "Два з'їзди" тощо. До цієї частини входять також прегарні репортажі, присвячені пам'ятникам Тарасові Шевченнові у Вашингтоні і Вінніпегу, оселі НС коло Нью-Йорку чи виставці українських писанок в одній з великих крамниць-магазинів у цьому ж місті. Всі вони майже літературні твори, повні гарячого письменникового серця, любови до свого рідного.

Остання частина збірки "Диво в решеті" це дев'ять промов Миколи Понеділка, присвячених діячам української культури, три з них знаменитому Едвардові Козанові-ЕКО-ві, і т. зв. огазійним святам, як з'їздові українських лікарів чи

з'їздові мешканців табору в Міттенвальді. Немає сумніву, що це тільки невелика частина промов письменника, інші скристалізувалися в окремих гуморесках, таних, що вже надруковані, або таних, які ми вмістили в другій частині, як "Іменини," "Елізабет" та інші. Всі вони, тобто промови, вміщені в цій четвертій частині, це насправді спогади-новелі, про дві з них хочемо сказати більше.

Остання із промов присвячена сеніорові українських літературознавців і критиків д-рові Луці Луцеву, вона була виголошена на вечорі "Зустріч громадянства з письменниками і науковцями," яку влаштував 21 Відділ СУА 2 листопада 1972 р. в Нью-Йорку. Про другу з кінця промову, присвячену 100-річчю з дня народин Василя Стефаника, теж треба дещо сказати. Влаштував це свято 86 Відділ СУА 13 листопада 1971 р. Один наш шановний письменник і мовознавець, присутній на цьому святі, висловив сумнів, чи справді Василь Стефаник був на листі заборонених українських письменників у підсоветській Україні, як це ствердив Микола Понеділок у своїй прегарній промові. Настільки підписаному відомо, Понеділок мав рацію. Причин, чому твори Стефаника в роках 1933-1940 були заборонені, було більше, чи не найважливішою була та, що в 1932 р. в офіційному органі німецьких нацистів "Volkischer Beobachter" були надруковані в німецькому перекладі дві його новелі. Як відомо, цей письменник не мав ні тіні симпатії до нацистичної Німеччини, ніхто в нього дозволу на переклад не просив, проте советські кола побоювалися, щоб із цим письменником не сталося таке, як із Кнудом Гамсуном. Саме тому, по анексії Західної України в 1939 р., окрема комісія під проводом Іллі Стебуна перевіряла "співпрацю" Василя Стефаника з німецьким нацизмом.

Наприкінці ще одно речення про "Автобіографію" Миколи Понеділка, якою починається ця посмертна збірка. Написав він її при кінці січня 1973 р. на моє прохання, надрукована вона була повністю у моїй статті "У запізніле п'ятдесятіріччя — нова повість" у додатку "Література, наука, мистецтво" до вінніпегського "Українського Голосу" з 21 лютого 1973 р.

Юрій Клиновий

З М І С Т

Юрій Клиновий: Дещо про життя і "зорепадну" творчість Миколи Понеділка	5
Автобіографія	13
ДИВО В РЕШЕТІ	
Надходять свята	19
На нашій фермі	22
Прогулянка з пригодами	27
Зустріч на дорозі	31
Випадок на літану	36
Оце так гостинність	40
Злодій	45
Митна контроля	49
Шляхи дороги — здорові ноги	53
З добром, із щастям, із снігом	59
Свій до свого тягнеться	65
Яблуна цінніші від золота	69
Дивацтво на народні цілі	76
Нещастя трапилось	81
Бодай жменьку глузду й совісти	85
Розпач	90
Стовідсотковий господар	96
Страшне трапляється	101
Ціна життя дзьобатого	106
Стефаник за дротами	112
Диво в решеті	117
Краса напровесні	122
ОПОВІДАННЯ, ГУМОРЕСКИ, СПОГАДИ	
Чорні промені	127
Білі айстри	130
Материнське благословення	135
Мое школярство	140
Інвалід колективізації	144
Обід собачий	154

